

T. C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK BASININA GÖRE
TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ
(1928-1938)**

ÖZLEM ARAPÖZENĞİ

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ FERHAN KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU

EDİRNE-2019

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özlem ARAPÖZENGİ tarafından hazırlanan “Türk Basınına Göre Türk-Yunan İlişkileri (1928-1938)” konulu Yüksek Lisans tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 19.09.2019 Perşembe günü saat 12.00'de yapılmış olup, yüksek lisans tezinin * Kabul Edilmesine..... ~~OYBİRLİĞİ~~/OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. İlker ALP	KATILMADI	Cizimli
Doç. Dr. İbrahim ERDAL	KATILMADI	Reportaj
Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU (Danışman)	Kabul	
Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN (Yedek Üye)	Kabul	
Doç. Dr. Murat KARATAŞ (Yedek Üye)	Reddine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

18 / 10 / 2019

Özlem ARAPÖZENİ

Tezin Adı: Türk Basınına Göre Türk-Yunan İlişkileri (1928-1938)

Hazırlayan: Özlem ARAPÖZENĞİ

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan barış antlaşmalarıyla değişen dünya siyasasından memnun olmayan ülkeler, düzeni kendi çıkarlarına yönelik değiştirmek için çeşitli politikalar benimsemişlerdi. Bu bloklaşmaların başında Bulgaristan ve İtalya (Arnavutluk'un koruyucusu) yer alarak revizyonist grubu oluşturmuşlardı. Türk-Yunan yakınlaşmasını sağlayan temel, bu grubun teşekkülüydü.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla Türkiye ve Yunanistan arasında çözümlenemeyen bir takım sorunlar mübadeleden kaynaklı olup iki ülke arasındaki ilişkiler 1930 yılında imzalanan Ahali Mübadele Antlaşması'na kadar gergin seyretmişti. Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra Türkiye ve Yunanistan arasında karşılıklı olarak gerçekleştirilen resmî ziyaretlerle birlikte müzakereler dönemi başlamış oluyordu. Müzakereler, barış, işbirliği ve dostane ilişkilerin sağlanması ve sürdürülmesi amacını taşıyordu. Ekim 1930 antlaşmaları ve 1933'te imzalanan Samimî Antlaşma Paketi, altı Balkan ülkesini revizyonist gruba karşı hudutları güvenceye alacak ve bölgesel barışı inşa edecek Balkan Antantı'nı oluşturmaya sevk etmişti. Antanta aday ülkelere Bulgaristan ve Arnavutluk'un bu birleşmeye karşı savları olmasından dolayı, Balkan Antantı Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'nın katılımıyla oluşturulmuştu.

Antantla birlikte Türkiye ve Yunanistan ilişkileri günden güne iyi gelişimler göstererek artmıştı. Bu iki ülke uluslararası meselelerde de birbirlerinin millî menfaatlerine göre hareket ederek dostluklarını geliştirmiş ve korumaya gayret etmişlerdi. Atatürk'ün ölümüne kadar tamamıyla sıkı sıkıya sürdürülen dostluk bağları, 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle değişen dengeye ve millî çıkarlara göre kopma noktasına gelmişti.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Dostluk, Balkan Paketi, Atatürk, Venizelos.

Name of Thesis: Turkish-Greek Relations (1928-1938) By Turkish Press

Prepared by: Özlem ARAPÖZENİ

ABSTRACT

Countries which weren't satisfied with the changed order of the World with the peace treaties that signed at the end of World War I, had adopted different policies to change the order for their own interests. Bulgaria and Italy (guardian of Albania) which were among these groups, created the block of revisionists. The block of revisionists was the basic reason behind why Turkish-Greek approached each other.

Some issues between Turkey and Greece were usually based on population exchange. These problems which weren't solved with Lousanne Peace Treaty that signed after the Independence War, had influenced unfavourably the tense relations between the two countries until the Treaty of Population Exchange was signed in 1930. The period of mutual visits and negotiations had started between two countries after signing of this treaty. The aim of the negotiations was establishing and maintaining peace, cooperation and friendly relations. Treaties of October 1930 and Pact of Sincerity Treaty directed six countries of Balkan to create Balkan Pact in order to construct the regional peace and ensure their borders against to revisionists. Balkan Pact was founded by Turkey, Greece, Romania and Yugoslavia. But Bulgaria and Italy didn't participate because of their opposition against this pact.

The relationships of Turkey and Greece had improved day by day with this pact. These two countries put effort into improving and protecting their friendship and acted in accordance with each other's national interests. The ties of friendship, which had been maintained until Ataturk's death, came to a breking point with the changing interests when the World War II had broken out in 1939.

Key Words: Turkey, Greece, Friendship, Balkan Pact, Ataturk, Veniselos.

ÖNSÖZ

Türkiye ve Yunanistan'ın 1928-1938 yılları arasındaki ilişkilerinin ele alınacağı tezde, bu yıllar arasında yaşanan gelişmelerin Türk basınındaki yansımalarının belli bir plan çerçevesinde değerlendirmesi yapılacaktır.

Tezin birinci bölümünde, 1928 seçimleriyle Yunanistan'da iktidara gelen Venizelos'un Türk-Yunan yakınlaşmasındaki etkin rolü yer almaktadır. İki ülkenin yakınlaşmasına vesile olan Venizelos'un iktidarında Türkiye'ye yaptığı resmî ziyaret ele alınıp bu ziyaret esnasında imzalanan antlaşmalar ayrıntılarıyla anlatılacaktır. Birinci bölümün sonunda Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün, Venizelos'un Türkiye ziyaretini iade için Atina'ya gerçekleştirdiği resmî ziyaret ve yankılarına değinilecektir.

İkinci bölümde, Türk-Yunan dostluğunun örnek teşkil ettiği, oluşum açısından bölgesel, ancak etki alanının tüm cihanı kapsadığı Balkan Antantı konusu işlenecektir. Balkan Antantı'nın oluşumu sürecinde Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan gelişmeler anlatılacak ve antantın Türk basınındaki yansımaları ile Türk basınından edinilen bilgilere göre Yunan basınının yanı sıra dünya basınındaki yansımaları da aktarılacaktır. Yine üst düzey ziyaretlere yer verilen bu bölümde, dönemin Yunanistan Başbakanı Tsaldaris'in, muhalefet partisi lideri Venizelos'un ve Yunanistan Millî Savunma Bakanı General Kondilis'in Türkiye'ye gerçekleştirdikleri ziyaretler detaylı bir şekilde aktarılacaktır.

Tezin son bölümünde, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye ve Yunanistan'ın genel durumu ele alınacak ve bu dönemde iki ülkenin münasebetlerine yer verilecektir. İsmet İnönü'nün Atina'ya yaptığı ziyaret ile Mareşâl Fevzi Çakmak'ın Atina'ya yaptığı resmî ziyarete ve kendisinin Yunanistan'daki askerî temaslarına değinilecektir. Ardından Türkiye ve Yunanistan için bir dönüm noktası arz eden General Metaksas'ın Türkiye ziyaretine yer verilecektir. Son olarak Türkiye Başbakanı Celâl Bayar'ın Atina'ya yaptığı resmî ziyaret ve ziyaret esnasında imzalanan ve Munzam Antlaşma olarak kayıtlara geçen antlaşmanın aktarımı yapılacaktır.

Tez konusu işlenirken bu dönemde Türkiye’de yayınlanmış gazetelerin ulaşılabilir nüshalarından yararlanılmış ve konunun daha iyi anlaşılması için konuyla ilgili yayınlanmış resmî kurum ve kuruluşların yayınları ile yerli-yabancı eser ve makalelerden alıntılamaıyla da tezin içeriği desteklenmiştir. 1928-1938 yıllarını kapsayan Türk-Yunan ilişkilerinin Türk basınındaki akislerinin aktarıldığı bu tezin literatürdeki bir açığı kapayarak katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Değerlendirmesini yaptığım konunun belirlenmesinde ve hazırlanmasında akademik bilgileriyle yanımda bulunan ve bu süreçte özverisini esirgemeyerek titizlik gösteren danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU’na, tezin hazırlık aşamasında kaynak taraması ve veri toplanması konularındaki yardımlarından dolayı Arş. Gör. Serra YAZICI ÖZEL’e, maddi-manevi desteklerinden ötürü değerli ailem ve aile büyüğüm Mehmet SARI’ya, bilhassa lisansüstü eğitimim boyunca her türlü fedakârlığı gösteren sevgili eşime minnetimi arz eder sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Özlem ARAPÖZENĞİ

Edirne-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

TÜRK-YUNAN DOSTLUĞUNA YÖNELİK İLK YAKLAŞIMLAR

1.1.1928 Seçimleri ve Eleftherios Venizelos İktidarı	9
1.2.Türk-Yunan Yakınlaşması	13
1.3.Eleftherios Venizelos'un Türkiye Ziyareti.....	16
1.3.1.Eleftherios Venizelos'un Ankara Temasları	19
1.3.2. Eleftherios Venizelos'un İstanbul Temasları	26
1.4.Türk-Yunan Dostluğunun Temeli 30 Ekim 1930 (Ankara) Antlaşmaları	29
1.4.1.Türk-Yunan Dostluk, Bitarafılık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması....	30
1.4.2.Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol ile İkâmet, Ticaret ve Seyr-i Sefâin Antlaşması.....	32
1.5.İsmet İnönü'nün İade-i (Atina) Ziyareti.....	37

2. BÖLÜM

TÜRK-YUNAN DOSTLUĞUNUN ÖRNEK TEŞKİL ETTİĞİ BÖLGESEL YAKINLAŞMA PROJESİ: BALKAN ANTANTI

2.1.Balkan Antantı'nın Oluşum Süreci	47
2.1.1.Tsaldaris'in Türkiye Ziyareti ve 14 Eylül 1933 Tarihli Samimî Antlaşma Paketi'nin İmzalanması.....	55

2.1.2.Eleftherios Venizelos'un 25 Eylül-1 Ekim 1933 Tarihleri Arasındaki İstanbul Ziyareti	67
2.1.3.Eleftherios Venizelos'un Mustafa Kemal'i Nobel Barış Ödülü'ne Aday Göstermesi.....	70
2.2.Balkan Antantı ve Yankıları.....	72
2.3.General Kondilis'in Ankara Ziyareti	92

3. BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE TÜRKİYE VE YUNANİSTAN

3.1.Yeni Siyasî Oluşumların Türkiye'ye Etkisi	100
3.2.Yunanistan'daki Gelişmeler	101
3.3.İki Ülkenin Münasebetleri.....	107
3.3.1.İsmet İnönü'nün Atina Ziyareti.....	111
3.3.2.Mareşâl Fevzi Çakmak'ın Atina Ziyareti ve Askerî Temasları	119
3.3.3.Yunanistan Başbakanı General Metaksas'ın Türkiye Ziyareti.....	121
3.3.4.Türkiye Başbakanı Celâl Bayar'ın Atina Ziyareti.....	145
SONUÇ.....	160
KAYNAKÇA	164

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

LP: Liberal Parti

MC: Milletler Cemiyeti

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C: Türkiye Cumhuriyeti

GİRİŞ

18. yüzyıl içinde Osmanlı Devleti'nde gerileme sürecinin başlaması 1789 Fransız Devrimi'nin etkileriyle birleşince, Avrupa topraklarından geri dönüş yaşanmaya başlamıştı. Fransız Devrimi'nin getirisi olan *milliyetçilik* kavramının etkisiyle, 19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin çatısı altında yaşayan farklı etnik gruplar, bölgede ulus devletler inşa edebilmek için ayaklanmalar başlatmışlardı¹. Milliyetçilik hareketlerinden etkilenen Yunanlar da, 3 Şubat 1830 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan Londra Protokolü ile kendi millî devletlerini kurdular².

Bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesinde yer almaya başlayan Yunanlar, sürekli bir yayılma siyaseti izlemeye başlamışlar ve bu yayılmacı emellerini *Megali İdea* adı altında millîleştirmişlerdi³. Bu fikrin oluşumuna öncülük eden Yunan politikacılardan İoannis Kolettis, 1844'te anayasa yapmak için toplanan mecliste Megali İdea'yı şu şekilde tanımlamıştı:

“Yunan Krallığı, Yunanistan değildir. Bugünkü Yunanistan, asıl Yunanistan'ın sadece bir parçası, küçük ve en yoksul bölümünü oluşturuyor. Bir Yunan, bu krallık topraklarında yaşayan biri olmaktan çok Yanya'da, Selânik'te, Serez'de, Edirne'de, Konstantinopolis'te, İzmir'de, Trabzon'da, Girit'te, Sisam'da

¹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, 6. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010, s. 254.

² Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 284-286; Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, (Çev. Dilek Şendil), İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 49-62; Şükrü S. Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1993, s. 29; Yunan ayaklanması ve bağımsızlığı için bkz: Coşkun Üçok, *Siyasî Tarih Dersleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1951, s. 154-162; Ayrıca bkz: Outkou Kırılı Ntokme, *Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 46, Güz 2010, s. 401-424.

³ Megali İdea, Eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden inşa edebilmek niyetiyle 'iki kıta' ve 'beş deniz'e hükmeden 'Büyük Yunanistan' hayalinin Rum ırkıdan olan tüm insanların yaşadığı yerleri de kapsayacak şekilde ulusal bir devlet kurmaya dayanan Yunanların prensip olarak benimsediği millî ülküdür. Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, s. 30-32; Fahir Armaoğlu, *Türk Siyasî Tarihi*, 3. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 218-221; Outkou Kırılı Ntokme, *a.g.m.*, s.412-416; Oğuz Kalelioğlu, *Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 41, Mayıs 2008, s. 108; Ayrıntılı bilgi için bkz: Michael Llewellyn Smith, *Yunanistan'ın Anadolu Hayali 1919-1922*, (Çev. Nilgün Engin), Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2017, s. 21-41; Megali İdea fikrinin doğuşu hakkında bkz: Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Κοινοβουλευτισμός και Μεγάλη Ιδέα*, Πολιτικοί Προσανατολισμοί Του Νέου Ελληνισμού, Ίδρυμα Της Βουλής Των Ελλήνων, Αθήνα 2012, s. 65-74.

ve Yunan tarihi ve ırkıyla bağlantısı olan herhangi bir yerde yaşayan biridir... Elenizmin başlıca iki merkezi vardır: Yunan Krallığı'nın başkenti Atina ve Yunanların düşü ve umudu olan Konstantinopolis⁴.”

Yunanların Megali İdea'ya dayandırılan yayılmacı siyasetinin bir parçası olan Anadolu üzerindeki emellerini, iki savaş arası dönemde birkaç defa Yunanistan Başbakanı olan Venizelos, her ne kadar gerçekleştirebilecek bir ortam bulamamışsa da 1919 Mart'ında şu sözleriyle açıklamıştı:

“Yunanistan, içimizden en iyimserlerin tasarlayabileceğinden çok daha büyük ve güçlü bir devlet olacaktır. Trakya'nın tümünü ele geçireceğiz ve büyük devletlerle birlikte İstanbul'un yöneticisi olacağız. Anadolu'ya çıkacağız ve umut ediyorum ki, Yunanların yaşamakta oldukları tüm bölgelere ilerlememiz önlenmeyecektir. Henüz On İki Adalar ve Kıbrıs'ta ne elde edebileceğimiz konusunda emin değilim, fakat kesin olarak ifade edebilirim ki, Yunanistan dört denizce yıkanan ve Karadeniz'i kendi penceresinden seyredilen bir ülke olacaktır⁵.”

Yunanların Megali İdea siyaseti, Türkler için Yunanistan'la yıllar süren anlaşmazlıkların en büyük nedeni olmuştu. Bu ülkünün genellikle Türklerin hâkim olduğu toprakları hedef almasının bir neticesi de, Yunanların, dönemin büyük güçlerinden İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletlerin desteğini alarak 1919 yılında Anadolu'ya başlattıkları sefer olmuştu. Millî bilincin uyanmasında Mustafa Kemal gibi şahsiyetin varlığı, Türk milletinin bağımsız ve hür yaşama azmi ve kararlılığıyla birleşince, 1921 Sakarya Zaferi ve 1922 Büyük Taarruz Zaferi ile Yunanları Anadolu'dan geri püskürtmeyi başardı⁶. Mudanya Mütarekesi ile son bulan Türk-Yunan savaşının ardından, Türk hürriyeti ve bağımsızlığı için gereklilik arz eden bir takım yenileşme ve modernleşme süreci başladı. Her ne kadar bu girişimlere bazı kesimlerden tepkiler gelmişse de Türk İnkılâbının gerçekleşmesi önlenememişti. Bu

⁴ Şükrü S. Gürel, *a.g.e.* , s. 30; Michael Llewellyn Smith, *a.g.e.* , s. 23; Outku Kırılı Ntokme, *a.g.m* , s. 413.

⁵ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, (Der. Melek Fırat) , 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2013, s. 172-173.

⁶ Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası (1789-1920)* , C. I, Kaynak Yayınları, Ankara 2017, s. 487.

süreçteki en büyük gelişme ise, 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması oldu⁷.

Türk millî mücadelesinin zaferle sonuçlanmasının ardından, sıra askerî başarının siyasî alana taşınmasına gelmişti⁸. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'na giden süreçte yapılan barış görüşmelerine çok sayıda ülke temsilci göndermişti. Görüşmelerde çıkan anlaşmazlıklar genellikle toprak sorunlarından kaynaklı olup konferans iki aşamada gerçekleştirildi. Türkiye'yi en çok ilgilendiren başlıca konular **kapitülâsyonlar**⁹ ve **Musul sorunu**¹⁰ idi. Yunanistan'ın Türkiye ile ilgili olarak en çok üzerinde durduğu başlıca konular arasında Türk-Yunan sınırı, mübadele, patrikhane ve savaş tazminatı gibi meseleler yer alıyordu. Barış antlaşmasının imzalanmasıyla kapitülâsyonlar tamamen kaldırılmış, Musul Irak'a bırakılmıştı. Musul'un kaybedilmesiyle **Misâk-ı Millî'nin**¹¹ saptamış olduğu topraklardan ilk kez ödün verilmiş oldu. Doğuda bir Ermeni devleti, Batı'da bir Yunan devleti kurulmasına ilişkin talepler ise tarihe

⁷ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 22. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017; Geniş bilgi için bkz: Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, C. I, 5. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006; Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti 1923-Millî Mücadele Tarihi*, Goloğlu Yayınevi, Ankara, 1971.

⁸ Esra Sarıkoyuncu Değerli, *Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasî İlişkileri*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 15, Kütahya Ağustos 2006, s. 240.

⁹ Kapitülâsyon, Avrupalı devletlerin kendi ülkeleri dışında sürekli ya da geçici olarak bulunan vatandaşlarının, ülkesinde buldukları devletin yetkilerine değil de, kendi devletlerinin yetkilerine tabi olmak şeklinde, daha çok ticaret ve gümrük konularında elde ettikleri ayrıcalıklar, ayrıcalıklar düzenidir. Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 1. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara 1998, s. 73.

¹⁰ Bilal N. Şimşir, *Musul Sorunu ve Türkiye-İngiltere-İrak İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXI, S. 63, Kasım 2005, s. 859-916; Musul'un Türk topraklarına katılması gerekçeleri için bkz: *Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar, Belgeler*, (Çev. Seha L. Meray) , C. I, Ankara 1969, s. 354-355.

¹¹ Peyman-ı Millî, Ahd-i Millî olarak da ifade edilen Misâk-ı Millî, Türk Millî Mücadelesine uzanan süreçte, düzenlenen genelge ve kongrelerin esasını teşkil eden altı maddelik millî sözleşmedir. Sözlük anlamı olarak Misâk: Andlaşma, sözleşme; Ahd (Ahid) : 1. Söz verme, taahhüt. 2. And, yemin. 3. Sözleşme, Mukavele; Peyman: Yemin, and anlamlarını taşımaktadır. Dolayısıyla 'Millî Yemin, Millî Ahd, Millî Söz' anlamlarına gelmektedir. Cemâl Güven, *Misâk-ı Millî: Türkiye'nin İstiklâl ve İstikbâl Esasları*, Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.20, 2018, s. 119; Misâk-ı Millî'nin altı maddesi için bkz: Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1982, s. 200.

karıştı. Türkiye ve Yunanistan arasındaki meseleler ise uzun yıllar süren tartışmaların ardından nihaî sonuca bağlanabilmişti¹².

Yunanistan tarafında ise, Yunanların 1919'da başlattıkları Anadolu seferinin 1922 yılında hezimetle sonuçlanmasının ardından, bu hezimetin yani kendi deyimleriyle *Küçük Asya felâketinin* sorumlularının yargılaması için *Altılar Mahkemesi*¹³-*H Δίκη Των Έξι* diye anılan özel bir mahkemenin kurulmasından, Yunanların uğradıkları yenilgiyi birilerine yüklemekle ülkenin millî utancını temizleme gayreti içine girdiğini anlamaktayız. Yunan askerî ricâli ve siyâsî erkânından 8 kişi tutuklanıp önce para cezasına çarptırılarak 6 kişinin idamı (mahkeme adını idam edilen bu altı kişiden almıştı) ve 2 kişinin de ömür boyu hapis cezası istemiyle yargılanmaları gerçekleştirildi. Hazırlanan suç raporuna bakıldığında yargılananların hepsi vatana ihanet kisvesi altında -aslında Kral Konstantin yanlısı olmaları sebebiyle- yargılanmışlardı¹⁴. Yunanların Küçük Asya macerasının yenilgiyle sonuçlanmasının bir diğer nedeni de, Batılı devletlerin kendilerine yakın gördükleri Venizelos'un iktidardan uzaklaştırılması dolayısıyla, Anadolu seferi devam ederken Yunanistan'dan yardım ve desteklerini çekmiş olmaları idi. Ayrıca 1916 yılından beri ülke içindeki Cumhuriyet-Kraliyet çekişmeleri de Anadolu bozgununun diğer bir sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁵.

Türk-Yunan ilişkilerini etkileyen tarihsel sorunların başında mübadele konusu yer almaktadır. Lozan barış görüşmeleri devam ederken 30 Ocak 1923 tarihinde

¹² Baskın Oran, *Lozan Barış Antlaşması*, (Ed. Baskın Oran) , *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I: 1919-1980, 19. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 215-238; Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası (1920-2002)* , C. II, Kaynak Yayınları, Ankara 2017, s. 72-87; Sina Akşin, *a.g.e.* , s. 179-182; Lozan Barış Antlaşması için etraflıca bilgi için bkz: *Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar, Belgeler*, (Çev. Seha L. Meray) , 8 cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001; *Lozan (1922-1923) Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl*, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1973.

¹³ Küçük Asya hezimetinin sorumlularının yargılanacağı Altılar Mahkemesi, 23 Ekim 1922'de basın yoluyla ülkeye duyuruldu. Komisyonun başında Theodoros Pangalos getirilmişti. Aleksander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)* , (Çev. Orhan Azizoğlu) , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 129.

¹⁴ Bu konuyla ilgili gelişmelerin ayrıntıları için bkz: Aleksander Anastasius Pallis, *a.g.e.* ; Özgür Rençberler, *Küçük Asya Felâketi'nin Yunan Siyasetine Etkisi (1919-1922)* , Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

¹⁵ Bu gelişmelerin ayrıntıları için bkz: M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)* , Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 68-72.

imzalanan **Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokolle**¹⁶, Türk topraklarında sakin bulunan Rum-Ortodoks dininden Türk uyruklular ve Yunan topraklarında sakin bulunan Müslüman dinine mensup Yunan uyruklular, 1 Mayıs 1923'ten itibaren zorunlu olarak mübadeleye tabi tutulacaktı¹⁷. Ancak, sözleşmenin 2. maddesine göre İstanbul'da oturan Rumlar ile Batı Trakya'da oturan Türkler mübadele dışı bırakılıyordu¹⁸. Bu hüküm, mübadelenin uygulanmasında iki ülke arasında kimlerin *etabli* (*yerleşik*) sayılacağı konusunda fikir ayrılıklarının çıkmasına yol açmıştı¹⁹. Bunun haricinde Patrikhane'nin dinî bir kurum olmaktan çıkıp siyasi faaliyetler yürüten bir kurum haline gelmesi ile mübadeleden kaynaklı Patrik meselesi de ikili ilişkilerde ayrı bir yer tutmuştu²⁰. Ayrıca, sözleşmenin diğer maddelerinin uygulanmasında ortaya çıkan mübadillerin taşınır-taşınmaz mallarıyla ilgili sorunlar, mübadillerin yerleştirilmesiyle ilgili sorunlar ve buna benzer pek çok sorunu beraberinde getirdiğinden, bir sorunun bir başka sorunu doğurduğu görülmektedir²¹. Ne var ki Haziran 1925'te Ankara Antlaşması ve Aralık 1926'da imzalanan Atina Antlaşması da mübadelenin getirdiği sorunların tamamen ortadan

¹⁶ Sözleşme ve protokolün tam metni için bkz: İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

¹⁷ Θάνος Βερεμής, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, Εκδ. Σιδεράς, Αθήνα 1998, s. 85; Kemal Arı, *Büyük Mübadele-Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, 6. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 18; A. Suat Bilge, *Büyük Düş-Türk-Yunan Siyasi İlişkileri 1919-2000*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000, s. 160; Yunanistan'ın Anadolu'da uğradığı hezimetin ardından Anadolu'dan Yunanistan'a kaçan Rumların yarattığı sorunlar üzerine incelemelerde bulunması adına Milletler Cemiyeti tarafından Dr. Fridtjof Nansen görevlendirilmişti. Nansen'in yaptığı incelemeler sonucu Lozan görüşmeleri esnasında mübadelenin gerekli olduğu kararı, başta İngiliz temsilcisi Lord Curzon olmak üzere, konferans temsilcilerince de onaylanmıştır. Gelişmeler için bkz: Alexis Alexandris, *The Greek Minority Of Istanbul And Greek-Turkish Relations (1918-1974)*, Center for Asia Minor Studies, Athens 2000, s. 83 v.d. ; Seha L. Meray, *a.g.e.*, s. 118; Nihat Erim, *Milletlerarası Daimî Adalet Divanı ve Türkiye Rum ve Türk Ahali Mübadelesi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 1, Ankara 1944, s. 62-63; Fuat Aksu, *Türk-Yunan İlişkileri İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Millî Komitesi Yayınları, Ankara 2001, s. 31-33.

¹⁸ Θάνος Βερεμής, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών...*, s. 98.

¹⁹ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 185; Alexis Alexandris, *The Greek Minority Of Istanbul...*, s. 112-117; İbrahim Erdal, *Mübadele-Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923-1930)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 49-55; Batı Trakya sorununun ayrıntıları için bkz: Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Geliştirilmiş 2. Basım, Bilgi Kitabevi, Ankara 1991.

²⁰ İbrahim Erdal, *Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s. 35-38; Patrikhanenin siyasi faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz: Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları: 4, İstanbul 2001.

²¹ A. Suat Bilge, *a.g.e.*, s. 159-160; Detaylı bilgi için bkz: Alexis Alexandris, *a.g.e.*, s. 105 v.d. ; İbrahim Erdal, *a.g.e.*, s. 55 v.d. ; Kemal Arı, *a.g.e.*, s. 15 v.d.

kalkmasına yetmemiştir. 10 Haziran 1930 tarihinde Ankara'da imzalanan *Ahali Mübadelesi Antlaşması*'na kadar bu konu sürüncemede kalmıştır²². İmzalanan bu antlaşmayla, Türk ve Rum nüfusunun zorunlu mübadelesine ilişkin tüm sorunlar çözümlenmiş ve iki ülkenin dostluğuna yönelik ilk adım atılmış oldu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ve Balkanlar'da kurulan yeni devletlerin farklı etnik unsurlar içermesi, bu bölgelerde önemli boşluklar yaratmış ve devletlerin yayılcı emellerinin yeniden gün yüzüne çıkmasına zemin hazırlamıştır²³. Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları kısmen ya da tamamen parçalanmışlar, Hohenzollern, Habsburg, Romanof ve Osmanlı Hanedanları tarihe karışmıştır. Bu parçalanma ve bölünmeyle birlikte yeni irili-ufaklı devletler kurulmuş ve Avrupa ve Balkanlar'da dengeler değişmeye başlamıştır.

Türkiye ve Yunanistan'ı birbirine yaklaştıran başlıca sebep, Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletlerin mağlup devletlere imzalattığı sözde barış antlaşmalarını içeren *Versailles Sistemi*²⁴ olarak da bilinen *Versailles Barışı* olmuştur. Bu sistem Tuna ve Balkanlar'daki devletlerin revizyonist ve antirevizyonist / statükocu devletler olarak iki gruba ayrılmasına neden oldu²⁵. Revizyonist devletlerin başında Bulgaristan yer almıştı. Çünkü Versailles Barışı'yla en çok toprak kaybı yaşayan ülke kendisiydi ve mevcut statükodan hoşnut değildi. **Yunanistan'la** Gümülcine, Dedeağaç, Makedonya ve doğal mahreç; **Türkiye'yle** ise Trakya toprakları sebebiyle gergin seyreden ilişkileri vardı. Ayrıca, Dobruca yüzünden **Romanya'yla** ve Makedonya konusunda **Yugoslavya'yla** da durum aynıydı²⁶. Yine revizyonist grupta yer alan, Balkan coğrafyasında doğrudan bağlantısı olmamasına rağmen, diğer bir ülke, yayılcı ve saldırgan bir politika izleyen İtalya olmuştur.

²² Θάνος Βερεμής, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών...*, s. 98; Αντώνης Κλάφης, *Η Ελληνοτουρκική Προσέγγιση Στη Δεκαετία Του 1930*, Αίγιος Μνήμης Καθηγητού Ηλία Κρίστη, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2015, s. 436-437; Σταύρος Γιολτσολού, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Φιλοσοφική Σχολή Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2007, s. 456-460.

²³ H. Berke Dilan, *Siyasî Tarih (1914-1939)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1998, s. 39.

²⁴ Versailles Sistemi dahilinde imzalanan (sözde) barış antlaşmaları için bkz. : Ayhan Kamel, *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2014, s. 35.

²⁵ Versailles Barışı hakkında bkz: Coşkun Üçok; *a.g.e.*, s. 343-349; Aynı yazar, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 369, Ankara 1975, s. 232-237; H. Berke Dilan, *a.g.e.*, s. 42-45.

²⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, 18. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012, s. 233-234.

Yunanistan'ın İtalya ile olan ilişkilerinde yaşanan Korfu Adası Krizi gergin bir atmosfer yaratmıştı²⁷. İtalya'nın Doğu Akdeniz üzerinde hâkimiyet kurma emellerinin olması ise, Türkiye ile ilişkilerinde tedirginlik yaratıyordu. Çünkü İtalya, Anadolu'yu kendi etki alanı içinde görüyordu²⁸. Yugoslavya ve Yunanistan, Arnavutluk üzerinde artan İtalyan nüfuzu sebebiyle İtalya ile sorunları varken, Yugoslavya ayrıca Fiume (Rijeka) sebebiyle de İtalya ile sorunlar yaşıyordu²⁹.

Türkiye ile Yunanistan'ı birbirine yaklaştıran bir diğer faktör ise, Yunanistan'ın Arnavutluk'la, Kuzey Epir yüzünden sorun yaşamasıydı³⁰. Ayrıca Yunanistan'ın, Yugoslavya ile de Selânik Limanı-Serbest Bölge konuları sebebiyle yaşadığı meseleler dolayısıyla bölgesel ittifak arayışına yönelmiş olması, başka bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır³¹. Türkiye'nin de Yugoslavya'yla, Osmanlı borçları yüzünden zayıf olan ilişkileri, Türkiye ve Yunanistan'ın birbirine yakınlaşmasına ve ilişkilerinin gelişmesine yol açtı³².

1928 yılına gelindiğinde, Yunanistan dört yıllık siyasî istikrar dönemine girmişti. Ağustos 1928 seçimleriyle iktidara gelen Venizelos'un dış politikada izlediği gerçekçi, dengeli ve barışçıl siyaset ile iki ülke ilişkileri ileri boyutlara taşınmıştı³³. Tüm yaşanmışlıklardan tecrübe kazanmış iki ülke ve siyasîleri, eski düşmanlıklarını bir kenara bırakmışlar, hatta bu düşmanlıkları hatırlatacak hiçbir söz

²⁷ Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasî Tarih (1919-1939)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 30-12, Ankara 1953, s. 22-27.

²⁸ Rifat Uçarol, *Siyasî Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul 2006, s. 619-620; Öyle ki, Mussolini İtalya'sında Akdeniz'i, '*Mare Nostrum*' - '*Bizim Deniz*' olarak adlandırılıyordu ve İtalya'nın Akdeniz üzerindeki yayılcı dış politika yolunu, Mussolini'nin 1923 yılı Şubat ayında gerçekleştirdiği bir demecinde "*Şunu söylemek cesaretine sahip olmamız gerekir ki, İtalya bir tek denizde ebediyen kapanıp kalmaz, bu deniz Adriyatik olsa bile. Adriyatik'ten başka Akdeniz vardır*" sözlerinden anlamaktayız. Bkz: Oral Sander, *Siyasî Tarih (1918-1994)*, 28. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2018, s. 142; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 219; İtalya'nın izlediği faşist dış politikası hakkında geniş bilgi için bkz: Roger Griffin, *Faşizmin Doğası*, (Çev. Ali Selman), İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 103-145; H. Birsen Örs, *Faşizm: Modernite'nin Karanlık Yüzü, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, (Ed. H. Birsen Örs), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

²⁹ Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih...*, s. 252; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 235.

³⁰ Gürkan Akyol, *Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 Sonrası)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2007, s. 39-41.

³¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 230.

³² Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 586, 682.

³³ *Στα Χρόνια Του βενιζέλου*, Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Παιδείας, Χανιά-Αθήνα 2010, s. 57-67.

ve davranışta bulunmamışlardı. Bundan böyle karşılıklı ziyaretlerin yaşandığı ve ikili anlaşmaların yapıldığı dostluk dönemi başlamış oldu.

1.BÖLÜM

TÜRK-YUNAN DOSTLUĞUNA YÖNELİK İLK YAKLAŞIMLAR

1.1.1928 Seçimleri ve Eleftherios Venizelos İktidarı

Yunan siyasetçi ve devlet adamı olan Eleftherios Venizelos'un 1909 yılında Gudi Darbesi olarak bilinen hareket, askerî cunta tarafından hükümetin başına geçmesi için Girit'ten davet edildiği sıralarda, Yunan devleti küçük, itibarı olmayan, düzenli bir ordudan mahrum, dostu bulunmayan, siyasî yalnızlık içinde, politikası bile olmayan ve hatta Megali İdea hayallerinin bile Girit, Epir ve Güney Makedonya'dan öte gidemeyen bir haldeydi³⁴. Venizelos, 1910'dan sonraki gelecek 25 yıl içinde Yunanistan'ı her alanda daima ileri götürecektir çalışmalarla, toprak ve nüfus genişletme ile önemli ıslahat girişimleriyle dönemine damgasını vurdu. Ayrıca iyi bir hatip, yüksek enerjili, çalışkan ve başarılı diplomatik girişimlerinin olmasının yanında, kendinden önce ve sonra gelen Yunan politikacılarına da meziyetleriyle örnek olmuş bir devlet adamıydı³⁵.

1912-1913 Balkan Savaşları sırasında da aktif ve başarılı strateji sergileyen Venizelos, Kral Konstantin'in istediği ilerlemenin aksine davranarak Birinci Balkan Savaşı'nda Selânik'in kazanılmasında etkin rol oynamıştı. Kral ile Venizelos'un karşı karşıya geldiği ilk çekişme Selânik sebebiyle yaşanmış olup bundan sonra da artarak devam etmişti. Diğer bir anlaşmazlık ise, Bükreş Antlaşması görüşmelerinde yaşanmıştı. Kralın fazla toprak taleplerinin her şeyi tehlikeye sokacağı düşüncesiyle, Venizelos aşırı isteklerin aksine alabildiği kadarıyla durumu kontrol altında tutmuştu³⁶.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Venizelos'un, savaşa İtilâf Devletleri'nin yanında katılmayı istemesine karşın, Kral Konstantin'in savaşa tarafsız kalınması veya kendisinin Alman hayranlığı sebebiyle İttifak grubunda yer alınması gerektiği yönündeki ısrarları, Yunan siyasetinde izlenecek dış politika yönünün hangisi

³⁴ Alexander Anastasius Pallis, *a.g.e.*, s. 130.

³⁵ *Aynı eser*, s. 130-131.

³⁶ *Aynı eser*, s. 123-124.

olacağıyla ilgili yaşanan fikir ayrılığı, yeni bir siyasî çekişmeden çok politik krize neden olmuştu. Bu olay, Yunan tarih yazımında ulusal bölünme (Εθνικός Διχασμός) olarak anılır³⁷. Yunan halkının Kral Konstantin etrafında birleşerek isyana kalkışmasıyla Yunanistan'da ikili yönetim baş gösterdi: Selânik'te Venizelos, Atina'da Kral Konstantin yönetimi benimsenmiş oldu. Bu ikili yönetim fazla uzun sürmemiş (Eylül 1916-Haziran 1917) ; İngiliz ve Fransız baskısıyla Kral Konstantin ülkesini terk edince Yunan Hükümeti yeniden Venizelos etrafında birleşmiş ve İtilâf grubunda savaşa katılmıştı. Yunanistan savaşa, İtilâf Devletleri'nin yanında katılım sağlayarak Osmanlı Devleti topraklarının dağılması anlamına gelen 10 Ağustos 1920 tarihli Sevri Antlaşması ile dış politika hedeflerini ve taleplerini haklı çıkarma yoluna girdi. Ancak, 1920 yılında Venizelos'un beklenmedik şekilde genel seçimleri kaybetmesi üzerine, Venizelos kendi isteğiyle sürgüne gitmişti. 1922 yılında Anadolu bozgunundan sonra başlayan Lozan Barış Konferansı'nda Yunanistan'ın temsilcisi olarak katılan Venizelos, barış antlaşmasının imzalanmasıyla siyasî gücünü yeniden kazanmıştı. Lozan barışı ile birlikte Yunanların benimsediği Megali İdea politikası da kesinkes kapanmış oluyordu³⁸.

Yunanistan'da siyasî çekişmelerin yaşandığı bu yıllarda Venizelos, 1920 yılından beri Paris'te bulunduğu sürgünden 1927 baharında ülkesine geri dönmüş ve Hanya'ya yerleşmişti³⁹. Türk-Yunan ilişkilerinin daha ileri gelişim göstermesi açısından Venizelos'un 1928 yazında Yunanistan'da iktidara gelişinin ayrı bir şekilde önem arz ettiğini kabul etmek kaçınılmazdır. Dört yıllık başbakanlık görevi süresince Venizelos, Yunan dış politikasının şekillenmesine ve çizgilerinin belirlenmesine katkıda bulunan önemli bir siyaset adamı olma özelliğini kazanmıştı⁴⁰. 1928 yılının Mayıs ayında siyasete yeniden geri döndüğünü açıklayan Venizelos, Temmuz ayındaki başbakanlık önseçimlerini kazanarak hükümeti yeniden kurmuş ve seçimlere gitmişti. 19 Ağustos'ta ezici çoğunlukta oy almış ve

³⁷ Esra Özsüer, *I. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın Tarafsızlığına Karşı Venizelos- "Entente Cordiale" İşbirliği ve Propaganda Çalışmaları*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 63, Güz 2018, s. 252.

³⁸ *Στα Χρόνια Του βενιζέλου*, s. 35.

³⁹ *Στα Χρόνια Του βενιζέλου*, s. 58; Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (İLKE), S. 23, Güz 2009, s. 99.

⁴⁰ Αντώνης Κλάνης, *Η Ελληνοτουρκική Προσέγγιση...*, s. 437.

Yunanistan'ın yeni başbakanı olarak göreve başlamıştı. Venizelos'un Liberal Partisi (Κόμμα Φιλελευθέρων) çoğulcu seçim sistemi⁴¹ sayesinde oyların %60'ından fazlasını almış ve Yunan meclisindeki 250 milletvekilliğinin 223 tanesini kazanmıştı. Bu seçim sonucu Yunan siyasetinin o ana kadar sahip olduğu en büyük başarı olarak kaydedilmişti⁴². Başbakan olarak öncelikle dönemin Dışişleri Bakanı Andreas Mihalakopoulos ile Zaimis'ten (Aralık 1926-Haziran 1928) devraldığı hükümetin değerlendirmesini yapmıştı⁴³.

Yunanistan için yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilen 1928-1932 yılları arasındaki dört yıl, ülkenin siyasî istikrarının sağlandığı bir periyod olarak kayıtlara geçer. Seçim zaferinin ardından zaman kaybetmeden Yunan ülkesinin yeniden inşası için harekete geçen Venizelos, ülkesini toprak ve nüfus bakımından genişletme amacı güden Megali İdea fikrini bir kenara bırakıp Yunanistan nüfusunun yaşam koşullarının ıslahı için pek çok girişimlerde bulunmuştu. Venizelos, bu dönemde altyapı, toplumsal politikanın inşası, eğitim ve dış politika bağlamında dört büyük atılım gerçekleştirdi. İç gelişmelerin yanı sıra, Yunanistan'ın uluslararası plâtförmda yeni ve saygın bir yer kazanması için -özellikle Avrupa ve komşu ülkeler- ayrı bir çaba harcamıştı. Öyle ki, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın patlak vermesiyle dünya ekonomisinin çöküşe gitmesi, Venizelos'un bu hedeflerini gerçekleştirmesine engel olmamıştı⁴⁴.

Venizelos, özel çaba harcadığı dış politika hedeflerini ise, 1934 yılı Şubat ayının 26. günü gizli bir oturumda şu üç ana hedef etrafında toplar:

1. *Doğu Akdeniz'de gücünü ispat etmiş komşu İtalya ile samimî ve bir asırdır devam eden İngiltere ve Fransa ile ilişkilere benzer bir ilişki kurmak.*

⁴¹ Çoğunluk sistemlerinde “fayda” veya “yönetimde istikrar” ilkesi ön plandadır. Bu sistemlerin temelindeki mantık, son derece basittir: Her seçim çevresinde geçerli oyların çoğunluğunu kazanan partili veya bağımsız aday ya da partili adaylar grubu, milletvekili seçilir. Ancak çoğunluk sistemleri, seçim çevrelerinin genişliği ve milletvekili seçilmek için gerekli oy oranı bakımından farklılıklar gösterirler. Bkz: Hikmet Sami Türk, *Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih*, <https://www.anayasa.gov.tr/media/4602/turk.pdf> (31 Temmuz 2019)

⁴² *Στα Χρόνια Του Βενιζέλου*, σ. 58; Πέτρος Ανδρέα Καραβέλλας, *Ο Απώχος των Βαλκανικών Διασκέψεων και του Βαλκανικού Συμφώνου στον Ελληνικό Τύπο (1930-1934)*, Αριστοτέλειο Παναπιστήμιο Θεσσαλονίκης Φιλοσοφική Σχολή Μεταπτυχιακή Εργασία, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 7.

⁴³ Αντώνης Κλάνης, *Η Ελληνοτουρκική Προσέγγιση...*, σ. 437.

⁴⁴ Bu gelişmelerin ayrıntıları için bkz: *Στα Χρόνια Του Βενιζέλου*, s. 59 κ.α.

2. *Yugoslavya ile olan sorunları halletmekle birlikte Türkiye ve daha sonra Bulgaristan ve Arnavutluk ile olan problemleri ortadan kaldırmak.*
3. *Dönemin büyük güçlerinin oluşturacağı, bilhassa Balkanlar'ı nüfuzu altına amaçlayan herhangi bir koalisyona bağlanmamak, titizlikle bu konuda sakınmak⁴⁵.*

Venizelos'un Yunanistan için belirlemiş olduğu dış politika hedefleri Atatürk'ün Türk dış politika yöntem ve hedefleriyle paralellik gösteriyordu. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün 29 Ekim 1923 günü dış siyasette izlenecek yolda dostluk ilişkilerinin kurulmasının öneminden bahseden “...Cumhuriyet Hükümeti'nin münasebatı haricîyede üssülesası Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcudiyetini ve tamamîyetini sağlam tutarak menafîi hayatiyesini göz önünden ayırmamak esası dâhilinde müsâlemeti, huzuru, hüsnü münasebatı mümkün olduğu kadar tevsî ve teyit etmekten ibarettir. Hemhudutlarımızla ve kendileriyle muahedatı imza edip safahatım tatbik etmekte olduğumuz ve diğer taraftan henüz münasebata girmedığımız devletlerle samimî bir dostluk tesisi için bütün kuvvetimizi sarf edeceğiz⁴⁶...” şeklindeki konuşmasını 1 Mart 1924 günü mecliste yaptığı konuşmasıyla teyit ettiğini göstermişti. Mustafa Kemal Atatürk'ün konuşması şu şekildeydi:

“Cumhuriyetin dış siyasetle ilgili veçhesi, gerçek ve samimî olarak barışın ve antlaşmalarla tespit edilen esasların korunmasına yöneliktir⁴⁷.”

Atatürk'ün 29 Ekim 1930'da, Venizelos'un Türkiye'yi ziyareti sırasında düzenlenen Cumhuriyet balosunda yaptığı bir başka konuşması da Yunanistan'la

⁴⁵ Nilüfer Erdem, *a.g.m.*, s. 102; Στράτος Ν. Δορδανάς, *Βαλκανικά Σύμφωνα Φιλίας, Βαλκάνια 1912-1941: Εκατό Χρόνια Θέλλες Και Χίμαιρες*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2012, s. 123; Venizelos'un, Yunanistan için belirlediği yeni dış politika hedefleri yönündeki atılımları için bkz: *Στα Χρόνια Του Βενιζέλου*, s. 61-67; Αντώνιος Κλάνης, *Στον Απόηχο Της Ελληνοτουρκικής Προσέγγισης: Η Τουρκική Μεσολάβηση Για Τη Διευθέτηση Των Ελληνοβουλγαρικών Εκκρεμοτήτων (1930-1932)*, ΚΗ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο (21-25 Μαΐου 2007), Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη 2008, s. 242.

⁴⁶ *Οlaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2014, (Mehmet Gönlübol-Cem Sar, 1919-1939), s. 60.

⁴⁷ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, C. I, 5. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 20; *Οlaylarla...*, s. 60.

dostluk ilişkilerinin artırılması ve geliştirilmesiyle ilgili olarak önem arz eden ayrı bir yere sahipti. Bu konuşma şu cümlelerden oluşuyordu:

“İki millet arasında çalışılacak birçok alan vardır. Ben şahsen, iki millet arasındaki bu çalışmaya tamamen taraftarım⁴⁸.”

Türkiye ve Yunanistan’ın yakınlaşmasını istemeyen çevreler sebebiyle, bu iki ülke dış politika amaçlarını uygulayacak ortam bulamayacaklarsa da en nihayetinde bölgesel barış yolunda dünyaya dahi örnek teşkil edecek adımları birlikte atacaklardı.

1.2. Türk-Yunan Yakınlaşması

1923 yılından itibaren iki ülke arasında başlayan diplomatik yakın temaslar, ilk olarak *Ortaelçilik* düzeyinde gerçekleşmişti. 1925 yılı Nisan ayında Cevat Ezine Bey ile 1925 Ağustos ayında Perikles Argiropulos karşılıklı olarak güven mektuplarını sunmuşlardı⁴⁹. Ortaelçilik düzeyinde başlayan diplomatik ilişkiler güven mektuplarının sunulmasının ardından normal seyretmeye başlamış; ancak, 1926 yılında ahali mübadelesinin yarattığı sorunlar Atina Antlaşması ile nispeten çözümlenmiş olsa da tam manâsıyla çözümlenemeyince iki ülke arasında yeniden gerginlik vuku buldu⁵⁰. Venizelos’un 19 Ağustos 1928 tarihinde Yunanistan’da yeniden iktidara gelmesi, Yunanistan’da yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edildiği gibi Türk-Yunan ilişkilerinde de yeni bir çığır açacak dönem başlamış oluyordu⁵¹. Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasının ardından her iki ülke de birbirlerinin toprakları üzerinde hak iddia etmeyeceğini taahhüt etmiş oldular⁵². Bundan böyle müzakereler ile devam eden süreçte akdedilen en önemli anlaşma, 30

⁴⁸ Ahmet Gürel, *Türk-Yunan İlişkilerinin Dünü ve Bugünü*, Hukuk Gündemi-Atatürk Özel Sayısı, 2013, s. 121.

⁴⁹ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 82.

⁵⁰ Θάνος Βερέμης, *Ιστορία Των Ελληνοτουρκικών...*, s. 98; Αντώνης Κλάνης, *Η Ελληνοτουρκική Προσέγγιση...*, s. 436-437; *Οlaylarla...*, s. 65.

⁵¹ Θάνος Βερέμης, *Ιστορία Των Ελληνοτουρκικών...*, s. 95; Αντώνης Κλάνης, *Η Ελληνοτουρκική Προσέγγιση...*, s. 437.

⁵² Θάνος Βερέμης, *Ιστορία Των Ελληνοτουρκικών...*, s. 90.

Ekim 1930'da imzalanan *Türkiye-Yunanistan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması* olarak kayıtlara geçmişti⁵³.

Venizelos iktidara gelişinin henüz on birinci gününde, ülkesinin Türkiye ile olan münasebetlerini ileri boyutlara taşıma arzusunda olduğunu İsmet İnönü'ye kendi el yazısıyla yazdığı Yunanca mektuptan anlamaktayız⁵⁴. Yunan Başbakan, bu mektupta iki ülkenin toprak sorunlarından kaynaklı hiçbir sorun yaşamayacaklarına olan inancını dile getirir. Çünkü Venizelos iktidara gelişyle her fırsatta Megali İdea fikrinin tarihe karıştığına ve Yunanistan'ın bundan böyle barışçı bir dış politika izleyeceğine dair demeçler veriyordu⁵⁵.

Türkiye ile Yunanistan münasebetlerinin geleceği hakkında böylesine ılımlı yaklaşımlarda bulunan Venizelos'un hüsnü niyetine karşılık Türkiye de mukabil davranışlarda bulunmaya başlamıştı ve aradaki soğuk rüzgârlar dinmeye başlamıştı. İsmet İnönü 13 Eylül 1928 günü Malatya'da verdiği bir demeçte iki ülke arasındaki ilişkileri şu şekilde açıklar:

“Yunanistan’la mesailimize temas edeceğim, evveleminde beyan etmeliyim ki, iki memleket arasında daimî ukde olacak esaslı ve siyasî maiyette bir mevzu yoktur. Muallâk meseleler geçen muahedelerle derpiş edilen ve daha ziyade eşhasın menafîine taallük eden hukukî meselelerdir. Vakıa vatandaşların menafîine tallük eden hukukî meselelerin nihayet ahdi ve hukukî olarak halledilmesi zaruretini ehemmiyetsiz görmek mümkün değildir. Fakat hukukî meseleler tarafeynde hüsnü niyet mevcut oldukça nihayet halledilebilmek lâzımdır. Biz bu hüsnü niyet ile ciddî

⁵³ İsmail Soysal, *a.g.e.* , s. 391-392; *Türkiye ile Yunanistan Arasında İmzalanan İkili Anlaşmalar, Önemli Belgeler ve Bildiriler*, (Haz. Hulusi Kılıç) , T.C. Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi Başkanlığı, Ankara 1992, s. 56 v.d. ; *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C.II, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1994, (Belge No: 85) , s. 492-511.

⁵⁴ Θάνοç Βερεμής, *Ιστορία Των Ελληνοτουρκικών...* , s. 95-96; Alexis Alexandris, *a.g.e.* , s. 175; Bu mektubun bir örneği için bkz: Damla Demiröz, *Savaşın Barışa Giden Yol-Atatürk-Venizelos Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 171-176 (Ek: X) , mektubun Türkçe çevirisi ve Tevfik Rüştü Aras ile İsmet İnönü'nün 27 Eylül 1928'de Venizelos'a yazdığı cevabî mektup için bkz: *aynı eser*, s. 153-156 (Ek: V) ; Ayrıca bkz: Alexis Alexandris, *a.g.e.* , aynı yer.

⁵⁵ Alexis Alexandris, *a.g.e.* , s. 174-175; Venizelos, Yunan dış politikası hakkında verdiği ilk nutukta *“Cumhuriyet Türkiyesi ile mümkün olduğunca dostluk ilişkileri kurmak arzusundayız”* şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Bkz: *Aynı eser*, aynı yer; iki ülkenin yakınlaşma konusunda aradaki sorunların giderilmesi ve ilişkilerin yeniden inşa edilmesi hakkında bkz: Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)* , Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 276, Sevinç Matbaası, Ankara 1969, s. 8-9.

bir surette müstehassisiz. Müsyü Venizelos'un son zamanlarda muhtelif nutuklarından kendisinin ciddî bir arzu ile muallâk meseleleri halletmek istediği intibahı alıyoruz. Ankara'dan hemen buraya hareket etmek üzereyken aldığım bir dostane mektubunda da itimadım daha ziyade kuvvetlenmiştir. Bu arzular bizde samimî bir mâkes bulacaklardır. Aradaki mesaili sürüncemede bırakmayarak amelî ve radikal bir surette halledip münasebet ve siyaset havasını arızalardan kurtarmak, bilâkis müstakar bir emniyete mazhar bir hale getirmek benim de cidden emelimdir.⁵⁶”

Her iki ülke başbakanının da karşılıklı iyi niyet ve dostane ilişkiler kurmaya yönelik düşüncelerinde, imzalanacak barışın değişmez hükmü gibi görünen *her iki ülkenin, birbirlerinin toprakları üzerinde herhangi bir hak talep etmemeleri ve iki ülke hudutlarının korunması* fikri ağır basmaktadır. Venizelos'un Türkiye hakkında sık sık konuşmalarında yer verdiği Türkiye'nin Yunanistan'a saldırmayacağı konusundaki inancını yine 10 Şubat 1930 tarihli meclis konuşmasında dile getirir. Bu demecinde Türkiye'nin barışsever bir memleket olduğunu ve Yunanistan'a herhangi bir amaçla saldırıda bulunmayacağı görüşlerini şu sözleriyle açıklar⁵⁷:

“Tüm inancım la beyler, bugünkü Türkiye'nin barışsever bir devlet olduğunu ifade ediyorum. Türkiye'nin Yunanistan topraklarında gözü olmadığına sarsılmaz bir şekilde inanıyorum. İmparatorluğun çöküşünden itibaren bir Türk devleti kurmaya konsantre olmuşken ve bir ulus devlet olmak istemekten, (Türkiye) yeniden yabancı halkları topraklarına katmakta hiçbir çıkarı olmadığını hissetmektedir.

...Dünya savaşından sonra dış politikamızda kökten bir değişim söz konusu olmuştur. Bu kökten değişimin sebebi şudur: Yunanistan'la Türkiye arasındaki tarihî mücadele, Türk topraklarına doğru genişleme hedefimiz kesinlikle sona ermiş ve dolayısıyla bizim için Türkiye karşısında denizde silah üstünlüğüne sahip olma gerekliliği ortadan kalkmıştır. Hükümet gelecekte Yunanistan'ın Türkiye'ye taarruz etmek isteyeceğini düşünmektedir. Bu durumda silah üstünlüğüne sahip olmamız gerekirdi. Ancak Türkiye'nin de Yunanistan'a saldırmak niyetinde olmadığına ve

⁵⁶ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013, s. 71.

⁵⁷ A. Suat Bilge, *a.g.e.*, s. 162.

bugünkü toprak rejimini dürüstçe kabul ettiğine, Avrupa'yı egemenliği altına almak niyetini taşımadığına inanmaktadır... Öte yandan Türkiye Akdeniz'deki rejimi savaş yoluyla değiştirmenin, diğer uluslar tarafından kabul görmeyeceğini de bilmektedir⁵⁸."

Venizelos bu şekilde konuşarak iki ülke arasındaki münasebetlerin iyileştirilmesi hususunu ve Türkiye'ye olan güvenini dile getirmişti. Hem İsmet İnönü'nün Malatya demecinden hem de Venizelos'un meclis konuşmasından, bir yandan Türkiye ve Yunanistan aralarındaki eski husumetleri hatırlatacak herhangi bir davranışta bulunmayacaklarını, bir yandan da dostça ilişkiler kurmayı arzu ettiklerini anlamaktayız. Bilhassa Yunanistan'ın Anadolu'da uğradığı hezimetin ardından imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla ve Yunan meclisinde bu demeçlere yer verilmesiyle, Venizelos'un o tarihten önce belli bir sınırı olmayan genişleme arzularını dizgine vurduğunu ve Megali İdea fikrinin son bulduğunu görmekteyiz⁵⁹. Burada önem arz eden bir diğer nokta da, iki ülkenin birbirine karşı yaklaşma diplomasisi içine girmeye sıcak bakmasını sağlayan ve iyi ilişkiler kurmasını hızlandıran, saldırgan ve yayılcı İtalya ve Versailles Sistemi'nin neden olduğu bloklaşmalardan revizyonist politikayı benimseyen Bulgaristan faktörüdür⁶⁰. Türkiye ve Yunanistan'ın her ne kadar bu iki ülke hakkında kaygıları olsa da, Türk-Yunan işbirliğinin İngiltere tarafından takdir edileceğinin ve memnuniyetle karşılanacağını farkındaydılar⁶¹. Çünkü İngiltere de Birinci Dünya Savaşı sonunda oluşturulan statükonun devamlılığını istiyordu.

1.3.Eleftherios Venizelos'un Türkiye Ziyareti

Bulgaristan ve bilhassa İtalya aracılığıyla ivme kazanan Türkiye ve Yunanistan ilişkilerindeki tüm pürüzlerin giderilmesi için, Venizelos'un iktidara gelişinden itibaren resmî anlamda başlatılan görüşmelerle yapılacak antlaşmaların da amacı, iki ülkenin yakınlaşmasına hukukî meşruiyet kazandırmaktı. Bu sebeple iki

⁵⁸ Nilüfer Erdem, *a.g.m.* , s. 104.

⁵⁹ *Στα Χρόνια Του Βενιζέλου*, s. 59 v.d.

⁶⁰ : Coşkun Üçok; *Siyasî Tarih...* , s. 343-349; Aynı yazar, *Siyasal Tarih...* , s. 232-237; H. Berke Dilan, *a.g.e.* , s. 42-45.

⁶¹ Mithat Atabay, *İmparatorluktan Ulus Devletlere-Türkiye ve Balkanlar*, Paradigma Kitabevi, Edirne 2012, s. 124.

ülke arasındaki öncelikli sorun olan mübadele konusunu ele alan *10 Haziran 1930* tarihinde imzalanan *Türk-Yunan Ahali Mübadele Antlaşması*'yla, mübadele ve mübadelenin doğurduğu başka sorunlar da topyekûn çözümlenmiş oldu⁶². Mübadele sorununun 10 Haziran 1930 tarihli Ahali Mübadele Antlaşması ile çözümlenmesinden sonra Türk-Yunan ilişkilerinin gelişmesi için yeni ve daha elverişli bir ortam hazırlanmış oldu.

Yunanistan Başbakanı Venizelos'un bu antlaşma hakkında "*Yakın Doğu'da refah dolu yeni bir dönemin başladığı inancını taşıyorum*"⁶³ fikrini belirtmesi üzerine, Türk Hükümeti Venizelos'u Türkiye'ye davet etmişti. Venizelos, Türkiye'nin bu davetine 27 Ekim-1 Kasım 1930 tarihleri arasında Ankara ve İstanbul'u ziyaret ederek iştirâk etmişti⁶⁴.

Yunanistan Başbakanı'nın Türkiye'ye yapacağı ziyaret üç noktada zihinlerde soru işareti oluşturmuştu. Bunlardan ilki, ziyaretin yapılacağı tarihler arasında Türkiye'de 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nın kutlamalarının yapılacak olması, Yunanistan'daki bazı *aşırı millîyetçiler* tarafından Venizelos için alay konusu edilmiş ve karalama kampanyalarına dönüştürülmüştü⁶⁵. Ancak, Venizelos bu aleyhtar kampanyalara önem vermemiş ve kutlamaları Mustafa Kemal Atatürk ile aynı tribünde oturarak izlemiştir⁶⁶.

⁶² Θάναος Βερεμής, *Ιστορία Των Ελληνοτουρκικών...* , s. 98; Melek Fırat, *Yunanistan'la İlişkiler, Kurtuluş Savaşından...* , s. 346; Ahali Mübadelesi Antlaşmasının maddeleri için bkz: *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 84) , s. 460-491; Antlaşma maddeleri Türk basınında da yer almıştır. Bkz: *Akşam*, 11 Haziran 1930; *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1930; Tefik Rüştü Aras Bey tarafından antlaşma vesilesiyle düzenlenen imza töreninde irad olunan nutuk için bkz: *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 16) , s. 173-181; Ayrıca Tefik Rüştü Aras Bey ve Yunan Sefirinin karşılıklı dostane nutukları için bkz: *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1930.

⁶³ Damla Demiröz, *a.g.e.* , s. 91.

⁶⁴ Ahmet Gürel, *a.g.e.* , s. 120; *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 16) , s. 172; *Στα Χρόνια Του Βενιζέλου*, s. 65-66; Venizelos Türkiye'nin bu davetini 19 Haziran tarihli bir mektubunda bildirmiştir. *Olaylarla...* , s. 68; Alexis Alexandris, *The Greek Minority Of Istanbul...* , s. 179; 'M. Venizelos İsmet Paşa Hz.ne gayet dostane bir mektup gönderdi' makalesiyle Venizelos'un Enis Akaygen Bey aracılığıyla İsmet İnönü'ye bir mektup gönderdiğini *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1930 tarihli haberinde yayınlamıştır. Mektubun Türkçe çevirisi için bkz: *Akşam*, 30 Haziran 1930; ayrıca bu tarihli gazetede İsmet İnönü'nün 10 Haziran 1930 tarihinde Venizelos'a, iki ülke arasında mübadele sözleşmesinin imzalanmasından duyduğu memnuniyeti anlatan mektubu da yer almaktadır.

⁶⁵ Damla Demiröz, *a.g.e.* , s. 100.

⁶⁶ *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1930; Venizelos'un Cumhuriyet ile ilgili beyanatının yer aldığı haber için bkz: *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1930.

Diğer yandan, o yıllarda Balkan coğrafyasında gerçekleşen ve/veya gerçekleşecek her şeyden kuşku duyulduğu aşikârdır. Zira her tür davranışın arkasında bir ortaklık veya komplolar olabilir. Venizelos'un Türkiye'yi ziyaretini gerçekleştireceği tarihlerde Macar Başbakanı Kont Bethlen'in de Ankara'ya gelecek olması⁶⁷, üçüncü ülkeler tarafından bir rastlantı olarak değil, işin içinde ayrı ve çok başka sebepler yattığı düşünülmüştü.

Üçüncü ve en önemli konu ise, Venizelos'un Türkiye'ye gidince Patrikhane/Patrik'i ziyaret edip etmeyeceği olmuştur. Öyle ki, Türkiye'ye gidip de patrikhaneyi ziyaret etmemek Rumlar arasında tepki yaratabilirdi ya da bu durum Türkiye tarafından ziyareti resmî amacından çıkarıp dinî ziyaret gibi algılanmasına yol açabilir ve Türkiye'yi rahatsız edebilirdi. Venizelos'un bu konudaki çelişkileri, Türk büyükelçisi tarafından Ankara'ya iletilmiş ve böyle bir ziyaretin doğal karşılanacağı, kendisine itiraz edilmeyeceği ve dönüş yolunda patrikhaneyi ziyaret edebileceği hususu bildirilmişti⁶⁸.

Yunanistan Başbakanı Venizelos, İsmet İnönü'nün davetlisi olarak dönemin Yunanistan Dışişleri Bakanı Andreas Mihalakopoulos ile birlikte Türkiye'ye resmî bir ziyarette bulunmuştu. Yanlarında eşleri ve yirminin üzerinde memur ve gazeteci eşliğinde 26 Ekim 1930'da Elli Kruvazör isimli gemiyle İstanbul Haydarpaşa'ya inmişlerdi⁶⁹. Türk halkının “Yaşa!” sloganları eşliğinde büyük coşkuyla karşılanan Venizelos ve heyeti bir süre dinlendikten sonra özel bir trenle 27 Ekim sabahı Ankara'ya varmak üzere yola çıkmıştı⁷⁰.

⁶⁷ Hatırlarım, Venizelos'un buraya geldiği günlerde Macar Başvekili de Ankara'daydı. İkisini beraber ağırladık. Macar Başvekili daha evvel gitti. Macar Başvekilinin bu Ankara ziyareti, hemen pek bahs olunmadan geçti. Hâlbuki çok değerli bir insandı. Kendisi de işin farkındaydı. Ankara'da bir defa bana, kendisine gösterilen ilginin azlığını, kibar ve ciddi bir şekilde, yarı şikâyet eder tarzda anlattı. “Venizelos'un ziyareti tarihî bir hadisedir. Anladık. Ama ben de buraya resmen ziyarete geldim. Bir devlet ziyareti yapmak üzere buradayım. Onun muamelesini isterim”, diyordu. Bu tarzda bir şikâyeti, politika dilinde ilk defa ondan işittim ve ona istediği muameleyi göstermek için özel bir dikkât sarf ettim. İsmet İnönü, bu iki ülke liderinin resmî ziyaretinin çakışmasıyla ilgili bunları anlatır. Bkz. : *İsmet İnönü'nün Hatıraları-Cumhuriyetin İlk Yılları (1923-1938)* , Birinci Sürüm, Bz Yayın, Yayın yeri belirtilmemiş-2014, s. 103.

⁶⁸Damla Demiröz, *a.g.e.* , s. 100-101; *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1930.

⁶⁹ *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1930.

⁷⁰ *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1930.

Venizelos'un Türkiye ziyareti münasebetiyle hazırlanan resmî programı şu şekildeydi:

26 Ekim 1930 Pazar: Elli gemisiyle Haydarpaşa limanına varan Yunan Başbakanı ve heyetinin saat 15.00-16.00 arasında özel bir törenle karşılanması ve 17.30'da özel bir trenle Ankara'ya uğurlanması.

27 Ekim 1930 Pazartesi: Saat 09.30'da trenin Ankara Garı'na ulaşması. İki ülkenin bayraklarıyla donatılmış garda millî marşların eşliğinde askerî merasimle heyetin karşılanması. Misafirlerin Ankara Palas'a götürülmesi. Yunan heyetinin Yunanistan sefiri refakâtinde saat 11.00 ve 12.00'de Türkiye Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile bir araya gelmesi. 12.45 ve 13.45'te Türkiye Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'nın Yunan heyetine iade-i ziyareti. Saat 13.45'te öğle yemeği ve Yunan heyetinin Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmeleri. 20.30'da Yunan heyeti onuruna düzenlenecek yemeğe katılımlarının sağlanması.

28 Ekim 1930 Salı: Tevfik Rüştü Aras Bey'in Kont Bethlen ve Yunan Başbakan ve Yunan Dışişleri Bakanı ile eşleri adına 13.30 öğle yemeği ziyafeti vermesi. 16.30'da Besi Çifliği'nde Marmara Köşkünde çay. 20.30'da İsmet İnönü tarafından misafirler için akşam yemeği tertiplenmesi.

29 Ekim 1930 Çarşamba: Cumhuriyet Bayramı resmî törenlerinin izlenmesi.

30 Ekim 1930 Perşembe: Macaristan sefirinin Macar Başbakan ve eşi onuruna vereceği öğle yemeği ziyafetine misafirlerin de katılımının sağlanması.

31 Ekim 1930 Cuma: Saat 11.00'de Dışişleri Bakanlığı'nda toplanma. Akşam saatlerinde misafirlerin özel bir trenle İstanbul'a yolcu edilmesi.

1 Kasım 1930 Cumartesi: Trenin Haydarpaşa Garı'na ulaşmasıyla askerî törenle misafirlerin karşılanması. İstanbul Valisi'ni ziyaret. Sonrasında misafirler ziyaretlerini istedikleri şekilde değerlendirip akşam saatlerinde Elli Kruvazörü'yle askerî bir merasimle Yunanistan'a uğurlanacaklardır⁷¹.

1.3.1. Eleftherios Venizelos'un Ankara Temasları

⁷¹ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. II, (Belge No: 17) , s. 173-176; Damla Demiröz, a.g.e. , s. 101-102; Cumhuriyet, 26 Ekim 1930.

Venizelos'un İstanbul'dan Ankara'ya seyahati için tayin edilen hususî tren 27 Ekim sabahı saat 09.30'da Türk ve Yunan bayrakları ile donatılmış Ankara Garı'na ulaştıktan sonra Yunanistan millî marşının da çalındığı bir askerî tören gerçekleştirildi. Venizelos Ankara'ya geldiği gün konaklayacağı Ankara Palas'a gitmiş, Dışişleri Köşkü'nde verilen öğle yemeğine katılmış ve Mustafa Kemal Atatürk ile bir araya gelmişti. Bu görüşme bir saat kırk beş dakika sürmüştü⁷². Yine aynı günün akşamı Başbakan İsmet İnönü tarafından Venizelos şerefine saat 20.30'da bir akşam yemeği ziyafeti düzenlenmiş ve her iki üst düzey yönetici de ziyaretin ehemmiyetinden bahseden birer konuşma yapmışlardı. İsmet İnönü'nün konuşması şu şekildeydi:

“Cumhuriyet Hükümeti namına ve bizzat kendi namıma Zatı Alilerine hitaben arz etmekle mübahi olduğum sefa geldiniz temennisindeki samimiyet manâsını ve hükümet merkezimize vuku bulan ziyaretlerinizin bizce bahis olduğu derin sevinci hissetmek sizin için güç olmayacaktır.

...Bilâkis bu ziyaret, karşılıklı ve şuurlu bir gayretin ve gerçi daima güçlüksüz gitmeyen, lâkin her iki tarafça kuvvet, cesaret, iman ve ikdam ile takip olunan bir müsâlemet ve anlaşma siyasetinin gayeye eriştiğini işaret etmektedir. Türk-Yunan yakınlaşması hakikatte, Lozan Konferansı'nın toplandığı zaman başlar. Orada, sizinle benim idare etmiş olduğumuz, çetin ve güçlüklü müzakereler, bu suretle aramızda aylarca muhafaza ettiğimiz temas, birbirimizi tanımak, anlaşmak ve bin netice uzlaşmak fırsatını vermiştir⁷³.”

İsmet İnönü, Venizelos'un barışçı politikasını överken şu cümleleri sarf etmişti:

“Her birimiz kendi memleketinin diğer memleketine yaklaşmanın sade faydalı değil ve fakat lüzumlu olduğunu görmüştür. Zira bunun için mücbir bir sebep vardır: iki komşu memleketin iyi anlaşılmış menfaatleri hemen her noktada uygun geliyordu. Bunun içindir ki, her şeyi salim bir tarzda anlayan ve durenşane bir

⁷² 'M. Venizelos Gazi Hz.nin Huzurlarında' manşetiyle Cumhuriyet, 28 Ekim 1930; "Misafirimiz M. Venizelos Ankara'da" manşetiyle Hâkimiyeti Millîye, 28 Ekim 1930.

⁷³ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. II, (Belge No: 17) , s. 177.

dirayetle hareket eden Zatı Alileri, Yunanistan'da bir yakınlaşma ve anlaşma siyasetine çalışmaya koyuldunuz⁷⁴ ...”

İsmet İnönü 10 Haziran 1930 tarihli sözleşmeyi şu sözleriyle engelleri ortadan kaldıracı nitelikte bulunduğunu şu şekilde ifade etmekteydi:

“Yakınlaşma eserinin defatle çarpıştığı güçlüklerin en çetin anında, bazı maddi mesailin güzelce halli ihtimâlleri son derece azaldığı zamanlarda bile, bir itilâfa ulaşmak ümidi kayısını ve şuurlu arzu ve iradesini bir lahza kaybetmedim. Bu ümit ve bu arzuyu, her fırsat buldukça da ifade ettim. Bizi pek büyük malî menfaatlerin karıştığı meseleleri katî surette tasfiye ederek, her iki tarafça güdülen gayeye pek az uygun olan bir vaziyete nihayet vermeye muvaffak eden geçen on haziran tarihli mukavele Türkiye ve Yunanistan'ın gerçek menfaatlerinin tamamıyla anlaşılmasından münbais olan bu uysallık temayülünün ilk meyvası oldu⁷⁵.”

İsmet İnönü'nün iki ülke arasındaki ikili işbirliğinin önemini şu cümleleriyle vurguluyordu:

“O andan beri, vazifeleri milletlerinin menfaatlerine hizmet etmek olan kimselerin en yüksek ideali olan ve olması lazım gelen sulhun azami nefine olarak, iki komşu milletin dürüst ve semereli iştirâki mesaisi için zemin açılmış bulunuyordu. Sağlam ve devamlı bir dostluk hissi tezahürler üzerine bina edilmez. Tarafların belli başlı menfaatlerinin ve karşılıklı ihtiyaçlarının tıpkılığı, milletleri bağlayan dostlukların devamına ve dayanıklılığına yegâne zamandır. Bu böyle olunca, Türkler ile Yunanlılar'ın her hususta Balkanlar'da ve aynı büyük menfaatlere malik buldukları Akdeniz havzasında anlaşmaya ve birlikte çalışmaya mecbur oldukları teslim edilmelidir.

...Kanaatim odur ki, gerek sizde ve gerek bizim memleketimizde olsun, gelecek nesiller, Türk-Yunan dostluğunun sağlam binasını kurmaya çalışmış ve çalışacak olanlara müteşekkir olacaktır⁷⁶ ...”

İsmet İnönü konuşmasını sonlandırırken *“Kadehimi, Yunanistan'ın Reiscumhuru hazretlerinin, zarif misafirlerimizin şahsi saadetlerine, sizin ve M.*

⁷⁴ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. II, (Belge No: 17) , s. 177.

⁷⁵ Aynı eser, s. 177.

⁷⁶ Aynı eser, s. 178.

Mihalakopoulos'un sıhhatine refeder, Yunan milletinin taalisine ve Türk-Yunan dostluğu şerefine içerim⁷⁷” şeklinde iyi dileklerini sunmuştu.

Aynı sıcaklıkla cevabî konuşmasına başlayan Venizelos, ilk olarak Yunanistan'ın Türkiye'yle yakın temasa geçmesindeki niyetini şu cümlelerle dile getirmişti:

“Yunan milletinin hükümet reisi sıfatıyla, ilk tanıştığımız seneyi de hatırlatan şahsî bir not ilâvesiyle hakkımda söylediğiniz güzel sözlerden dolayı derin minnettarlığımı arz eylerim. Bu hadiseden beri dostluk rabitalarımız mütemadiyen resânet bulmuştur. Bundan iki sene evvel beni ziyaretinize davet ettiğiniz zaman, bidayette sıhhi sebepler davetinize icabet edebilmek imkânından beni şüphe ettirdi. Mamañih kabil olur olmaz, böyle bir hareketin sembolik manâsını müdrük olarak davetinize icabette kusur etmedim. Bu hareketle Yunanistan'ın Lozan muahedesini, arazi statükosununun iki devlet arasında katî bir tesviyesi olarak telakki etmek hususundaki azimkâr kararını göstermek istedim⁷⁸.”

Venizelos konuşmasının devamında iki memleket arasındaki işbirliğinin gerekliliğinden ve gereklerinden şöyle bahsetmişti:

“Fihakika, bir taraftan Türkiye imparatorluk halinden çıkararak münhasıran millî bir hükümet olmuş ve diğer taraftan Yunanistan millî vahdetini itmam etmiş bulunuyordu. Bundan dolayı, iki devlet arasında bir itilâf zaruret kespemmişti. Bu suretle iki memleket arasında yeni bir devir açılmıştır.

Bu sebeplere binaendir ki, buraya gelerek size samimiyetle el uzatıyoruz ve asırdide mücadelemiz katî olarak nihayet bulmuştur diyoruz. Bunu her ikimiz de birçok mefahir ve birçok asil mücadelelerle dolu olan mazimizden mağrur kalarak ve başımızı yüksek tutarak yapıyoruz. Bizi başka bir yol aramaya hadisatın tekâmülü sevk etmiştir ve bu aradığımızı ancak sıkı, samimî ve kalbî bir dostluğa ve bütün seminlerde gayet geniş bir teşriki mesaiye müncer olan bir yolda bulduk.

Milletlerimizin ve hatta bütün yakın şark milletlerinin bir gün bize müteşekkir kalacaklarına katîyen kâniyim. Birleşerek Balkan sulhunun ve hatta

⁷⁷ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. II, (Belge No: 17) , s. 178.

⁷⁸ Aynı eser, s. 179.

Avrupa sulhunun sağlam bir istinatgâhını teşkil edebiliriz. Balkan ittihadından ümitvarız. Fakat bu ittihat husul bulmadığı müddetçe ve husul buluncaya kadar da hiçbir takdirde muarız mevkide bulunmayacaklarını Türkiye ve Yunanistan'ın bilmesi esaslı bir ehemmiyeti haizdir⁷⁹."

Konuşmasında Türkiye'ye yaptığı ziyaretten duyduğu memnuniyeti de dile getiren Venizelos, 10 Haziran 1930 tarihli sözleşmenin önemine de şu sözleriyle vurgu yapmıştı:

"Böyle bir anlaşmaya varmak için uzun bir yol, çetin ve devamlı bir mesai icap etmiştir. Bunun içindir ki, kıymetli mesai arkadaşım Haricîye Nazırı ile birlikte Haydarpaşa'ya Yunan Başvekili sıfatıyla geldiğim dakikayı tarihî olarak tavsif edeceğim. Orada bulunduğum ve beni fevkalâde mütehasşıs eden hararetli ve muhteşem kabul, sularınıza yaklaştığımız zaman Türk harp sefinelerinin bize refakât etmek üzere gelmesi, yalnız bir hükümet reisine karşı misafirperverlik gösteren bir memleketin rasimesini değil, fakat aynı zamanda ziyaretimizi onu ilham eden düşünceye iştirâk ve iltihak ederek kabul ettiğinizin parlak bir delilini teşkil eder.

Filhakika, Başvekil Hazretleri, bu ziyaret, büyük bir belagatle ishar buyurduğunuz gibi, bir tesadüf eseri değildir. Her halde iki memleketin münasebatında yeni bir devir açacak olan tezahürdür. Şuna işaret etmek isterim ki, iki memleket arasında mevcut iktisadî mahiyetteki ihtilâflara bir nihayet veren 10 Haziran itilâfnamesi ancak bütün zeminlere şâmîl olan ve iki memleket arasında sıkı bir teşriki mesai esasları ihdas eden itilâfnamelerle sağlam bir bina kurarak itmam edeceğimiz lüzumlu bir başlangıç olmuştur⁸⁰..."

Eleftherios Venizelos konuşmasının sonuna doğru iki ülkenin birleştirici güçlerini ve bağlarını saymıştı.

"Artık iki memleket hiçbir şey ayırmıyor. Birçok amîller bizi birleştiriyor: komşuluk, memleketlerimizi ayırmaktan ziyade daimî bir temas vasıtası olan Adalar Denizi; asırlarca yanyana yaşayarak birbirini anlamayı ve takdir etmeyi öğrenen milletlerimizin uzun alışkanlığı, hep yekdiğerini itmam ediyorlar. Nihayet mühim

⁷⁹ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. II, (Belge No: 17) , s. 179.

⁸⁰ Aynı eser, s. 179-180.

vakıa, her ikisinin de saltanattan sarfı nazar ederek Cumhuriyeti kabul etmiş olmalarıdır.”

...Yanımızda gayretli ve azimkâr uzun mesai seneleri zarfında her gün önüme çıkan müşkülâtı bertaraf ederek mukarenetimizin programını büyük bir ustalıkla çizen Haricîye Vekili Tevfik Rüştü Beyefendi'yi burada selâmlamakla bahtiyarım.

Reisicumhur Hazretlerinin saadetlerine, refikanız Hanımefendi ile Tevfik Rüştü Beyefendinin refikaları Hanımefendinin ve gerek Zatı Alilerinin gerekse Tevfik Rüştü Beyin sıhhatine bardağı kaldırıyorum. Türk milletinin refahına ve Türk-Yunan dostluğuna içiyorum⁸¹” diyerek nutkunu sonlandırmıştı.

Venizelos Ankara Palas'ta Türk basınıyla da bir araya gelmiş ve Türk-Yunan dostluğundan bahseden şu konuşmasını yapmıştı:

“Seyahatimin gayesi sarîh ve malûmdur. Lozan, Türk-Yunan devletlerinin millî vahdetlerini tespit ve tasrih etmiştir. Kat'iyetle iddia olunabilir ki, Lozan, Türk-Yunan dostluğunun bugün gösterdiği inkişâf ve resânete bir mebde teşkil eylemiştir. Çizilmiş olan millî hudutları dâhilinde müteakabil menfaatlerini temin maksadına mâtuף muslihane bir siyaset takip eyleyen iki milletin birbirleriyle anlaşmasından daha tabii ne olabilir? Çünkü Türk-Yunan milletleri uzun senelerin verdiği, iyi anlayabilmek ve anlaşabilmek haslâtlarını kazanmışlardır⁸² ...”

Kendisine Mustafa Kemal ile ilgili izlenimleri sorulduğunda ise şu cevabı konuşmasını yapmıştı:

“...Gazi Mustafa Kemal ile ilk defa görüştim. Kendileri hakkında ifade edilecek sitâyîş ve takdirler bütün dünya tarafından defâatle tekrar edilmiş ve tarihe geçmiştir. Ben, Büyük Reisinizi kudretli bir asker olarak tanırdım. Bugün görüşmemde, aynı zamanda yüksek bir siyasî olduğunu gördüm ve bu mülâkattan mes'ut ve bahtiyar çıktım. Üzerinde, Haricîye Nazırımla beraber memnuniyetle

⁸¹ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. II, (Belge No: 17) , s. 180-181.

⁸² M. Murat Hatipoğlu, Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan (1923-1954) , Siyasal Kitabevi, Ankara 1997, s. 133.

duracağım bir nokta vardır ki, o da hükümetimizle cereyan etmiş olan kanaat ve düşüncelerin müşarileyh tarafından da tasvip edilmiş olduğudur⁸³”

Venizelos’un Ankara ziyaretini tamamlamadan önce *Cumhuriyet* gazetesi yazarının “*Gazimiz için fikrinizi tekrar alabilir miyim*” sorusuna verdiği yanıt şu şekilde olmuştı:

“Gazi için mevcut olan telakki artık bütün cihana şamıldır ve benim fikrimi tekrar söylememe gerek yoktur. Bunu bütün dünya o kadar tekrar etmiştir ki fazla söz kullanmaya meydan kalmamıştır. Yalnız şunu söylemeliyim ki, büyük bir asker olan Gazi’nin dünkü resmîgeçidi (29 Ekim Cumhuriyet Bayramı) sivil kıyafetle takip etmesi bende fevkalade bir tesir yapmıştır⁸⁴.”

Venizelos’un Ankara ziyareti sırasında 30 Ekim 1930’da Türkiye ve Yunanistan arasında birtakım antlaşmalar da imza edilmişti. 1930 Antlaşmaları diye de anılan bu antlaşmalar şu şekilde idi: *Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması; Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol⁸⁵; İkâmet, Ticaret ve Seyr-i Sefâin Antlaşması⁸⁶*. Bu antlaşmalarla ilgili açıklamaları bir sonraki alt başlıkta aktaracağız.

İki ülke çapında geniş yankılara ve yorumlamalara yol açan antlaşmaların akdi için Venizelos’un Türkiye’yi ziyaretinin üçüncü gününün akşamında Mustafa Kemal Atatürk’ün Yunan gazetecilere verdiği demeci, *Cumhuriyet* gazetesi “*Gazi Hz. misafir Yunan gazetecilere beyanatta bulundular*” başlığı altında aynen şu şekilde yayınlamıştı:

“...Matbuat hükümetlerin siyaseti üzerinde vâsi mi kyasta icray-ı tesir eden büyük bir kuvvettir. Atina’da Balkan Konferansına giden Türk murahhasları avdetlerinde Yunan ahalisi ve matbuatı tarafından ne kadar hararetli bir istikbâlle mazhar olduklarını bana söylediler. Memleketinize avdet ettiğiniz zaman burada

⁸³ M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.* , s. 134.

⁸⁴ *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1930.

⁸⁵ *Türkiye ile Yunanistan Arasında...* , s. 56; *Atatürk’ün Millî Dış Politikası*, C.II, (Belge No: 85) , s. 505-511; İsmail Soysal, *a.g.e.* , s. 391-392.

⁸⁶ *Türkiye ile Yunanistan Arasında...* , s. 62; Θάνοç Βερεμήç, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών...* , s. 98-99; Döneme ait gelişmeler ve bu gelişmelerde her iki ülke liderinin oynadığı rol ile ilgili ayrıntılar için bkz: Richard Clogg, *a.g.e.* , s. 135-136.

gördüğünüz Türk milletinin hissiyatı ve Türk milleti tarafından Yunan murahhaslarına yapılan hüsnü kabul ve hüsnü istikbâl hakkındaki intibalarınızı yazmanızı rica ederim. İki millet arasında vâsi bir teşrik-i mesai sahası vardır. Ben şahsen bu iki millet arasında teşrik-i mesaiye tamamen taraftarım. Nasıl ki siz de buna şahit oldunuz. Türk milleti de aynı arzu ve telakkiyle iştirâk etmektedir⁸⁷.”

Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos heyetiyle birlikte 31 Ekim 1930 gününün akşamı İstanbul ziyaretini gerçekleştirmek için Türk halkının tezahüratlarıyla samimî bir şekilde kendileri için tayin edilen özel bir trenle Ankara'dan ayrılmışlardı⁸⁸.

1.3.2. Eleftherios Venizelos'un İstanbul Temasları

31 Ekim 1930 gününün akşamı İstanbul ziyaretini gerçekleştirmek için heyetiyle birlikte Ankara'dan ayrılan Venizelos, 1 Kasım 1930 sabahı İstanbul'a vardı. İstanbul programında Vali Muhittin Bey'i ziyaretin ardından Yunan Başbakan ve heyeti istediği şekilde ziyareti değerlendirebileceklerdi⁸⁹. Başpapazı ziyaret, Yunan Konsolosluğu'nu ziyaret, tarihî yerleri kapsayan İstanbul gezisi şeklinde tertiplenen ziyaret, Venizelos'un Türkiye'yi ziyaretini özetleyen basın toplantısının ardından aynı günün akşamı Elli Kruvazörü ile Türkiye'den ayrılması üzerine sonlanmıştı. Venizelos, Türk basınına yaptığı son açıklamasında şunları kaydetmişti:

“Ankara'dan değerli intibalarla dönüyorum. Orada oluşturduğumuz eserler kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm ve basit şeyler değildir. Akdedilen muahedeler Yakın Doğu'da barışı sağlayacak ve iki ülkeyi mutluluğa ulaştıracaktır. Ankara itilâfları Yugoslavya ve Rusya'ya karşı değildir. İsmet Paşa ve ben deli değiliz, hudutlarımızın dışına çıkan hiçbir emelimiz yoktur.⁹⁰”

⁸⁷ *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1930.

⁸⁸ *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1930; bu tarihli gazetede ayrıca Venizelos'u anlatan bir makale ve Türk-Yunan münasebatının ne durumda olduğunu anlatan başka bir makale daha bulunmaktadır.

⁸⁹ *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C.II, (Belge No: 17) , s. 175-176.

⁹⁰ *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1930.

Venizelos Türkiye'den ayrılmadan önce İsmet İnönü'yü de ülkesine davet etmiş ve Dışişleri Bakanı Mihalakopoulos ile birlikte İsmet İnönü'ye aşağıdaki ifadelerden oluşan ortak bir teşekkür telgrafı çekmişti⁹¹:

“Bize o kadar nezaketle mihmanperverlik göstermiş olan Türkiye Cumhuriyet toprağını terk etmekte olduğumuz şu anda bize gösterdiğiniz o kadar dostane o kadar hararetle ve samimî hüsnü kabulden dolayı en kalbi teşekkürlerimizi bir daha takdim ile zevkiyabız. Yunan-Türk dostluğunun sağlam bir surette teyyüt ettiği ve Ankara'da vazzolunan temellerin Yakın Şark'ta bir sulh binasına ve harsi şaşaaya esas olacağı itminan kavisiyle gidiyoruz. Madam Venizelos ve Madam Mikhalapulos'un Madam İsmet Paşa Hazretlerine gönderdikleri pek samimî selâmlara bizim de kendisi hakkındaki en hürmetkârane hissiyatımızı terdif buyurmanızı Zatı Devletlerinden rica ederiz⁹².”

1 Kasım 1930 günü Türk-Yunan antlaşmalarına ve görüşmelerine ait Türkiye'de yayınlanan resmî tebliğde, Venizelos'un Türkiye ziyaretinin değerlendirmesi yapılmış ve yapılan anlaşmaların taraflar açısından önemi vurgulanmıştı.

M. Venizelos ve M. Mihalakopoulos Cumhuriyet Hükümeti tarafından kendilerine yapılmış olan davete icabetle Ankara'ya gelerek beş gün kaldılar ve Cumhuriyet bayramı resimlerine iştirâk ettiler. İsmet Paşa, Tevfik Rüştü Bey, M. Venizelos ve M. Mihalakopoulos arasında teatii eskâr vuku buldu. Maddi mesail 10 Haziran 1930 tarihli itilâfname ile katî surette halledilerek Türk-Yunan münasebatının dostluk ve iştirâki mesai tariki salimine girdiği her iki tarafça müşahede edildi.

Dün büyük bir samimîye havası içinde imza edilen dostluk, bitaraflık, uzlaşma, hakem muahedesi ile ticaret ve ikâmet muahedenamesi ati için birçok ümitlerle dolu olan bu devrenin başlangıcına nişane oldu.

Türk-Yunan devlet adamları Ankara mükâlematına hâkim olan müsait ve muvafık zihniyetin Türk ve Yunan milletleri arasındaki münasebatın atisi için pek

⁹¹ *Cumhuriyet*, 4 Kasım 1930; ayrıca bu tarihli gazetede Venizelos'un kim olduğuyla ilgili başka bir makale daha yer almaktadır.

⁹² *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 19) , s. 184.

kıymetli bir manevi zaman olduğunu müşahadede dahi mütabık kaldılar. İki memleket Başvekilleri ile Haricîye Vekilleri mütekabilen her iki tarafın siyasetlerine esas teşkil eden sulh mefkûresi lehine ehemmiyetlibir teminat ihzar eylemiş buldukları kanaatini besleyerek Türkiye'nin ve Yunanistan'ın gerek Balkanlar'daki gerek şarkî Akdeniz havzasındaki iktisadî ve siyasî menfaatlerine tamamen uygun olan takarrüp ve iştirâki mesai emrine devamı kararlaştırdılar.

İki memlekette mevcut ekalliyetlere gelince, bunların efal ve hareketlerini, vatanlarının menfaatlerine uydurmaları ve Türkiye ile Yunanistan arasında teessüs eden samimî münasebatın inkişâfını hiçbir surette güçleştirmeyerek bir amîli sükûn olmaları lâzım bulunduğunu düşünmekte keza müttehit kalındı.

İki memleket arazisinde bazı noktaların maruz bulunduğu kaçakçılığı mene mahsus bir mukavele akdi için mümkün olduğu kadar yakın bir zamanda müzakerata girişilmesi de mütâlâa edildi⁹³.

Yine aynı gün, Venizelos İstanbul ziyaretini gerçekleştirirken TBMM'nin üçüncü dönem dördüncü toplanma yılı çalışmaları başlamıştı. Mustafa Kemal Atatürk, TBMM'nin bu dönemin açılış konuşmasında, imza edilen Ankara Antlaşmaları'nın önemine şu sözleriyle değinmişti:

“Komşumuz ve dostumuz Yunan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'nın Ankara'yı resmen ziyaretlerini özel bir memnuniyetle anarım. Türkiye ile Yunanistan'ın yüksek menfaatleri birbirine zıt olmaktan tamamen çıkmıştır. Bu iki memleketin samimî bir dostlukta kendileri için emniyet ve kuvvet görmelerinde isabet vardır. İki cumhuriyet arasında açılan yeni devrin yeni esaslarını, ahde rapteden vesikalar yüksek tasvibimize arz olunmuştur⁹⁴.”

Yunanistan Başbakanı Venizelos, ziyaretinin devam ettiği sıralarda Türkiye'de yapılan ikili görüşmeler ve imzalanan antlaşmaların iki ülke açısından ne kadar önemli olduğunu açıklayan ve Türkiye ziyaretini özetleyen bir konuşmasında şunları söylemişti:

⁹³ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C.II, (Belge No: 18) , s. 182.

⁹⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, 4. Basım, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989, s. 383.

“Bilindiğine göre Türkiye artık bir imparatorluk değildir. Ayrıca Yunanistan ise, iki ülke arasındaki antlaşmalarla ulusal bütünlüğünü tamamlamıştır. Bu şekilde uluslararası güçler açısından, iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönem açılmıştır. Size samimî bir şekilde elimi uzatmak ve rekabetin artık uzaklarda kalmış olduğunu açıklamak buraya gelme nedenimdir. Halklarımıza ve elbette bütün Yakındoğu halklarına karşı inancım sonsuzdur, bu konu için (Türk-Yunan uzlaşması) bir gün bize minnettar kalacaklardır. Balkan Misâkı’na inanıyorum ve bu Misâk’ın bir gün gerçekleşeceğine inanıyorum⁹⁵.”

Venizelos’un Ankara ve İstanbul ziyaretlerinin sıcak temaslara sürmesi sonucu imzalanan üç antlaşma ile harp havası içinde geçen yedi yıllık devir kapanmış, siyasal, ekonomik ve askerî işbirliği ortamı yaratılmış ve iki ülke tarihinde dostluk dönemi başlamış oluyordu. Venizelos, Türkiye ile ilişkilerinde dostluk döneminin başladığını şu sözleriyle vurgulamıştı:

“Türk-Yunan dostluğu bir arzu değil, artık bir gerçektir. Bugün her iki halk nezdinde bu dostluk artık gerçekleşmiş ve perçinlenmiştir. Siyasetim her zaman Türkiye ile dostluk olacaktır⁹⁶.”

1.4. Türk-Yunan Dostluğunun Temeli 30 Ekim 1930 (Ankara) Antlaşmaları

Venizelos’un Ankara ziyaretinin devam ettiği sıralarda, 30 Ekim 1930 gününün akşamında Türk-Yunan devletleri arasında imza edilecek olan *Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması, Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol ile İkâmet, Ticaret ve Seyr-i Sefâin Antlaşması* için Dışişleri Bakanlığında bir tören düzenlendi. Törene katılanlar arasında başta Türkiye’nin Başbakanı İsmet İnönü ve Yunanistan Başbakanı Venizelos olmak üzere iki ülkenin Dışişleri Bakanları Tevfik Rüştü Aras Bey ile Andreas Mihalakopoulos’un yanı sıra iki ülkenin büyükelçileri ve Türk-Yunan basını da bulunmaktaydı.

⁹⁵ Mehmet Uysal, *1930-1938 Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 44.

⁹⁶ *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1930.

1.4.1. Türk-Yunan Dostluk, Bitarafılık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması

Büyük coşku ve heyecan içinde iki ülkenin Başbakanları ve Dışişleri Bakanları'nın imzasını taşıyan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması ve Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokolü sonrası ilk konuşmayı yapan Venizelos'un, *"Bu itilâfın iki dost milletin ilişkilerinde verimli ve hayırlı olmasını temenni ederim. Felsefe yapmıyorum, artık dünya akıllanmıştır. Bu muahedeyi yapmak için sarf ettiğimiz mesai bütün heba olsaydı insanlığın akılseliminden şüphe edecektim"*⁹⁷ şeklinde beyanatta bulunmasıyla, Türkiye ile yapılan dostluk antlaşmasının uzun yıllardır süren bir uğraşının sonucu olduğunu anlamaktayız.

İkincil konuşma için kürsüye çıkan İsmet İnönü de aynı hissiyatla konuşmasını gerçekleştirirken, *"M. Venizelos'a teşekkürle aynı hisler ve kanaatlerle mukabele ediyorum. Ve imza ettiğimiz muahedenin kıymeti, akdine hâkim olan düşüncededir"*⁹⁸ ifadelerini kullanmıştı. Yine İsmet İnönü'nün de Venizelos'la aynı düşünceleri paylaştığını ve bu antlaşma ile bölgesel barışın inşası kadar dünya barışına da katkı sağlanacağına inandığını görmekteyiz.

Kısa kısa konuşmaların yapıldığı, alkışların susmadığı törende, son olarak İkâmet, Ticaret ve Seyr-i Sefâin Antlaşması, Dışişleri Bakanları'nın ve diğer Türk ve Yunan yetkililerinin imzalarıyla gerçekleştirilmiş oldu. Hukukî bağlamda iki ülkeyi birbirine bağlayan ve ilerleyen zamanlarda tüm Balkanlar'ı etkisi altına alacak bu tarihî antlaşma, toplamda 28 maddeden ve bir protokolden oluşuyordu⁹⁹. İçeriği bakımından 1928 Türk-İtalyan Dostluk Antlaşması'na benzeyen¹⁰⁰ Türkiye-Yunanistan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması'nın bazı esasları şu şekildeydi:

⁹⁷ *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1930; benzer içerikli haber 31 Ekim 1930 tarihli *Hâkimiyeti Millîye* gazetesinde de yer almıştır.

⁹⁸ *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1930; benzer içerikli habere 31 Ekim 1930 tarihli *Hâkimiyeti Millîye* gazetesinde de yer verilmiştir.

⁹⁹ *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C.II, (Belge No: 85) , s. 492-511.

¹⁰⁰ *Olaylarla...* , s. 68.

Madde 1: *Akit taraflar birbiri aleyhine siyasî, ticari anlaşmaya, işbirliğine girmemeyi kabul ederler, maddesiyle, iki ülke herhangi bir amaçla birbiri aleyhinde davranmamayı taahhüt etmişlerdi.*

Madde 2: *Taraflardan biri barışçı tavrına rağmen herhangi bir devletin veya devletlerin saldırısına maruz kalırsa, diğer taraf saldırı devam ettiği sürece tarafsızlığını korumayı sürdürecektir, hükmü, iki ülke tarafsızlık konusunda birbirinin itimadını sağlamış oluyordu.*

Madde 3: *Akit taraflar antlaşmanın ilgili maddelerinde yer alan uzlaşma hükümlerine göre hareket edeceklerdir. Yine anlaşmazlıklarda adli eşitliği araştırmayı, uluslararası meselelerde çözüm için başvurulacak esaslar ve hakem mahkemelerine başvurmayı kabul ederler, şeklinde belirtilen antlaşma maddesi, herhangi bir sorun karşısında tarafların kendi başına hareket etmeyip hukukî yollarla sorunun halline varacakları ifade ediliyordu.*

Madde 7: *Taraflardan birinin yapacağı talep üzerine, işbu antlaşmanın taraflarca onaylanmasının ardından altı ay içinde, görev süreleri üç yıla sınırlandırılacak, ikisi taraflara ait, üçü tarafsız üçüncü devletlere ait beş üyeden oluşan Sürekli Uzlaşma Komisyonu kurulacaktır¹⁰¹, şeklindeki antlaşma esasıyla taraflar arası uzlaşmanın belirli bir komisyon tarafından sağlanıp yürütülmesi söz konusuydu.*

Bu antlaşmayla Türkiye ve Yunanistan arasındaki çeşitli sorunlar çözümlenmiş ve yaşanabilecek herhangi bir anlaşmazlık olasılığına karşı iki ülke de birlikte hareket etmeleri konusunda birbirine karşı sorumluluk üstlenmiş oldu. Antlaşma maddelerinden de anlaşılacağı üzere, her iki taraf da birbirleri aleyhine hiçbir siyasî ve ekonomik teşebbüse dâhil olmamayı, herhangi bir saldırı halinde tarafsız kalmayı ve kendi aralarındaki problemleri barışçıl yollarla halletmeyi taahhüt

¹⁰¹ İsmail Soysal, *a.g.e.* , s. 393-394; *Türkiye ile Yunanistan Arasında...* , s. 56 v.d. ; *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C.II, (Belge No: 85) , s. 505-506.

etmişlerdi¹⁰². Antlaşmanın diğer maddeleri ise uzlaşma ve hakemlik ile ilgili konuları ihtiva etmekteydi¹⁰³.

Burada dikkât çekici bir husus göze çarpmaktadır. Böylesine olumlu ve yapıcı atmosferde, daha önce de belirttiğimiz gibi Türk-Yunan dostluğunun kurulmasında aracı ülke olan İtalya'yla da karşılıklı tebrik ve teşekkür mesajları teati ediliyordu. Mussolini, Tevfik Rüştü Aras'a antlaşmanın imzalandığı gün cevabî olarak şu telgrafi göndermişti:

“Türk-Yunan Bitarafılık, Uzlaşma ve Hakem Muahedesinin imzası anında Zatı Devletlerinin gönderdiği telgrafi büyük bir memnuniyetle aldım. Muahedenin tahakkuku hususundaki mesai Devletlerinden dolayı sizi tebrik eder ve bu vesileyle derin dostluk hissiyatımı teyid ederim. B. Mussolini¹⁰⁴”

Mussolini'nin Türk-Yunan dostluğuna sıcak bakması Balkanlar'da oluşan bloklaşmalara¹⁰⁵ karşı kendisinin de Türkiye ve Yunanistan'ı yanına alarak üçlü bir ittifak kurma tasarısından ileri gelmekteydi. Bu üçlü ittifak için, Türk-Yunan ilişkilerinin iyi durumda olmaması dolayısıyla bir süre beklemek zorunda kalan İtalya¹⁰⁶, Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinin düzelmesinin kendi lehine sonuçlanacağını düşündüğü için böyle bir antlaşmanın imzalanmış olmasına sıcak bakıyordu.

1.4.2. Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol ile İkâmet, Ticaret ve Seyr-i Sefâin Antlaşması

¹⁰² Enis Tulça, *Atatürk, Venizelos ve Bir Diplomat: Enis Bey*, Simurg Yayınları, İstanbul 2003, s. 33-40.

¹⁰³ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 394-396; *Türkiye ile Yunanistan Arasında...*, s. 56 v.d.; *Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C.II*, (Belge No: 85), s. 506-511.

¹⁰⁴ M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte...*, s. 145.

¹⁰⁵ İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı sonunda oluşan statükodan hoşnut olmaması nedeniyle saldırgan ve yayılmacı dış politika izlemesi ve Balkanlar'da nüfuzunun artması sebebiyle Yugoslavya, Fransa ve bazı Orta Avrupa ülkelerinden Romanya ve Çekoslovakya birleşerek Küçük Antant'ı oluşturmuşlardır. Aralarında antlaşmalar imzalamışlar ve yaşanan gelişmelere paralel olarak birlikte hareket etmişlerdir. Bkz: Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 236-239.

¹⁰⁶ Mithat Atabay, *a.g.e.*, s. 124.

Türk-Yunan Dostluk, Bitarafılık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması'na ek olarak hazırlanan *Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol* ise şu esasa dayandırılmaktaydı:

Her iki tarafta da deniz silahları eşit olacaktı. Bu protokolle, deniz silahlanması söz konusu olduğunda, israfı önlemek için var olan deniz kuvvetlerine yeni bir gemi veya silah alınacağı zaman taraflar birbiriyle bilgi alışverişinde bulunmayı taahhüt etmiş oluyorlardı. Çünkü 1929 Ekonomik Krizi'nin yol açtığı ekonomik boşluğa ek malî yük oluşturmamak adına bu gerekliydi¹⁰⁷.

Yine aynı gün Türkiye ve Yunanistan arasında tümüyle ekonomik gerekçelerle imzalanan *İkâmet, Ticaret ve Seyr-i Sefâin Antlaşması*¹⁰⁸ 36 maddeden ve eklerinden oluşuyordu¹⁰⁹.

İkâmet, Ticaret ve Seyr-i Sefâin Antlaşması'nın bazı maddeleri şu şekildeydi:

Madde 1: *Taraflar aralarındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi konusunda hemfikir olmuşlar, kanunlara aykırı olmamak kaydıyla her türlü ticaret, seyahat ve ikâmeti kabul etmişlerdi.*

Madde 2: *Taraflar birinin ülkesine yerleşme amacıyla geldiğinde, geldikleri devletin iç güvenlik tüzüğüne uymayı kabul etmişlerdi.*

Madde 3: *Adı geçen antlaşmanın esaslarından yararlanacak olan kişilere, taraflar kendi vatandaşlarına uyguladıkları ticaret ve vergi kanunlarını uygulayacaklardı.*

Madde 4: *Akit tarafların halkından herhangi biri, diğer ülke yasalarına uygun şekilde o ülkede yapacağı ticaret ve/veya istihdamı ya şahsen ya da o ülke vatandaşlarından birisinin aracılığıyla yapabilecekti*¹¹⁰.

¹⁰⁷Melek Fırat, *Yunanistan'la İlişkiler, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan...*, s. 348.

¹⁰⁸ *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1930.

¹⁰⁹ Tüm maddeler için bkz: *T.C. Resmî Gazete*, 15 Mart 1931, S. 1748, s. 303-310. <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1748.pdf> (31 Temmuz 2019)

¹¹⁰ *T.C. Resmî Gazete*, 15 Mart 1931, S. 1748, s. 303-304; Halil Şimşek, *İkâmet, Ticaret ve SeyriSefâin MukaveleNamesi'nin Feshi ve Yunan Uyruklu Rumların Sınır dışı Edilmeleri (1964)*, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, S. 5: 1, 2007, s. 241-242.

Antlaşmanın diğer maddelerinde de, genel ticaret, ikâmet ve seyr-i sefâin esasları belirtilmiş, mübadelede uygulanacak mal ve hizmet esasları sıralanmıştı; hava taşımacılığı hariç diğer tüm ulaşım türlerindeki esaslar ile gar, liman vb. diğer tesislerin kullanımına ilişkin hükümler ve teknik detaylar yer almaktaydı.

Türkiye-Yunanistan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması, Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına Dair Protokol ve İkâmet, Ticaret ve Seyr-i Sefâin Antlaşması'ndan oluşan bu belgeler, bir yıl sonra taraflar arasında teati edilerek yürürlüğe girecekti¹¹¹. (3-6 Ekim 1931'de İsmet İnönü Atina'ya resmî ziyarette bulunacaktı¹¹².)

Ankara'da imzalanan antlaşmalar 1930 yılının Aralık ayının 18 ve 20'si arasında Yunan Meclisi ve Senatosu'nda görüşülmüştü. Meclis görüşmeleri sırasında Venizelos'a iki konuda kınayıcı soru sorulmuştu:

1. *Niye Türklerin ayağına gittin?*

2. *Megali İdea'ya neden ihanet ettin?*

Venizelos'un bu sorulara verdiği cevaplar ise, bugün hala takdire şayan değerini korumaktadır. Birinci kınayıcı soruya verdiği cevap şöyleydi:

“Yunan ordusunun Anadolu'da verdiği kurbanları unutarak Ankara'ya gitmiş olmakla itham edildim. Fakat Efendiler, her iki taraf da bu vakayı unutmak kararını vermedikçe el ele vermek ve hakiki dostluk temin ve tesis etmek kabil olur mu idi? Haydarpaşa'yı Ankara yaylasından ayıran mesafeyi kat etmek cesaretini gösterdiğimden dolayı muaheze olundum. Fakat şurasını derhatır ettirmek isterim ki, Türkiye bunları unutmaya bizden ziyade muhtaçtır. Zira bütün bu yaylalar harap olmuş ve bütün meydanı harpler gibi tahribata uğramıştır. Binaenaleyh hali hazırda dostumuz bulunan Türklere müstevli olmak itibariyle ika ettiğimiz bütün bu tahribatı

¹¹¹ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 394-396.

¹¹² *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, (Ed. Haydar Çakmak), 2. Baskı, Barış Kitap, Ankara 2012, s. 201; Αντώνης Κλάνης, *Η Ελληνοτουρκική Προσέγγιση...*, s. 440; Alexis Alexandris, *The Greek Minority Of Istanbul...*, s. 179; *Akşam*, 3 Ekim 1931; *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1931.

onlar unuttularsa bizim ihtiyar ettiğimiz fedakârlıkları unutmamaklığa ne sebep vardır¹¹³?”

Venizelos, Megali İdea bazında *vatana ihanet* suçlamasına karşılık, “*Anadolu’da milyonlarca Rum bulunurken Megali İdea gerçekleşmedi. Lozan’dan sonra bu hedefe bağlanmak bir delilik olacaktır¹¹⁴”* şeklinde açıklamada bulunmuştu. Ayrıca Venizelos’un meclis görüşmelerinde yaptığı bir başka açıklama da bu savı desteklemekteydi. Bu konuşma şöyleydi:

“...Küçük yaşlardan itibaren Megali İdea’dan ilham aldım ve buna inandım. Bu inancım mucizeler yarattı... Ancak bunlar anlık olabildiler. Eser gerilemeye başladı... Ben bu kötüleşmenin, iç bölünmüşlükten kaynaklandığını düşünüyorum... Ulusun yapamadığını ya da iç bölünmüşlük karşısındaki fiziki konumu sebebiyle devam ettirmediğini gördüğümüze göre, ...ulusa ve siyasetçilere ulusal siyaset programı olarak Megali İdea’yı gerçekleştirmeye devam izni verilmesi nasıl düşünülebilir¹¹⁵?”

Başbakan Venizelos, Türkiye’yle imzalanan antlaşmalarla doğan dostluk ve münasebat ile Türkiye ve Yunanistan’ın ortak menfaatlerini de şu cümleleriyle açıklamıştı:

“Türk ricâli ile vaziyeti tetkik ettiğimiz sırada pek zevkli bir hakikatle karşılaştık, o da mazi, hal ve istikbâli gözden geçirirken bu kadar çok noktada menfaatleri tetabuk eden iki milletin nadiren bulunduğu hakikâtidir. Ankara’da akdedilen itilâfata tam kıymeti bahşeden nokta, işte bu iki milletin menfaatlerindeki tetabuktur¹¹⁶.”

Nihayetinde antlaşmalar Yunan Meclisi tarafından 21 Aralık’ta, Yunan Senatosu tarafından da 22 Aralık’ta onaylanmış¹¹⁷ ve 24 Aralık 1930 günü, Yunanistan Dışişleri Bakanı Mihalakopoulos’un Ankara’ya gönderdiği telgrafta

¹¹³ *Atatürk’ün Millî Dış Politikası*, C.II, (Belge No: 20) , s. 187.

¹¹⁴ *Aynı eser*, s. 188.

¹¹⁵ Nilüfer Erdem, *a.g.m.* , s. 118-119.

¹¹⁶ *Atatürk’ün Millî Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 20) , s. 187.

¹¹⁷ *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1930.

Ankara Antlaşmalarının Yunan Meclisi ve Senatosunda onaylandığı bilgisi verilmişti.

TBMM Parlâmentosunda ise, 2 Şubat 1931 tarihinde başlayan Ekim 1930 Antlaşmaları'nın onay görüşmelerinde konuşan dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras aynı tarihli TBMM oturumunda konuyla alakalı şu beyanatta bulunmuştu:

“Bugün, kabulü temennisıyla huzurunuzda arz edilen kanun lâhiyası, komşumuz Yunanistan’la aramızda Ankara’da imza edilmiş olan dostluk, bitaraflık, uzlaşma ve hakem muahedesiyle mertubu olan iki taraf deniz kuvvetleri hususunda bir anlaşma protokolünün tasdiki hakkındadır. Bu dostluk ve bitaraflık, uzlaşma ve hakem muahedesi şimdiye kadar tıpkılarını tasdik buyurduğunuz diğer komşularımızla akdedilen muahedeler esasındadır. Ancak bu muahedenin Türkiye ve Yunanistan için olduğu kadar Balkanlar ve Akdeniz ve hatta bütün Avrupa için hususî bir ehemmiyeti vardır... Öteden beri daima çoğalan bir gayretle takip ettiğimiz sulh ve karşılıklı dostluk ve herkesle iyi geçinme siyasetimizin yeni ve kuvvetli bir eseri olan bu muahedenin bir hususiyeti de şudur ki senelerden ve senelerden beri münasebatımız birçok anlaşamamazlıklarla ve zaman zaman hafif veya ağır ihtilâflarla geçen bir devletle, geçmişteki maceraları her iki taraf hükümetinin; eski şekli gibi arkamıza atarak ve artık millî hükümetlerini yapmış olan iki komşu devletin bugünkü ve istikbâle ait hakiki menfaatlerinden ilham alarak ve birbirimize samimî dostluk elini uzatarak yapılmış olmasıdır... Bu muahede Lozan’da İsmet Paşa ile Mösyü Venizelos arasında başlayan ve her iki tarafça ikdam ve ibram ile takip edilen siyasetin neticesi ve iki komşu arasında açılan yeni devrin çok şey vadeden bir mukaddemesidir... Herkesin malûmudur ki, bu muahedeye varmak o kadar kolay ve çabuk olmamıştır. Daima Büyük Reisimizin gösterdiği ve Büyük Meclisin tasvip ettiği ve İsmet Paşa’nın Lozan’da açtığı yolda yürüyen haricîyemiz, iki komşu devletin hükümetleri arasında, arzettiğim gibi Lozan’da başlayan yeni ve temiz hava içinde, iki taraf efkârı umumîyesinin inkişâfını

takip ederek ve komşu hükümetin haricîsiyle el ele vererek yedi senede bu merhaleye varmıştır¹¹⁸.”

Tevfik Rüştü Aras, Sovyet Rusya ile başlayan benzeri antlaşmaları, Asya’da İran’la ve Afganistan’la, Avrupa’da diğer büyük komşu devlet İtalya ve Bulgaristan’la, Macaristan’la; bu antlaşmadan biraz farklı olarak Almanya, İspanya ve Fransa’yla yaptıklarından bahsetmiş ve konuşmasını sonlandırırken şunları söylemişti:

“... Bu muahede tasdikınıza iktiran edince Türkiye’nin bütün komşularıyla bu vâdideki muahedeleri silsilesi tamam olacaktır. Yunanistan’ın henüz böyle bir muahede ile bağlanmadığı bir tek komşusu kalmıştır. O da aramızda kendisiyle böyle bir muahede ile bağlı bulunduğumuz Bulgaristan’dır ki bu iki tarafın menfaatlerine uygun bir hat tarzı bularak böyle bir muahede ile bağlanmalarını haklarında beslediğimiz samimî dostluğumuzun ve sulh muhabbetlerimizin icabından olarak her vesileyle temenni etmekten kendimi alamıyorum ve bunu söylemekle gerek komşularımıza karşı ve gerek dünyaya karşı hükümetimizin takip edegeldiği siyasetin ana hattını da bir defa daha arzetmiş oluyorum... Yakında, ilk fırsatta İsmet Paşa’nın refakâtlerinde Atina’yı ziyaret etmek kararındayız. Bu suretle komşu devletin ricâliyle yeni görüşmeler fırsatını bulacağız... Yeni Türkiye’nin haricî siyasetinde yeni bir merhale olan bu muahede hakkında kararınızı vermenizi rica ederim¹¹⁹.”

Tevfik Rüştü Aras, bu sözleriyle konuşmasını nihayetlendirmişti. 12 Şubat 1931 günü mecliste yapılan oylama sonucunda, ittifakla ve 185 oyla, antlaşmalar TBMM’nin onayından geçmiş oldu¹²⁰.

1.5.İsmet İnönü’nün İade-i (Atina) Ziyareti

¹¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, C. 25, 12 Şubat 1931, s. 35-36; Ekim 1930 Antlaşmalarının Yunan meclisinde onaylanması esnasındaki görüş ve beyanatların tamamı için bkz. : *Atatürk’ün Milli Dış Politikası*, C.II, (Belge No: 20) , s. 185-189.

¹¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, C. 25, 12 Şubat 1931, s. 36-37; 1930 Antlaşmaları, Türk-Yunan dostluğunun başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu antlaşmaların TBMM’de onaylanması sürecini yansıtan 12 Şubat 1931 tarihli TBMM tutanağı hakkında bkz. : *Atatürk’ün Milli Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 20) , s. 190-193.

¹²⁰ *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1931.

Antlaşmaların onaylanmasının ardından Venizelos'un 27 Ekim-1 Kasım 1930 tarihleri arasında Türkiye'ye yaptığı resmî ziyaretin iadesi için İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Atina'ya yapacakları ziyaret, 3 Mart 1931 tarihinde basına ziyaretin Nisan ayı içerisinde yapılacağı şeklinde yansımıştı¹²¹. Ancak, hükümete yakın çevrelerden öğrenildiğine göre bu ziyaret Ekim ayında yapılacaktı.

Venizelos'un Türkiye'yi ziyaretine mukabil iade-i ziyaret ve 1930 Antlaşmaları'yla temeli atılan Türk-Yunan dostluğunu pekiştirme amacı taşıyan İsmet İnönü'nün üç gün sürecek olan Yunanistan'ı ziyaretinde kendisine refakât edecek olan isimler aşağıdaki gibiydi:

İsmet İnönü'nün eşi ve çocukları, Tevfik Rüştü Aras Bey ve eşi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Vedit Bey ve eşi, Nurullah Esat, Dışişlerinden Cevat Bey, İzmir Mebusu Rahmi Bey, Türk gazetecileri adına Yunus Nadi, Necmettin Sadık ve Asım Beyler, Bolu Mebusu ve Yazar Falih Rıfkı Bey, Haydar Rüştü Bey, Mersin Mebusu ve Yazar Ferit Celâl, Ordu Mebusu ve Yazar Ahmet İhsan, Matbuat Cemiyeti Genel Sekreteri Yazar Ahmet Şükrü, Refik Ahmet, Selim Ragıp, Kemalettin Kami, Neşet Halil ve Kerami Beyler¹²².

Cumhuriyet gazetesi 23 Eylül 1931 tarihli yayınında Yunanistan muhalefet lideri Tsaldaris'in Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün Atina'ya yapacağı ziyaret ile ilgili olarak, *“Yunanistan'daki Türk dostluğu siyaseti yalnız hükümetin değil, tüm siyasî partilerin ortak siyasetidir. Artık eski hesaplar kapandı. Olup biteni kabul ettik. Türkiye ile dost yaşamak ve bu dostluğu geliştirmek bütün partilerimizin beklentisidir”* şeklinde yaptığı açıklamaya yer vererek iki ülkenin de birbirlerine karşı beslediği dostane duygularla hareket etme arzusunda olduğunu ifade etmekteydi.

İsmet İnönü gerçekleştireceği Atina ziyaretiyle ilgili olarak, Ankara'dan ayrılmadan önce Türk gazetecilerine yaptığı açıklamada *“Atina'da Türk ve Yunan*

¹²¹ *Akşam*, 2 Mart 1931; 3 Mart 1931 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi aynı içerikli haberde ziyaretin Mayıs ayı içerisinde gerçekleşeceğini yazmaktadır.

¹²² *Cumhuriyet*, 1 Ekim 1931.

milletleri arasında bir dava kalmadığını ve uzun süren mücadelelerin tamamen son bularak iyi bir komşuluk oluşturduğunu belirteceğim¹²³” diyerek ziyaretin öneminden bahsetmişti. İsmet İnönü 1 Ekim sabahı İstanbul’a vardığında, Yunan gazetecilere bir beyanatta bulunarak “...yapılan itilâflarla iki milletin saadet ve sulhu bulacağına eminim. Aramızda hiçbir ihtilâf kalmamıştır. Son itilâfname ile mübadele meselesi de hallolmuştur¹²⁴” demiş ve iki ülke arasında hiçbir meselenin kalmadığını dile getirmişti.

İsmet İnönü ve heyetinin 1 Ekim 1931 tarihinde saat 17.00’da Ege vapuruyla İstanbul’dan ayrılarak 3 Ekim sabahında saat 07.00’de Pire açıklarına ulaşmasıyla Yunanistan ziyareti başlamış oldu. *Akşam* gazetesinin 4 Ekim tarihli yayınında yer alan haberde, İsmet İnönü’nün Pire’ye ulaşmasıyla, Yunan halkının alkışlar eşliğinde “Zito!-Yaşa!” şeklinde tezahüratlar yaptığı, Petit Palais Oteli’nde kısa süreli istirahatten sonra, Venizelos ve Mihalakopoulos’u makamlarında ziyaret ettiği aktarılmıştı. Dikkât çeken bir diğer nokta da, şehrin birçok yerine kurulan taklara “hoş geldiniz” şeklinde asılı yazılar bulunmasıydı. Öğle vaktine doğru başta Venizelos ve Mihalakopoulos olmak üzere, Yunan Cumhurbaşkanı Zaimis’i, makamında ziyaret eden İsmet İnönü, Zaimis’le yaptığı görüşmede şu açıklamayı yapmıştı:

“Hareketim esnasında Türkiye Cumhurbaşkanı Atatürk, zatı devletlerine samimî temennilerin ve dost Yunan milletine beslediği derin dostane duyguların iletilmesine beni memur ettiler¹²⁵.”

İki hükümetin büyük ilgiyle takip ettikleri dostluk siyasetini desteklediği için Zaimis’e teşekkürlerini sunan İsmet İnönü, Türk gazetecilere verdiği beyanatta ise; “...uzun bir mücadele döneminden sonra aramızda anlaşmazlık kalmadığını bütün cihana ilan ediyoruz¹²⁶” şeklinde konuşmuştu.

¹²³ Mehmet Uysal’ın doktora tezinden aktarımıyla; Gönül Tok, *1931 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Türk İnkılabı*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000, s. 179.

¹²⁴ *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1931.

¹²⁵ *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1931.

¹²⁶ *Akşam*, 5 Ekim 1931,; Benzer içerikli habere *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1931’de de yer verilmiştir.

Aynı günün akşamı Venizelos'un İsmet İnönü ve beraberindeki heyetin onuruna düzenlediği yemekte her iki lider de birer samimî konuşma yapmışlardı ve bu konuşmalar başta Balkan ülkeleri olmak üzere dünya kamuoyuna birer mesaj niteliğindedi. Venizelos nutkuna başlarken, İsmet İnönü'yü Atina'da misafir etmekten ve Ankara'da gördüğü misafirperverliğe mukabelede bulunmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirmişti¹²⁷. Venizelos konuşmasının devamında *“Haricîye nazırlarımız Balkanlar hükümetlerimizin menafîini aynı derecede alâkadar eden şarkî Bahrisefit ve umumî siyasete ait meseleler hakkında müdavelei efkâr etmeği adet edinmişlerdir. Bu fikir teatisi esnasında takip edilecek siyasete dair hiçbir zaman ihtilâf çıkmamıştır. Bu suretle evvelce 3 sene evvel mevki iktidara avdet ederken Tevfik Rüştü Bey'e yazdığım mektupta, iki hükümet arasındaki münasebeti sağlam bir dostluk esasına istinat ettirerek hal eylemek hususunda izhar ettiğim arzu tahakkuk etmiştir”*¹²⁸ diyerek henüz iktidara gelir gelmez, Yunanistan'ın dış siyasetinde Türkiye ile kurulacak dostluk ilişkilerine ne derece önem verdiğini belirtmişti.

Venizelos bundan sonra Balkan milletleri arasında bir yakınlaşma ve müşterek hareket temini için sarf edilen mesaiden ve bu hususta tesadüf olunan mâniâlardan bahsetmişti¹²⁹.

“...Balkan milletleri arasında mukarenet ve mesai iştirâki teminine matuf bulunan ve son seneler zarfında başlanıp faal bir surette takip edilmiş olan hareket, henüz bazı mâniâ ve müşküllere çarpmakta bulunmaktadır. Bu güçlükleri yenebilmek her milletin zihninde eskiden beri yer tutmuş olan ve komşusu daima haksız olduğu halde, kendisinin daima haklı bulunduğu suretinde ifade edebilecek olan vehim ve hayali ortadan kaldırmak için daha ne kadar zaman geçirmek lâzım geldiği tahmin edilemez.

Her ne olursa olsun bu milletlerden ikisi yani Türkler ve Yunanlılar yaklaşip anlaşmanın, bu mesai iştirâkinin şimdiden bir emrivaki halini almış olduğunu tam

¹²⁷ Akşam, 4 Ekim 1931; Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. II, (Belge No:26) , s. 201.

¹²⁸ Akşam, 4 Ekim 1931; Aynı eser, s. 201.

¹²⁹ Akşam, 4 Ekim 1931.

bir memnuniyetle müşahade imkânını elde etmiş bulunuyoruz. Esasen bu mesai iştirâkini sırf bizim kendi menfaatlerimiz amir bulunmaktadır¹³⁰.

Kadehimi Yeni Türkiye'nin şan ve şeref sahibi reisinin ve büyük ıslahatçısının şerefine kaldırıyorum. Kadehimi o büyük reisin güzide ve mümtaz mesai arkadaşları olan ve Türkiye'nin çok kıymetli Başbakanı bulunan siz aziz dostum ile Tevfik Rüştü Beyefendi'nin şereflerine kaldırıyorum.

Kadehimi Zatı Devletlerinin refikâi muhteremleriyle Tevfik Rüştü Beyefendi'nin muhterem refikaları şerefine kaldırıyor ve bu parlak ihtişamlı günleri huzurlarıyla zarafetleriyle yükseltmek üzere memleketimizi lütfen teşriflerinden dolayı kendilerine teşekkür ediyorum. Nihayet kadehimi Türk milletinin ve Türk-Yunan dostluğunun saadet ve refahını temenni ederek kaldırıyorum¹³¹”

Konuşmasını tamamlayan Venizelos'un ardından cevabî konuşmasını yapmak için kürsüye gelen İsmet İnönü, Venizelos'un, kendisi ve Türk milleti ile Türk-Yunan dostluğu hakkında söylemiş olduğu hoşamedî sözlerden duyduğu minnet ve memnuniyeti teşekkürle ifade ederken, aynı içtenlikle Türk-Yunan dostluğuna vurgu yapmış ve bu dostluğun Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de Türkiye ve Yunanistan'a önem kazandırdığını ve yeni bir çığır açtığını ifade etmişti¹³².

“...Bu ziyaret (Venizelos'un bir yıl önceki Türkiye ziyaretini hatırlatarak) o zaman da söylemiş olduğum üzere bizim (Türk ve Yunan devleti ricâli) nezaretlerimizde hükümetlerimizin devam ve sebatla takip etmiş oldukları anlaşma ve yakınlaşma siyasetinin matlup ve mantiki neticesi olmaktan ziyade Yunanistan ile Türkiye'nin Akdeniz'in şark havzasıyla, Balkanlar'ın tarihinde büyük bir ehemmiyet kazanmaya namzet yeni bir devrin başlangıcı şeklinde tecelli etmiştir¹³³.”

Türk-Yunan dostluğunu bir binaya benzeten İsmet İnönü, konuşmasının devamında “...Herhangi bir binanın yerinde durabilmesi senelerin ve devirlerin arızalarına karşı koyabilmesi için sağlam ve dayanıklı olması icap eder. Bu lüzum bilhassa siyasî mahiyetteki yapılar mevzubahis olduğu zaman kendisini daha kuvvetli

¹³⁰ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. II, (Belge No: 26) , s. 202.

¹³¹ Aynı eser, aynı yer.

¹³² Akşam, 4 Ekim 1931.

¹³³ Aynı eser, s. 203.

bir surette hissettirir. Çünkü siyaset dünyasında hava sık sık değişebilir. Ve herhalde daha çok mevsimlerle karşılaşılır. Aziz dostum Başvekil Hazretleri, bizim bu hususta müsterih olmağımız için ciddi sebepler mevcut bulunmaktadır. Gözlerimiz önünde yükselen ve gittikçe büyümekte olan bina en sağlam ve dayanıklı yapılardan biri olup, her türlü tecrübelerle karşı durabilecek bir kuvveti haiz bulunmaktadır. Çünkü biz bu yapı için çok iyi levazım kullandık. Bu yapının kuruluşunda kullanılan harç dünyanın en iyi ve en sağlam çimentosu olan menfaat birliğidir. Coğrafya ile iktisadiyatın milletler arasındaki münasebetlerde başlıca amiller rolünü ifa ettikleri müddetçe Türk-Yunan dostluğunun atisinden emin olabiliriz¹³⁴...” diyerek Türk-Yunan dostluğunun sağlam temellere oturtulduğunu ve bu dostluğun devamlılığının sağlanacağına şüphesiz inandığını dile getirmişti.

İsmet İnönü konuşmasının devamında, Türkiye'nin bu dostluk için iki ülke arasında yapılan antlaşmaların da gerektirdiği gibi tarafsızlık ilkesine sadık kalacağını sözlerine ekleyerek bu konuda teminat verdiğini beyan etmişti. Konuşmasının son bölümünde ise, bir barış programının yöntem, konu ve inceliklerine değinmişti. Son olarak da iyi dileklerde bulunarak konuşmasını nihayetlendirmişti¹³⁵.

“Balkan Birliği'nden ümitvarım. Fakat bu birlik vücuda gelinceye kadar Türkiye ile Yunanistan'ın hiçbir halde yekdiğerine karşı düşman vaziyetinde kalmaları mümkün olmayacağını umumun bilmesi son derece haizi ehemmiyettir.

Bu sözlere iştirâk etmeyi ve onlara şu birkaç kelimeyi ilave eylemeyi arzu ederim. Filvaki herkesin bilmesi lazımdır ki, Türkiye ile Yunanistan yalnız birbirine karşı düşman vaziyetinde kalmamakla iktifa etmeyecekler belki gayeleri kendileri için, aziz olan davaların tahakkuku için el ele yürüyeceklerdir. Bu davalar şunlardır:

Balkanlar'da iyi anlaşmak, cihan sulhu ve devletlerin müsavati, beynelmilel sahadaki devamlı Türk-Yunan teşriki mesaisi, yalnız bir ideale tekabül etmekle kalmaz, bu teşriki mesai hali hazırdaki ahvali şeriatin emrettiği bir zarurettiler. Filvaki cihan iktisadi bir buhran geçirmektedir. Bu buhrandan bilhassa bizim

¹³⁴ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. II, (Belge No: 26) , s. 203.

¹³⁵ Akşam, 4 Ekim 1931.

kıtamız müteessir bulunmakta ve ne gibi neticeler tevhit edeceği malûm bulunmamaktadır.

...Kadehimi şerefli Yunanistan Reisicumhuru Hazretlerinin sıhhatine ve şahef saadetine Madam Venizelos ve Madam Mihalakopoulos'un sıhhatlerine ve aziz dostum mümtaz Yunan Başvekili ile onun güzide mesai arkadaşı M. Mihalakopoulos'un sıhhat ve şereflerine kaldırıyorum. Yunan milletinin refahı ve Türk-Yunan dostluğunun feyzi ikbaline içiyorum¹³⁶."

3 Ekim gününün akşamında İsmet İnönü ve Tefvik Rüştü Aras onuruna düzenlenen yemek coşku ve heyecan içinde yapılan bu konuşmalarla son buldu. Bu irat edilen nutuklar gerçekten de iki ülke ve ulusun bundan böyle barış içinde yaşayacaklarına dair ümitler veriyordu. Öyle ki, Yunan gazetecilerin, İsmet İnönü'nün iki memleketin iyi geçinme, dünya barışı ve devletlerin eşitliği hususunda birlikte hareket etmeleri gerektiğini vurgulayan beyanatını¹³⁷ nasıl buluyordunuz sorusuna karşılık şunları söylemişti:

"İsmet Paşa'nın söylediği sözler bir çeşmeden akan berrak su gibi kalbinden gelmektedir. Türk arkadaşımın sözleri beni son derece mutlu etmiştir. Ben öteden beri Türkiye ile Yunanistan arasında samimî bir dostluk siyaseti takip etmenin milletin arzusuna uygun olduğu düşüncesindeyim¹³⁸."

Ziyaretin ikinci gününde Venizelos'un önderliğinde tertiplenen İkinci Balkan Oyunlarını izlemek üzere saat 15.30'da Atina Stadyumu'na gelerek gösterileri izleyen İsmet İnönü ve beraberindeki heyeti, saat 17.30'da Yunan meclisine gitmişlerdi¹³⁹. İsmet İnönü meclis kürsüsünden yaptığı ziyaretin önemi hakkındaki kısa konuşmasında, Türk milletinin Yunan milletine duyduğu dostluk hislerini belirtmiş; karşılıklı ziyaretlerle Türkiye ve Yunanistan arasında yeni bir dönem açıldığından ve bu ilişkilerin aynı yolda hızla sürdürüleceğinden bahsetmişti. Aynı günün akşamı Türkiye Başbakanı ve heyeti adına Yunan Cumhurbaşkanı Zaimis tarafından düzenlenen yemekte, Yunanistan Cumhurbaşkanı Zaimis, Türkiye

¹³⁶ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. II, (Belge No: 26) , s. 204-205.

¹³⁷ Cumhuriyet, 5 Ekim 1931.

¹³⁸ Cumhuriyet, 6 Ekim 1931; Benzer içerikli haberi Akşam, 5 Ekim 1931 yayınında vermiştir.

¹³⁹ Akşam, 5 Ekim 1931; Benzer içerikli haber Cumhuriyet, 5 Ekim 1931'de de yer almıştır.

Cumhurbaşkanına sağlık ve başarı ile dost olarak gördüğü Türk milletinin gelişmesi ve mutluluğu için iyi dileklerini sunmuş ve İsmet İnönü buna teşekkürle karşılık vermişti¹⁴⁰. Ziyafetin bitiminden sonra saat 23.30'da Olimpia Tiyatrosunda iki ülke sanatçılarının da rol aldığı ve başrolünü Bedia Muhavvit'in üstlendiği Othello piyesini izlemeye gittiler¹⁴¹.

30 Ekim 1930'da Ankara'da imzalanan Ankara Antlaşmaları'nın teatisi için ziyaretin üçüncü gününde iki ülkenin Başbakanları İsmet İnönü ve Venizelos'un, Dışişleri Bakanları Enis Akaygen ve Ankara elçisi Polihroniadis'in, iki ülkenin dışişleri temsilcilerinin ve diğer görevlilerin de bulunduğu bir tören gerçekleştirildi¹⁴². Bu tören başlamadan önce İsmet İnönü ve Venizelos arasında yapılan görüşmelerde, Türk-Yunan yakınlaşmasından öte, inşa edilen bu dostluğun Balkan devletleri arasında da yayılması ve bir Balkan Misâkı oluşturulması konusunda görüş alışverişi yaşanmıştı¹⁴³.

İsmet İnönü ve Türk heyetinin ziyaretlerinin devam ettiği sıralarda Yunan basınının da bu ziyareti ilgiyle ve yakından takip ettiğini görmekteyiz. *Akşam* gazetesi, 5 Ekim tarihli bir haberinde, Venizelos karşıtlığıyla bilinen *Akropolis* gazetesinin bile, teati edilen ziyaretlerin ehemmiyetinden bahsettiğini ve Türk-Yunan ulusunun el ele vererek barış ortamında yaşama arzusunu taşıdığını kaydettiğini aktarmaktadır. Yine *Akşam* gazetesinin aynı tarihli bir haberinde *Etnos* gazetesinin yayınladığı bir haberde, Türk-Yunan dostluğunun sarsılmaz bir surette kurulduğunu, bundan böyle iki memleketin dost yaşayacağı beyanatlarında bulunduğunu aktarmıştı.

Türkiye Başbakanı'nın Atina'yı ziyaretinde gördüğü misafirperverlik, bir yıl önce Venizelos'un Türkiye'yi ziyaretinde Yunan Başbakanına ve heyetine göstermiş oldukları gibiydi, Yunanistan'ın bu seyahate ilgisi büyüktü. 6 Ekim günü Atina'da bir otelde Türk gazetecilerine verilen ziyafette, Türk-Yunan dostluk cemiyetinin olağanüstü toplantısı da gerçekleştirilmişti. Bu toplantıda iki ülkenin Başbakanları

¹⁴⁰ *Akşam*, 5 Ekim 1931; Benzer içerikli haber *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1931'de de yer almıştır.

¹⁴¹ *Akşam*, 6 Ekim 1931; Benzer içerikli haber için bkz. : *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1931.

¹⁴² *Akşam*, 6 Ekim 1931; Benzer içerikli haber için bkz. : *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1931.

¹⁴³ Enis Tulça, *a.g.e.* , s. 49.

Fahri Başkanlığa, Tevfik Rüştü Aras ise Fahri Başkan Yardımcılığı'na seçilmişlerdi. Atina büyükelçisi Enis Akaygen de bu toplantıda onursal başkan sıfatıyla anılmıştı¹⁴⁴.

Yunanistan'dan ayrılmadan önce Pire Belediyesi'ni ziyaret eden Türk Başbakan ile heyeti, aynı günün akşamında Ege vapuruyla Türkiye'ye dönmek üzere Pire Limanı'ndan, Yunan halkının “*Uğurlar olsun, gene bekleriz*” tezahüratları eşliğinde ayrılarak Atina ziyaretlerini tamamlamışlardı¹⁴⁵.

Türk heyeti henüz Yunanistan'dan ayrılmadan önce Yunan Hükümeti'nin yayınladığı ortak bildiriye, Ekim 1930 Antlaşmalarının iki ülkenin dostluğu üzerine kurulduğu ve ilerleyen dönemlerde bu dostluğun daha da pekiştirileceği, iki ülkenin de menfaatlerinin birbirine uyduğu, Balkan ülkelerinin bir barış ortamına doğru yol aldığı ve bu konularda iki ülkenin işbirliğinin devam etmesi hususiyetini öngören düşünceler yer almaktaydı¹⁴⁶. İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras Yunanistan'dan ayrıldıktan sonra Venizelos ve Mihalakopoulos'a bir telgraf çekmişlerdi. Bu telgrafta, Yunan Hükümeti ve halkının misafirperverlikleri için kendilerine teşekkürlerini sunmuşlar ve gözlemlerinin Ekim 1930 Antlaşmaları'nın onaylandığı doğrultusunda olduğunu belirtmişlerdi¹⁴⁷.

Venizelos ziyaretten sonra Yunanistan'da haftalık olan yayınlanan *Ergasia* isimli dergide yazdığı makalede Türkiye ile başlayan dostluk politikasının hararetli savunuculuğunu yapmıştı¹⁴⁸. İnşa edilen Türk-Yunan dostluğunu bir ağaca benzeterek iki tarafın da göstereceği özenle büyüyüp semere vermeye başlayacağını ifade ederken dostluğun sağlam temellere dayandığını da belirtmişti. Kendisinin de bir zamanlar taraftarı olduğu toprak kazanma emeli güden Rumların Megali İdeası'nın emperyalist bir politika olup, değil küçük devletler büyük devletlere bile tehlikeler yaratacağını açıklamıştı. (Burada Yunanistan'ı küçük devlet olarak anar.)

¹⁴⁴ Enis Tulça, *a.g.e.*, s. 48-49.

¹⁴⁵ *Akşam*, 7 Ekim 1931.

¹⁴⁶ *Akşam*, 7 Ekim 1931; *Cumhuriyet*, 7 Ekim 1931.

¹⁴⁷ *Akşam*, 9 Ekim 1931; *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1931.

¹⁴⁸ “*M. Venizelos Mühim Bir Makale Neşretti*” başlığıyla *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1931.

Megali İdea'dan vazgeçmemenin doğuracağı sonuçlardan bahsederek dış ilişkilerin sekteye uğrayıp bağımsızlığın zedeleneceğini dile getirmişti.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1931 tarihinde TBMM'nin IV. dönem I. yasama yılını açış konuşmalarında, hem dış politika yöntemine hem de İsmet İnönü'nün Atina ziyaretine değinerek şunları söylemişti:

“Türkiye'nin güvenliğini amaçlayan hiçbir ülkeyi karşısına almayan bir barış yolu izlemek, bizim değişmez prensibimiz olacaktır. Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nın Yunanistan'ı ziyaretlerinin iki ülke arasında değerli dostluk gösterilerine neden olması, özellikle dikkâtimizi çekti ve bizi sevindirdi. Birbirleriyle davaları kalmadığını ve birbirleriyle iyi geçinmek kararında bulduklarını ilan eden iki ülkenin ilişkilerinde iyi sonuç verecek gelişmeleri sevinerek desteklemek ve yardımcı olmak amacındayız¹⁴⁹.”

Atatürk'ün da ifade ettiklerinden de anlayacağımız üzere, Venizelos'un Ekim 1930 Ankara, İsmet İnönü'nün Ekim 1931 Atina ziyareti, Türk Hükümeti tarafından Cumhuriyet tarihinde kalıcı olarak gördükleri intibai veriyordu. İki ülke arasında yapılan antlaşmalar, karşılıklı ziyaretler ve imzalanan antlaşmaların teatisi şeklinde gelişen Türk-Yunan dostluğu beklenilenden öte fazlasıyla semereler verdiğini, 10 Haziran 1930 Ankara Sözleşmesi'yle mübadeleden doğan tüm sorunlar kafî surette çözüme ulaştığını görmekteyiz. Böylece 1919-1923 yılları arasında yaşanan ulusal Türk direnişinden sonra, Lozan'da masaya oturularak mazide yaşanmış askerî çarpışmalarla gergin seyreden ilişkiler, diplomasi alanında da gergin ilerlerken ilk kez 1930 yılında kesinkes bir yumuşama dönemine girmiş oluyordu. Bundan sonra seyir alacak ilişkiler ise, Dünya Ekonomik Krizi'nin yol açtığı iktisadî sorunlar, faşist İtalya'nın izlediği politika, revizyonist Bulgaristan'ın Balkanlar'daki statükoyu değiştirme çabaları ve muhtemel bir Yugoslavya tehdidine karşı oluşturulacak Balkan Antantı'na doğru güçlenecekti¹⁵⁰.

¹⁴⁹ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi-TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, C. 1, TBMM Vakfı Yayınları No: 11, s. 168.

¹⁵⁰ *Türk Dış Politikası...*, (Ed. Haydar Çakmak), s. 201-202.

2. BÖLÜM

TÜRK-YUNAN DOSTLUĞUNUN ÖRNEK TEŞKİL ETTİĞİ BÖLGESEL YAKINLAŞMA PROJESİ: BALKAN ANTANTI

2.1. Balkan Antantı'nın Oluşum Süreci

Balkanlar'daki işbirliğinin temel taşı oluşturulan 1930 yılı Türk-Yunan dostluğu, 9 Şubat 1934'te Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanan Balkan Antantı'nın oluşumunu da sağlamıştı. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı ardından imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla tam bağımsızlığını kazandıktan sonra Balkanlar'daki komşularıyla da ikili dostluk antlaşmaları imzalayarak ilişkilerini geliştirme çabasına girmişti. Bu antlaşmalarda özellikle 1929 yılında Avrupa'da varılan birtakım barışçı girişimler (Locarno Antlaşmaları, Kellogg-Briand Paktı, Litvinov Protokolü)¹⁵¹ ile statükocu tarafların oluşturduğu Küçük Antant¹⁵² gibi bloklaşmalar Balkanlardaki işbirliği ortamına zemin hazırlamıştı.

Balkan Birliği konusundaki gayr-ı resmî adımlar ilk olarak 1926 yılında Romanya'daki Türk diplomatı Hüseyin Râgıp Bey'in, Rumen Dışişleri Bakanı Duca'ya bu fikirden bahsetmesiyle atılmıştı. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da, *Balkanlar'ın geleceğini Balkanlar'daki devletlerin tayin etmesi gerektiği* düşüncesiyle bu birliğin yararlı olacağını belirtmişti. Bu fikir 1928 yılında Yunanistan'da iktidara gelen Venizelos tarafından da destek görmüştü¹⁵³.

Merkezi, İsviçre'nin Cenevre eyaletinde bulunan milletler arası barış kurumunun 6-10 Ekim 1929 tarihlerinde Atina'da düzenlediği 27. Evrensel Barış Kongresi'nde, Yunanistan eski Başbakanlarından Aleksander Papanastasiu tarafından resmî ortamda ilk kez ortaya atılan *Balkan Birliği* fikri, Türkiye dâhil, Balkan devletlerinden Yunanistan, Romanya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya tarafından kabul görerek 5 Ekim 1930 tarihinde bu devletlerin

¹⁵¹ Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih...*, s. 353-356.

¹⁵² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 236-239.

¹⁵³ Dilek Barlas, *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası*, (Yay. Haz. Berna Türkoğan) *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası –Makaleler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 277-278.

katılımıyla Atina’da Birinci Balkan Konferansı toplanmıştı¹⁵⁴. Daha sonra ikincisi Ekim 1931’de İstanbul’da, üçüncüsü Ekim 1932’de Bükreş’te, dördüncüsü Ekim 1933’te Selânik’te düzenlenmişti¹⁵⁵.

Bu konferansın başkanlığını, Yunanistan devlet adamlarından eski başbakan Papanastasiu yapmıştı. İlk konferansın son celsesi 13 Ekim 1930’da yapılmıştı. Bu konferansta, Balkan devletlerinin Dışişleri Bakanları’nın her yıl düzenli olarak bir Balkan şehrinde toplanması, burada fikir alışverişinde bulunularak bir antantın oluşturulması, bu antantta savaşın yasaklanması, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla giderilmesi, herhangi bir saldırı anında tarafların birbirine yardımda bulunmayıp tarafsızlığını koruması ve Balkan milletleri arasında siyasî, ekonomik, sosyo-kültürel alanlarda yakınlaşmayı sağlayan daimî bir komisyon kurulması gibi hükümler karara bağlanmıştı¹⁵⁶.

Birinci Balkan Konferans’ında konferansın davetçisi ve hazırlayıcısı olma sıfatıyla büyük ilgi gören Yunanistan’ın, Başbakanı Venizelos tarafından yapılan konuşmada şunlar yer almıştı:

“...Balkan Konferansı fahri başkanlığına tayin etmenizden dolayı size kalpten teşekkürlerimi arz etmek isterim. Memleketlerinin yakınlaşmasını sağlayacak çareleri araştırmak için Balkan milletlerinin temsilcilerinin biraraya gelmiş olmasından dolayı duyduğum sevinci de ifade etmek isterim... Hepimiz böyle bir ittifadın gerçekleşmesinde çeşitli engellerin mevcut olduğunu biliyoruz. Bunun gerçekleşebilmesi ancak samimî bir işbirliğiyle olabilir... Esasen izlediğiniz amaç o kadar büyüktür ki, onun kesin olarak gerçekleşmesi uğruna harcaçacağımız çabalar her şeye değer... Yunan Hükümeti ve Yunan milleti adına sizi hararetle selâmlar, üstlendiğiniz eserin başarısı için kalbi temennilerimi arz ederim¹⁵⁷ ...”

Konferansa katılan Türk tarafından Tefvik Rüştü Aras ise, Yunan gazetecilerle yaptığı röportajda şunları kaydetmişti:

¹⁵⁴ Ahmet Şükrü Esmer, *a.g.e.* , s. 210.

¹⁵⁵ Aynı eser, s. 211-213 Σπυρίδων Σφέτας, *Βαλκανικά Σύμφωνα Φιλίας, Βαλκάνια 1913-2011: Εκατό Χρόνια Θύελλες Και Χίμαιρες*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2012, s. 105.

¹⁵⁶ *Olaylarla...* , s. 100; Σπυρίδων Σφέτας, *Βαλκανικά...* , aynı yer; Στράτος Ν. Δορδανάς, *Βαλκανικά...* , s. 124-125.

¹⁵⁷ M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte...* , s. 160-161.

“... Balkan milletleri arasındaki dostluk ve itimat münasebeti... yalnız Balkan sulhuna değil, Avrupa'nın umum sulh ve asayişine de yarayacaktır. Bunun içindir ki, Balkan milletleri beyninde hakiki bir itilâf ve teşriki mesainin kuvveden fiile geçirilmesi için yapılacak herhangi bir teşebbüse bilâkaydu şart taraftarım... Gerçi Balkan milletleri beyninde bir umumî itilâf ihtimâli bazıları için şüpheli bir mevzu teşkil ediyorsa da, mutasavver yaklaşmanın tahakkuku için bu dakikaya kadar henüz müsait zaman bulunmadığı umumîyetle itiraf olunuyor... Elyevm, bilâ istisna bütün Balkan'da hâkim olan bu prensiplerdendir... Diğer taraftan, gayeleri bilhassa sulhun takviyesi ve bu suretle Avrupa'nın cenubu şarkisinde bulunan milletlerin refah ve terakkisinin temini olduğu malum iken, teşekkülü mutasavver ittihadın doğrudan doğruya komşusu olan (mesela: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri, İtalya, Macaristan yahut hayır, Fransa, İngiltere, Almanya gibi) bir devletin aleyhinde olduğu zannını verecek evsafı bulunmamak için, bu sulhçu arzunun vâzihan izhar edilmesi iktiza ediyor... Bundan maâda büyük devletlere karşı olan münasebatın da Balkan İttihadı'nın onlardan herhangi birisini diğerleri aleyhine tercih etmekten içtinap ederek sırf müsacat prensibinden mülhem olması lâzımdır... Nihayet, böyle bir anlaşmaya önyak olmak Yunanistan'ın her noktai nazardan lâzım gelen evsafı haiz olduğunu gösterdiğini ve böyle bir eserin tahakkuku uğruna Türk milletinin rey ve müzâheretini esirgemeyeceğini ilave etmek istiyorum¹⁵⁸.”

Balkan Misâkının amacı her şeyden önce bağımsız milletler birliğidir. Balkan devletleri arasında barışı sağlayarak onlara ekonomik işbirliği fırsatı yaratıp devletlerarası dayanışmayla çağdaşlığa hizmet etme amacı taşıyan bu birliğin prensipleri, Birinci Balkan Konferansı'nda şu maddeler etrafında belirlenmişti:

1. *Balkan Misâkı, özel/millî örgütleri susturmak yerine onlarda bulunan ortak noktaları açığa çıkararak aralarındaki uzlaşmazlıkları ortadan kaldırma amacı gütmektedir.*

2. *Azınlıklar nerede bulunursa bulunsunlar korunacaklardır.*

3. *Balkan Misâkı'nın şekli ABD ve İsviçre modeli değil, Milletler Cemiyeti modelini örnek alacaktır.*

¹⁵⁸ M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte...*, s. 161-162.

4. *Balkan devletleri arasındaki savaş durumu kesinlikle önlenecektir.*
5. *Balkan Misâkı, prensiplerine aykırı davranmayacaktır.*
6. *Balkan Misâkı, birliğe üye devletler arasındaki veya herhangi başka devletlerle olan münasebetlere karışmayacaktır.*
7. *Ekonomik yönden ortak çalışmalar geliştirmek, ekonomileri canlandırarak birer kuruluş haline getirmek Misâk'ın ana görevlerindedir.*
8. *Balkan Misâkı, Balkan devletlerinin düşüncelerinde ve davranışlarında gösterdiği uygar yaklaşımları hedef alacaktır.*
9. *Balkan Misâkı, devletlerin bağımsızlığını göz önünde bulundurarak eşitlik ilkesinden de ödün vermeyecek çalışmalar yürütecektir. Fikir birliği içinde olanların çalışmalarını arttıracak ve anlaşmalarının daimiliğini sağlayacaktır.*
10. *Balkan Misâkı'na katılan hiçbir milletin bağımsızlığı sınırlandırılmayacak, herhangi bir tedhiş hareketinde bulunulmasına yardım etmeyecek ve her biri arasında tam eşitlik sağlayacaktır¹⁵⁹.*

Birinci Balkan Konferansı'nın önemini arz etmek gerekirse, uzun süredir birbirlerine karşı hasmî duygular besleyen Balkan ülkeleri, dış politikalarını da bu çerçevede şekillendirmeye çalışırken ilk defa bir araya gelerek barış ortamını istişare ederek sağlayacaklardı¹⁶⁰. Birinci Balkan Konferansı'nda siyasî konuların görüşülmesinden kaçınılmıştı. Bu yüzden Bulgar delegeleri tarafından azınlık işlerinin görüşülmemesi sebebiyle konferans eleştirilmişti¹⁶¹. Bu da Balkan Konferansı'nın daha ilk toplantısında tarafların uzlaşmasının olanaklı görülmediği anlamına gelmekteydi. Bir sonraki konferansın İstanbul'da toplanması için Türk delegasyonunun sunduğu teklif diğer ülke delegeleri tarafından oy birliğiyle kabul edildi¹⁶².

¹⁵⁹ Mehmet Uysal, *a.g.t.* , s. 59-60.

¹⁶⁰ Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 261.

¹⁶¹ Στράτος Ν. Δορδανός, *Βαλκανικά...* , s. 125.

¹⁶² *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1930.

İkinci Balkan Konferansı, 20-26 Ekim 1931 tarihleri arasında Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Arnavutluk ve Romanya'nın katılımıyla İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleştirildi¹⁶³. Bu konferansta ekonomik, teknik ve kültürel alanların yanı sıra, siyâsî konulara da değinilmişti. Bulgaristan azınlık meselesini de gündeme getirerek savaş sonrası tespiti yapılan sınırların güvence altına alınmasını istemiyordu. Bu da Bulgar tarafının, savaş sonunda imzalanan Neuilly Barışı'nın Bulgaristan için belirlediği sınırlayıcı bazı hükümleri değiştirmek niyetinde olduğunu göstermişti. Kurulacak Balkan Antantı'nın ertelenmesini isteyen Bulgaristan, Yugoslavya ile arasındaki (Makedonya) azınlıklar konusunda her ne kadar ikili anlaşma yoluna gitmiş ise de bu konuda herhangi bir sonuca varamadı¹⁶⁴. Silahsızlanma konusunun da görüldüğü bu toplantıda, 1932 yılında Cenevre'de düzenlenecek olan Silahsızlanma Konferansı'na katılma kararı alındı¹⁶⁵. İktisadî konuların da görüldüğü konferansta, tütün tarımının korunması, güçlenmesi ve tütünün pazarlanması için Balkan ülkeleri arasında bir tütün ofisi kurulması kararlaştırıldı. Buğday konusuna da yer verilen görüşmelerde ayrıca para ve gümrük birliği¹⁶⁶, bankalar birliği konularına da değinilmiş ve Balkan Ticaret Odaları'nın kurulmasının yanında Balkan Denizcilik Bürosu, Balkan Ziraat Odası, Balkan Turist Federasyonu, Balkan Hukukçuları Komisyonu, Balkan Tıp Federasyonu gibi teşekküllerin oluşumu da bu konferansta alınan kararlar arasındaydı¹⁶⁷. Fikrî yakınlaşma konusunda da çeşitli gelişmeler yaşanmıştı: İstanbul'da bir Balkan kütüphanesinin kurulması, İstanbul Üniversitesi'nde Balkan Misâkı'nı anlatan konferanslar düzenlenmesi, üniversiteler arası öğrenci mübadelesi yapılması ve Balkan ülkeleri arasında öğrencilerin Balkan ülkelerini tanınması için geziler düzenlenmesi kararlaştırılmıştı¹⁶⁸. 25 Ekim 1931 tarihinde TBMM'de konferansın

¹⁶³ *Hâkimiyeti Millîye*, 20 Ekim 1931; *Akşam*, 20 Ekim 1931'de konferansa katılan delegelerin konuşmalarına yer verilmiştir. İsmet İnönü Balkan Birliği'nin oluşturulmasının gereklerini anlatan konuşmasını yaparken salon uzun süre alkış sesleriyle doldu. Türkiye'nin komşularıyla mevcut meselelerini halletmeye başladığından, Balkan milletlerinin menfaatlerinin ortak olduğundan ve bunun için ortak çalışmaların yapılması gerektiğinden bahsetmişti.

¹⁶⁴ Mithat Atabay, *a.g.e.*, s. 133.

¹⁶⁵ *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1931.

¹⁶⁶ *Hâkimiyeti Millîye*, 20 Ekim 1931.

¹⁶⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 416; Konferans kararları *Akşam* ve *Cumhuriyet* 25 Ekim 1931'de yayınlanmıştır.

¹⁶⁸ 25 Ekim 1931 günü çalışmaları için bkz. : *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1931, Benzer içerikli haber *Akşam*, 25 Ekim 1931.

son celsesinin gerçekleştirildiği sırada Mustafa Kemal Atatürk, konferans delegasyonuna Fransızca bir nutuk vermişti. Atatürk'ün konuşması şu şekildeydi:

“... Bütün bu Balkan devletlerinin sahipleri milletler asırlarca beraber yaşamışlardı. Türkiye Cumhuriyeti dâhil olduğu halde son asırlarda meydana gelen bugünkü Balkan devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun yavaş yavaş parçalanması ve nihayet tarihe gömülmesinin bir sonucudur. Bu nedenle Balkan milletlerinin asırları kapsayan ortak bir tarihi vardır. Bu tarihin acı hatıraları varsa onlara bütün Balkanlılar ortaktır. Türklerin payı daha az acı olmamıştır. ... Balkan ülkelerinin temsilcileri, mazinin karışık his ve hesaplarının üstüne çıkararak derin kardeşlik esasları kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız. ... Balkan Misâki'nin temeli ve hedefi karşılıklı olarak siyasî, bağımsızlıklara saygı, iktisadi alanda, kültür ve medeniyet alanında ortak çalışma olduğuna göre, böyle bir esasın bütün medeni insanlık tarafından takdirle karşılanacağından şüphe edilemez¹⁶⁹.”

Mustafa Kemal Atatürk'ün Balkanlar'ın tüm devlet ve milletlerini sarıp sarmalayan bu konuşması, tüm Balkan milletleri arasında güven, samimiyet ve sempati ortamı yaratmıştı. İkinci Balkan Konferansı'nın uygulanmasındaki ilk adım, konferansın devam ettiği günlerde İstanbul'daki lise ve ilkokul öğretmenleri, konferansın fikrî yakınlaşma konusundaki kararlarını onaylamışlardı¹⁷⁰. Sömestr tatilinde İstanbul'daki öğretmenlerden teşekkül eden bir grup Yunanistan'dan başlayarak Balkan ülkelerine ziyaretlerde bulunacaklardı.

Konferansın sonunda Mustafa Kemal Atatürk, konferansa katılan bütün ülkelerin devlet başkanlarına birer teşekkür telgrafı çekmişti. Yunanistan Cumhurbaşkanı Zaimis'e gönderdiği telgrafta, Yunan delegelerin Türkiye tarafında yer alıp Türkiye'ye besledikleri iyi niyet ve dileklerden dolayı teşekkür etmiş ve Yunanistan ile Yunan milleti için de aynı kalbi duyguları paylaştığını ifade etmişti¹⁷¹. İkinci Balkan Konferansı bitiminde her ne kadar bir Balkan Birliği Taslağı hazırlanamamış olsa da Türkiye'yle Yunanistan arasında anlaşmazlık yaratan hemen hemen bütün meseleler halledilmişti. Balkan Birliği konusunda birlikte hareket eden

¹⁶⁹ *Hâkimiyeti Millîye*, 26 Ekim 1931; Benzer içerikli haberi *Cumhuriyet* gazetesi 27 Ekim 1931'de. *Akşam* gazetesi 28 Ekim 1931'de yayınlamıştı.

¹⁷⁰ *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1931.

¹⁷¹ *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1931.

bu iki ülke Balkanlar'ın statükosunu korumak için işbirliği içinde bu hareketin öncüleri konumuna gelmişti.

Türkiye bu konferansın tamamlanmasından dokuz ay kadar sonra, Versailles Sistemi'yle belirlenen savaş sonrası düzeni koruyacak ve milletler arası işbirliğini ve güveni kurulacak barış ortamıyla sağlayacak olan en önemli teşkilat yapısı Milletler Cemiyeti'ne 18 Temmuz 1932'de üye olmuştu¹⁷². Türkiye'nin milletler arası barış, huzur ve güvenlik açısından gösterdiği faaliyetler, başta Kellogg-Briand Paktı olmak üzere 1932'de Cenevre'de toplanan Silahsızlanma Konferansı'na da katılmasının ardından Litvinov Protokolü'nde de imzası olması Türkiye'yi, barışçıl dış politikada ağırlığı olan ülke konumuna getirmişti. Bu sebeple 6 Haziran'da MC'nin İspanya temsilcisinin teklifi ve Yunanistan temsilcisinin desteği ile Türkiye, MC'ye bireysel olarak müracaat ile değil de bir teşkilât tarafından davet edilmiş oldu. 9 Temmuz'da TBMM tarafından davetin kabulüne karar verilmişti¹⁷³. Aynı gün içinde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da, TBMM'nin bu daveti kabul ettiklerine dair mektubu MC'ye sunmuştu. Bu mektubun içeriği şu şekildeydi:

“Heyeti umumîye namına vaki davetinize cevaben, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Cemiyeti Akvam'a aza olmaya hazır olduğunu ve Türkiye'nin Cemiyeti Akvam azası olmayan devletlerle aktolunanlar da dâhil olduğu halde, şimdiye kadar akdettiği muahedelerle deruhte ettiği taahhüdatın Cemiyeti Akvam azası vazaiî ile asla gayri kabili telif olmadığını bildirmekle şeref kazanırım. Bu hususta, esasen Türkiye'nin kabulünden evvel imzalanan bütün bu muahedatin Cemiyeti Akvam azasının ekseriyesinin aynı veçhile mümzi bulunduğunu Paris Misâkı ruhu dâhilinde aktolunduğuna işaret ederim. Bu beyanatı yaparken, Türkiye'nin, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan mukavelattan münbais askerî mahiyetteki taahhüdat dolayısıyla hususî bir vaziyette bulunduğunu da ilave etmeyi vazife bilirim. Bu şerait dâhilinde, Almanya Hükümeti'nin, Almanya'nın Cemiyeti Akvam'a kabulüne dair olarak, Katibi Umumîye'ye gönderdiği 8 Şubat 1926 tarihli mektubunda zikrettiği Belçika, Fransa, İngiltere İmparatorluğu, İtalya, Polonya ve Çekoslovakya mümessilleri tarafından mümzi 1 Kanunievvel 1925 tarihli nota tabiratını

¹⁷² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...* , s. 415; *Olaylarla...* , s. 98; Arzu Al, *Türk Dış Politikası (1918-1980)* , Kaknüs Yayınları, İstanbul 2014, s. 79; *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1932, s. 1.

¹⁷³ Şayan Ulusan, *Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi-Öncesi ve Sonrası* , Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, S. 16-17, Bahar-Güz 2008, s. 245.

hatırlatmalıyım. Bu notanın son fıkrası atideki şekilde ifade edilmiştir. Cemiyet azasına bu madde (16. madde) mucibince terettüp eden taahhüdat şu şekilde anlatılmalıdır ki, Cemiyet azası devletlerden her biri, Misâk'a riayeti temin ve her taarruz hareketini mümanaat için, askerî vaziyeti ile kâbili telif olacak ve coğrafi mevkiini hesaba katacak bir mikyasa dâhilinde, dürüst ve müessir bir şekilde teşriki mesai etmekle mükelleftir. Yüksek ihtiramlarının...¹⁷⁴”

18 Temmuz 1932 tarihinde 43 devletin de imzasıyla Türkiye resmen Milletler Cemiyeti'nin üyesi olmuştu¹⁷⁵. Türkiye MC'ye girdikten sonra, bu birliğe sadık kalmış ve cemiyetin aldığı her türlü karara uymuştur. Örneğin, 3 Ekim 1935'te İtalya'nın Habeşistan'ı işgalinde, MC'nin İtalya için aldığı iktisadî zorlama tedbirlerine diğer aza devletler gibi aynı yönde İtalya'ya yaptırım uygulanmasına destek olmuştu¹⁷⁶.

Üçüncü Balkan Konferansı Romanya'nın başkenti Bükreş'te 23-26 Ekim 1932 tarihleri arasında toplandı¹⁷⁷. Daha önce de belirttiğimiz gibi revizyonist politikasıyla komşularından toprak taleplerini kabul ettirme amaçlı Balkan Misâkı'na katılan Bulgaristan, taleplerini burada da kabul ettiremeyince konferanstan çekilerek sadece gözlemci bulunduracaklarını bildirdi. Bunun üzerine, Balkan Misâkı'nı en çok destekleyen Türkiye uzlaştırmacı davranmış ancak, revizyonizminden ödün vermeyen Bulgaristan'dan bu konuda olumlu sonuç alamamıştı¹⁷⁸. Bunun sebeple Balkan Antantı'nın imzalanması her ne kadar tehlikeye düşmüş görülse de¹⁷⁹, konferansın diğer beş üyesi daha az tartışmayla ekonomik ve sosyal meseleler üzerinde çalışmalarına devam etmişti. Balkan Ticaret ve Sanayi Odası ile Balkan İşçi Bürosu, Balkan Posta Birliği'nin bulunduğu kuruluşların tesis edilmesinin yanı sıra, Gümrük Birliği'nde de ortak karara varmışlardı¹⁸⁰.

¹⁷⁴ *Olaylarla...* , s. 98.

¹⁷⁵ *Akşam*, 19 Temmuz 1932.

¹⁷⁶ İsmail Şahin, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası I*, 2. Baskı, İdeal Kültür ve Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 131.

¹⁷⁷ Melek Fırat, *Yunanistan'la İlişkiler, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan...* , s. 351; *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1932; *Akşam*, 23 Ekim 1932.

¹⁷⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...* , s. 417; ; Στράτος Ν. Δορδανάς, *Βαλκανικά...* , s. 125, *Akşam*, 26 Ekim 1932.

¹⁷⁹ *Akşam*, 25 Ekim 1932.

¹⁸⁰ Melek Fırat, *Yunanistan'la İlişkiler, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan...* , s. 351.

Dördüncü Balkan Konferansı, 5-11 Kasım 1933 tarihlerinde Bulgaristan'ı revizyonist politikasından vazgeçirerek Balkan Misâkı'na katılımını sağlama amacıyla Selânik'te toplanmıştı¹⁸¹. Balkan Antantı'nın inşası yolunda Bulgaristan olmadan yürütülen Selânik Konferansı'nda Balkan Antantı'nın kabul edildiği bildiri yayınlanmıştı. Bu bildiride yapılan dört konferansın genel değerlendirmesi yapılmıştı. Balkan devletleri arasında yapılmış ve yapılacak olan ikili antlaşmaların ehemmiyeti üzerinde durulmuştu ve Balkan ülkeleri hükümetlerinden bir an evvel çok yönlü barışı sağlayan antlaşmalar imza edilmesi temennisiyle Bulgaristan'a da yeniden bu antanta katılabileceği konusunda açık kapı bırakılmış oldu.

2.1.1. Tsaldaris'in Türkiye Ziyareti ve 14 Eylül 1933 Tarihli Samimî Antlaşma Paketi'nin İmzalanması

Yunanistan'da 5 Mart 1933 tarihinde yapılan erken genel seçimleri Eleftherios Venizelos'un LP'nin kaybetmesi üzerine krallık taraftarı Halkçı Parti lideri Tsaldaris kazanmış ve kabineyi kurmuştu¹⁸². Yunanistan'daki bu hükümet değişikliği, 30 Ekim 1930 tarihinde imzalanan antlaşmalarla Türk-Yunan dostluğunun temelini atmış olan iki ülkenin mevcut dostluk durumunu etkilememişti. Hatta bu dostluğu daha da ileri boyutlara taşıma niyetinde iki ülke liderleri bu amaçla harekete geçmişti¹⁸³

Balkan Antantı'nın oluşumu sürecinde Türkiye ve Yunanistan arasında birtakım antlaşmalar da imza edilmişti. Bunlardan bir tanesi iki ülkenin ticarî ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik olan *Türk-Yunan Ticari Antlaşması* idi. Bu antlaşmanın imzalanması için Türkiye Maliye Bakanı Celâl Bayar, 27 Nisan-10 Mayıs 1933 tarihleri arasında Atina'ya resmî bir ziyarette bulunmuştu¹⁸⁴. Samimî bir atmosferde gerçekleşen ziyaret sırasında, Yunanistan Başbakanı Tsaldaris ve Türkiye

¹⁸¹ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin...* , s. 114.

¹⁸² Şükrü S. Gürel, *a.g.e.* , s. 45-46; Αντώνης Κλάμπης, *Η Ελληνοτουρκική Προσέγγιση...* , s. 441.

¹⁸³ Tevfik Rüştü Aras, *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s. 143-144.

¹⁸⁴ *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1933-11 Mayıs 1933.

Maliye Bakanı Celâl Bayar arasında dostane söylemler içeren pek çok konuşmalar yapılmıştı¹⁸⁵.

Ticaret antlaşması üzerinde çalışmalar devam ederken Türk Hükümeti'nden Tsaldaris'e Türkiye'ye ziyaret daveti gelmişti; Tsaldaris de bu daveti memnuniyetle karşılamış ve ziyaretin 10 Eylül 1933 tarihinde başlaması kararlaştırılmıştı¹⁸⁶. İki hafta kadar süren çalışmalar sonucu, 9 Mayıs 1933 günü Türk-Yunan Ticarî Antlaşması imzalandı¹⁸⁷. Bu antlaşma ile iki ülke arasında gerçekleşecek ithalât ve ihracat konularında gerekli düzenlemeler yapılmıştı. 10 Mayıs günü Celâl Bayar'ın Atina ziyaretinin tamamlanmasının ardından yeni dostluk antlaşmalarının hali hazırda olduğu görüşlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştu¹⁸⁸.

Yunanistan Başbakanı Tsaldaris Türkiye ziyareti için Elli Kruvazörü ile 9 Mayıs'ta yola çıkmadan önce Yunan gazetecilere verdiği beyanatta, *"Ankara'ya sevinç içinde gidiyorum; çünkü dost bir memlekete gidiyorum. Uzun ve şiddetli mücadelelerden sonra, iki memleketi sıkı ve sağlam teşriki mesai bağları birleştirmektedir. İki millet arasında dostluk, mütekabil hisler üzerine dayanır. Zira sıkı bir surette teşriki mesai etmeleri lüzumu kendileri için bir iman haline gelmiştir. Ankara'da Türk devlet adamları ile imzalayacağımız Misâk, aramızda mevcut dostluğun yeni bir delili olacaktır"*¹⁸⁹ şeklinde konuşurken ziyaretin Türk-Yunan dostluğu açısından ne denli önemli olduğunu ve kendisinin de iki ülke dostluğuna verdiği önemi vurgulamıştı.

Elli Kruvazörü Haydarpaşa Limanı'na ulaşmadan önce 10 Eylül günü saat 09.00'da Yunan Dışişleri Bakanı Maksimos, İtalya ziyareti sebebiyle dönüş yaparken Bulgaristan üzerinden trenle Sirkeci Garı'na ulaşmıştı. Burada Türk yetkililerinden İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin Bey, Dışişleri temsilcileri Numan Rıfat

¹⁸⁵ 27 Nisan 1933 gününün akşamında Celâl Bayar ve heyeti adına düzenlenen yemekte yapılan konuşmaların içeriği için bkz. : *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1933.

¹⁸⁶ *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1933.

¹⁸⁷ *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1933.

¹⁸⁸ *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1933.

¹⁸⁹ *Hâkimiyeti Millîye*, 11 Mayıs 1933.

ve Refik Amir Beyler ile diğer görevlilerin hazırladığı özel bir törenle karşılanmış ve sonrasında Yunan Konsolosu'nu ziyaret etmişti¹⁹⁰.

Elli Kruvazörü, 10 Eylül tarihinde saat 15.30 civarında Türk karasularına girmiş ve Yunan heyetini taşıyan bu aracı yirmi uçaktan oluşan bir Türk hava donanması karşılamıştı. Kruvazör Haydarpaşa Limanı'na ulaştıktan sonra Türk-Yunan bayraklarıyla donatılmış rıhtımda, Yunan Başbakanı ve heyeti kalabalığın tezahüratları eşliğinde Türk yetkililerinin hazırladığı resmî bir törenle karşılanmışlardı¹⁹¹. Saat 17.30 sularında kendilerine tahsis edilen özel bir trenle Ankara'ya doğru yol almadan önce konuşan Tsaldaris, *“Seyahatimin maksadını biliyorsunuz. Türkiye'ye, mevcut olan dostluk bağlarını güçlendirmek için geliyorum. Ankara'da yapacağım şey dostluk bağlarımızı bir kat daha geliştirmek olacaktır”*¹⁹² diyerek ziyaretinin dostluk üzerinde şekil alacağını belirtmişti.

11 Eylül günü saat 10.30'da Ankara Garı'na ulaşan Tsaldaris ve heyeti, kalabalığın arasından yükselen sevgi tezahüratlarıyla, İsmet İnönü, Tevfik Rüştü Aras, Celâl Bayar, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Bey, Balkan Grubu Başkanı Hasan Saka Bey, Ankara Valisi Nevzat Bey ve görevlilerden oluşan grup tarafından resmî bir törenle karşılanmışlardı¹⁹³.

Karşılama töreninin ardından Ankara Palas'a geçen Yunan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras arasında karşılıklı ziyaretler saat 17.00'a kadar sürmüştü. 17.30'da Mustafa Kemal Atatürk tarafından Çankaya Köşkü'nde kabul edilen Yunan Başbakanı ve heyeti ile bir buçuk saatlik bir görüşme gerçekleştirildi¹⁹⁴. Bu görüşme esnasında Yunan gazetecilerle de bir araya gelen Mustafa Kemal Atatürk, gazetecilerin ziyaretle ilgili görüşleri sorulduğunda, *“Karşımızda dost milletin sıcak havasını teneffüs ediyorum. Avdetinizde bizim Yunan milleti hakkındaki dostluk hislerimizi lâyıkiyle ifade edeceğinizden eminim”*¹⁹⁵ demişti. Atatürk, İstanbul'a gitmek üzere saat 21.00 sularında Çankaya Köşkü'nden ayrılmıştı. İstanbul seyahatini gerçekleştirirken İsmet

¹⁹⁰ *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1933.

¹⁹¹ *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1933; Benzer içerikli haber için bkz. : *Hâkimiyeti Millîye*, 11 Eylül 1933

¹⁹² *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1933.

¹⁹³ *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1933.

¹⁹⁴ Enis Tulça, *a.g.e.* , s. 49.

¹⁹⁵ *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1933; Benzer içerikli haber için bkz. : *Hâkimiyeti Millîye*, 12 Eylül 1933.

İnönü'ye çektiği bir telgrafla *“Muhterem misafirlerimizle huzurla geçirmekte olduğunuz dostluk ve kardeşlik anılarına gıpta ederim. Sizi samimî mesainizle yalnız bırakırken bugünkü konuşmaların bende oluşturduğu izleri belirtmek isterim. İnsanlığın huzur ve mutluluğu için bütün milletlerin bizim gibi gerçek dost olmasını dilerim. Kıymetli misafirlerimize ve Ankara’da Türk dostluğunun ciddi ve gerçek duygularını göstermekte olduklarına emin olduğum bütün arkadaşlara selâm¹⁹⁶”* ifadelerini kullanarak iki memleketin dostluğuyla alâkalı samimî duygularını iletmişti.

Çankaya Köşkü’ndeki görüşmelerin ardından İsmet İnönü’nün, misafirleri onuruna Ankara Palas’ta düzenlediği akşam yemeğinde karşılıklı olarak pek samimî nutuklar irat edilmişti. Yemekten sonra kürsüye çıkan İsmet İnönü, Türk-Yunan dostluğu hakkında şunları kaydetmişti:

“...Yunanistan ve Türkiye zimamdarlarının birbirlerini karşılıklı ziyaret etmelerinin mesut ve sitayişe değer bir anane halini almış olduğunu ve bu ananeye istikbâlde de hürmet ve devam etmekte pek büyük bir menfaat bulunduğunu tebarüz ettirmek benim için büyük bir zevktir. Filvaki Ankara, necip Yunan milletinin hükümet reisini mümtaz arkadaşlarıyla beraber ikinci defa olarak kabul ve istikbâl etmekle sevinç duymaktadır.

...Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostane anlaşma, devamlı bir realitedir. Bu realite, gerek sizin için ve gerek bizim için katîyen değişmez millî bir siyaset teşkil etmektedir. Bu vekayiin her gün biraz daha teyidinden hâli kalmamakta olduğu bir hakikattir.

Türk-Yunan anlaşması, memleketimin, haricî siyasetinde dayanmakta olduğu en esaslı temellerden birini teşkil etmektedir.

Yunanistan ile Türkiye’nin hali hazırda takip etmekte oldukları ve ona her gün daha ziyade kuvvet ve vüsat vermeğe azmetmiş buldukları bu âhenk ve teşriki mesai siyaseti için hareket noktası teşkil etmiş olan Dostluk, Hakem ve Uzlaşma Misâki’ni imza etmeleri tarihinden bugüne kadar ancak üç yıl geçmiştir. Bununla

¹⁹⁶ Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. IV, Ankara 1991, s. 621; Cumhuriyet, 13 Eylül 1933.

beraber bu kısa zaman zarfında iki taraf diplomatlarının birbirlerine daima karşılıklı yardımda bulunmakla fevkalâde bir haz duydukları ahval pek çok olmuştur. Söylemeğe hacet var mıdır ki, bu müşterek hareketin hedefi, muhafazası hepimizin ilk vazifesi olmak lâzım gelen sulhun tarsinidir. Bu müşterek hareket, Milletler Cemiyeti içinde kendisine yeni bir faaliyet sahası bulmaktadır. Mamefih Türk-Yunan teşriki mesaisinin yalnız umumî siyaset sahasında tatbik edilmekte olduğunu zannetmek hatâdır. Bu teşriki mesai, bilhassa iki kardeş cumhuriyetin Balkanlar'da ve aynı büyük menfaatlere sahip buldukları Şarkî Akdeniz havzasında beraberce sarf etmekte oldukları sulhververane gayretlerle kendini hissettirmektedir. Esasen bu teşriki mesai, katîyen dar bir hodbinlikten mülhem olmayıp bilâkis esasını teşkil eden müşterek menfaatler, hakikat halde Avrupa'nın en acı bir surette ıstırap çekmiş olan bu kısmında oturan bütün milletlerin menfaatlerinin aynıdır.

...Tarihe vâkıf olan ve ondan faydalı dersler çıkarmasını bilenler için Yunanlılarla Türklerin daima tükenmek bilmez bir hayatiyet ile ve aynı zamanda münakaşa kabul etmez bir dinamizm ile temayüz etmiş iki millet olduğu bedihî bir vaktadır. Eğer bu iki millet elele vermesini ve komşuları ile birlikte beraberce hâlihazırın müşküllerine karşı koymasını bilirlerse, daha ne mucizeler yaratmak kabiliyetini göstermezler¹⁹⁷?..."

Aynı sıcaklıkta cevabî konuşmasını yapmak üzere kürsüye çıkan Tsaldaris ise konuşmasında iki ülke dostluğu üzerine şu ifadelere yer vermişti:

"...Milletimizin sağlam ve sıkı teşriki mesaisi bu seyahatten daha kuvvetlenmiş olarak çıkacaktır. Çünkü yapmış olduğumuz işteki sağlamlığın en esaslı teminatı hukuki formüllerden ziyade mesul hükümetlerimizin mütehassis oldukları işte bu zihniyette mündemiçtir. İki memleket arasında tesis ettiğimiz bağların Yunanistan'daki bütün siyasî mahafilin ve bütün milletin en derin emellerine tekabül ettiğini bir kere daha zatı âlilerine beyan edebilmekle bahtiyarım.

Bundan üç sene evvel sizin gayretiniz ve hükümetteki seleflerinizin gayretleri sayesinde anlaşmamıza mani olan müşkülâtı bertaraf etmek suretiyle, öyle bir dostluğun temellerini kurduk ki, hâdiselerin imtihanları o zamandan beri bu dostluğu mütemediyen kuvvetlendirmiş ve sıkılaştırmıştır. Bu hâtırası silinmez eser,

¹⁹⁷ *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1933; Benzer içerikli haber için bkz. : *Hâkimiyeti Millîye*, 12 Eylül 1933.

sebâtkar ve isabetli fikir gayretlerine olduğu kadar tabiatı eşyanın zaruretlerine ve hattâ diyebilirim ki hâdiselerin mantıkına tekabül ettiği içindir ki bu kadar süratle tahakkuk ettirilebilmiştir.

...Bizler, yalnız memleketlerimiz arasındaki münasebetleri katî surette halletmekle kalmadık. Belki Avrupa'nın uzun zamanlardan beri o kadar ıstıraplar çekmiş olan bu kısmında öyle bir karşılıklı anlaşma havası vücuda getirdik ki, zâtî devletlerinin de ihtar buyurdıkları veçhile, bu hava Balkan yarımadasının bütün memleketleri arasındaki münasebetler üzerinde en faydalı bir tesir hâsıl etmekten asla hali kalmayacaktır.

Şimdiye kadar elde etmiş olduğumuz mesut neticeler, ümitlerimizi kırmak şöyle dursun, herkese karşı açık bulunan bu dostluk yolunda ilerlemeğe bizi teşvik ve teşci ediyor. Zira bizim anladığımız manâda dostluk, hürmet etmeliğimiz kâfi gelen bir ülküden ibaret değildir. Biz bizi birbirimize bağlayan dostluğun, milletlerimiz için faydalı olmaktan başka bir neticesi olmayacak daha tam bir müzaherete doğru kuvvetli bir münebbih olduğu fikrindeyiz. İmza edeceğimiz yeni itilâfname ile bu arzunun yeni bir delilini göstereceğiz¹⁹⁸ ... ”

12 Eylül günü Çankaya Köşkü'nde her iki ülkenin başbakanları, dışişleri bakanları ve büyükelçilerinin katılımıyla yapılacak dostluk antlaşması görüşmeleri gerçekleştirilmişti¹⁹⁹. Ertesi gün yapılan görüşmelerin neticesinde, antlaşmanın 14 Eylül'de imzalanacağı kararına varılmıştı.

14 Eylül günü öğlen saat 13.00'da Dışişleri Bakanlığı'nda düzenlenen törenle Tsaldaris, Maksimos, İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras imzalarını taşıyan *Türkiye-Yunanistan Samimî Antlaşma Paktı- 'Pacte d'Entente Cordiale* imzalanmıştı²⁰⁰. Antlaşma karşılıklı olarak Türkiye ve Yunanistan'ın herhangi bir üçüncü devletin olası saldırısına karşı hudutları güvence altına almayı amaçlamıştı. Bu antlaşma ile iki komşu devlet, ortak sınırlarını karşılıklı olarak güvence altına alma, uluslararası

¹⁹⁸ *Hâkimiyeti Millîye*, 12 Eylül 1933; Benzer içerikli habere *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1933'te yer verilmiştir.

¹⁹⁹ *Hâkimiyeti Millîye*, 13 Eylül 1933.

²⁰⁰ Αντώνης Κλάψης, *Η Ελληνοτουρκική Προσέγγιση...*, s. 442; Θάνας Βερεμής, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών...*, s. 99; Mehmet Gönübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin...*, s. 114; Ahmet Şükrü Esmer, *a.g.e.*, s. 213; Dilek Barlas, *a.g.m.*, s. 279; *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1933; *Hâkimiyeti Millîye*; 15 Eylül 1933.

alandaki kendilerini ilgilendiren her konuda önceden anlaşma, temsil durumu sınırlandırılmış bütün uluslararası toplantılarda birbirlerini karşılıklı olarak temsil etme kararı almışlardı²⁰¹. Bu antlaşmanın **birinci maddesine** göre, *Türkiye ve Yunanistan müşterek hudutların tecavüzden masuniyetini mütekabilen tefekkür ederler. İkinci maddesi* uyarınca *Akit taraflar milletler arası meselelerde birbirleriyle istişarede bulunacak, üçüncü maddesi de milletler arası konferanslarda birbirlerinin menfîine göre hareket edeceklerdi*²⁰². **Üçüncü maddeye göre;** *az sayıda devletin katıldığı uluslararası toplantılarda Türkiye ve Yunanistan temsilcileri, dönüşümlü olarak her biri iki ülkeyi birlikte temsil edeceklerdi. Dördüncü maddeye göre;* *anlaşma 10 yıl süre ile geçerli olacak, anlaşma müddeti dolmadan bir sene önce taraflardan biri anlaşmayı geçersiz saymazsa 10 yıllık müddet yeniden geçerli olacaktır. Beşinci maddeye göre;* *anlaşma, kısa sürede onaylanacak ve teati edilecekti. Son onayı gerçekleştiren taraflardan birinin bu durumu diğerine iletmesi geçerlilik için yeterli olacaktır*²⁰³.

İmzalanan bu antlaşmanın ardından Türk ve Yunan üst düzey yöneticileri arasında tebrik telgrafları da çekilmişti²⁰⁴. Ayrıca, 15 Eylül günü antlaşmayla ilgili resmî bir tebliğ de yayınlanmıştı. Tebliğ şu şekildeydi:

Yunan Başvekili P. Tsaldaris, Haricîye Nazırı D. Maximos ve Millî İktisat Nazırı G. Pesmazoglou Hazeratı Ankara'da ikâmetleri esnasında Başvekil İsmet Paşa, Haricîye Vekili Teyfik Rüştü ve İktisat Vekili Celâl Beyefendiler Hazeratı ile müteaddit mülâkatlarda bulunmuşlardır. Yunanistan'ın Ankara ve Türkiye'nin Atina sefirlerinin de iştirâk etmiş oldukları bu mülâkatlarda Yunanistan ile Türkiye'yi âlakadar eden siyâsî meseleler bir kere daha ve tamamıyla dostane bir hava içerisinde tetkik edilmiş ve her iki taraf bütün bu meselelerde iki memleket hükûmetleri arasında tam bir noktai nazar mutabakatı bulunduğunu müşahede etmiştir. Türkiye ile Yunanistan arasında ticarî mübadeleleri canlandırmağa karar vermiş olan ve bundan başka iki memleketin mütekabilen ecnebi memleketlerle olan

²⁰¹ Aptülâhat Akşin, *a.g.e.* , s. 256; İsmail Soysal, *a.g.e.* , s. 441-444; Ahmet Şükrü Esmer, *a.g.e.* , s. 213.

²⁰² *Olaylarla...* , s. 101; *H Ελληνοτουρκική Προσέγγιση...* , s. 442;

²⁰³ *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 89) , s. 540-541; *Türkiye ile Yunanistan Arasında...* , s. 79-80.

²⁰⁴ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, s. 622; *Hâkimiyeti Millîye*, 16 Eylül 1933.

münasebetlerinde sarf etmekte oldukları iktisadî gayretleri hemahenk kılmak arzusunda bulunan Elen ve Türk devlet adamları muhtelit bir komisyon teşkil etmeğe karar vermişlerdir. Bu komisyon hemen Ankara'da toplanacak ve vazifesi matlup gayeleri elde etmek çare ve vasıtalarını araştırmak olacaktır. Komisyon mesaisi Türkiye ile Yunanistan arasında yeni ve geniş bir iktisadî itilâfnameye esas teşkil edecek kadar ilerlediği zaman –ki bu neticenin teşrini saniye kadar elde edilmesi ümit ediliyor- Yunan millî iktisat nazırı Türk refiki ile temasta bulunmak üzere tekrar Ankara'ya gelecektir. Yunanistan ve Türkiye mümessilleri Türk-Yunan hakem mahkemesine ve Muhtelit Mübadele Komisyonu'na tevdi edilmiş olan işlerin kat'i surette tasfiyesi anının hülûl etmiş olduğuna kani bulunmaktadırlar. Bunun için heyeti murahhasalarını mümkün olduğu süratle hükûmetlerine bir itilâfname projesi tevdi etmeğe memur etmişlerdir²⁰⁵.

Ankara programını Samimî Antlaşma Paketi'yle tamamlayan Yunanistan Başbakanı Tsaldaris ve beraberindeki heyeti, Ankara'dan İstanbul'a gitmek üzere saat 17.00'da Ankara Garı'ndan kalabalığın coşku ve heyecanlı tezahüratlarıyla uğurlandılar²⁰⁶. Ankara'dan ayrılmadan önce Anadolu Ajansı vasıtasıyla açıklama yapan Tsaldaris şunları kaydetmişti:

“Ankara'dan ayrıldığımız şu sırada gerek dost milletin zimamdarları ve gerek hükûmet merkezinin münevverler ahalisi tarafından bütün ikâmetimiz esnasında mazhar olduğumuz samimî misafirperverlik ve hararetli tezahürattan dolayı en derin teşekkürlerimi bildirmek isterim. Bu güzel şehirdeki ikâmetimizden hem zeval bulmaz bir hatıra, hem de hükûmet merkezi halkı tarafından gösterilen dostane kabul nişanelerinin Türk milletinin Yunanistan'a karşı hissetmekte olduğu derin müveddet ve sağlam muhabbetin bir delili olduğu kanaatini götürüyoruz²⁰⁷.”

16 Eylül sabahı İstanbul'a ulaşan Tsaldaris, Haydarpaşa Garı'nda özel bir törenle karşılandıktan sonra Pera Palas'a geçmiş ve burada gazetecilere beyanatta bulunmuştu. Tsaldaris'in beyanatı şu şekildeydi:

²⁰⁵ *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1933; Aynı yazı *Hâkimiyeti Millîye*, 16 Eylül 1933 tarihli yayınında da verilmiştir.

²⁰⁶ *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1933; *Hâkimiyeti Millîye*, 16 Eylül 1933.

²⁰⁷ *Hâkimiyeti Millîye*, 16 Eylül 1933.

“Ankara’da ümidimizin fevkinde bir samimiyet ve hüsni kabul gördük. Bunu hiç unutmayacağız. Maamafih şunu da ilâve etmek isterim ki bizi yalnız Ankara değil, Türkiye’ye ayak bastığımız dakikadan beri büyük bir samimiyet karşıladı. Türk hükümet ricâli ile Ankara’da vaki olan temaslarımızdan iki hükümetin ve iki memleket halkının biri birine karşı esasen mevcut olan müteakbil dostluk hislerinin çok fazla kuvvetli olduğunu anladık. Türkiye ile Yunanistan şimdi azami derecede dostluğa istinat eden bir mukavele akdetmiş bulunuyorlar. Bu esasen mevcut olan dostluğumuzu bir kat daha artıracaktır. Ben bütün bunları tabî karşılıyorum. Çünkü bu iki memleket diğer komşularına ibret dersi teşkil edecek şekilde bundan birkaç sene evvel anlaşmışlardı. Şimdi bu dostluk daha iyi olamayacak bir dereceye vasil oldu. Esasen Türk ve Yunan milletlerinin hüsni niyetinden bu beklenirdi. Bundan başka Türkiye ile Yunanistan iktisadî sahadaki münasebetlerini ve haricen olan temaslarını inkişâf ettirmek üzere de birbirleriyle mükemmel bir şekilde anlamış bulunuyorlar. Başvekilimiz İsmet Paşa bugünlerde Sofya’ya giderek Türk-Bulgar dostluğunun da takviyesi için Bulgar hükümet ricâli ile temaslarda bulunacaktır. Yunanistan ile Bulgaristan arasında bazı ehemmiyetsiz noktai nazar farkları vardır. İsmet Paşa hazretleri Bulgaristan ile Yunanistan arasında da bir dostluk misâki akdi için çalışmayı arzu ediyor. Yunanistan bütün komşularıyla dost geçinmeyi gaye edinmiştir. Türkiye ve Yunanistan sulha doğru koşuyor. Bizimle beraber gelenlerle anlaşmak gayet kolaydır²⁰⁸.”

Yunanistan Başbakanı Tsaldaris, Pera Palas’ta bir süre dinlendikten sonra İstanbul Valisi Muhittin Bey’i makamında ziyaret etmiş, ardından Dolmabahçe Sarayı’na giderek buradaki özel defteri imzalamıştı. Aynı günün akşam saatlerinde Vali Muhittin Bey tarafından misafirler onuruna Beylerbeyi Sarayı’nda bir kokteyl verilmişti. Kokteylin ardından Yunan Konsolosluğu’na geçmiş ve burada Yunan temsilcilerden oluşan bir grubu kabul etmişti²⁰⁹. Yalova kaplıcalarına ziyarette bulunmak üzere Mustafa Kemal Atatürk’ün kendilerine tahsis ettiği Ertuğrul Yatı ile yola çıkan Tsaldaris, İstanbul’dan ayrılırken duygularını anlatmakta zorluk çektiğini şu sözlerle ifade etmişti:

²⁰⁸ Cumhuriyet, 17 Eylül 1933.

²⁰⁹ Cumhuriyet, 17 Eylül 1933.

“Ne güzel memleket, Ne güzel manzara! Dost ve güzel Türkiye’yi ziyaretimden o kadar çok memnunum ki bu hislerimi sizlere tarif edecek kelime bulmakta müşkülât çekiyorum. Mümkün olsaydı da keşke biraz daha kalabilseydim²¹⁰.”

Tsaldaris hava muhalefetinden dolayı Yalova ziyaretini gerçekleştiremeyince İstanbul’a geri dönmek zorunda kalmıştı. Tsaldaris ve heyeti, saat 18.00’da Tophane Rıhtımında düzenlenen resmî bir törenle ülkelerine dönmek üzere İstanbul’dan ayrılmıştı²¹¹.

İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras Türk-Yunan Samimî Antlaşma Pakti’nin imzalanmasından dolayı duydukları memnuniyeti Yunanistan Cumhurbaşkanı Zaimis’e çektikleri telgrafta şu ifadeleriyle dile getirmişti:

“...Yakın doğuda barış ve istikrar için o kadar zorunlu ve bölgedeki milletler için o kadar faydalı olan Türk-Yunan dostluğunun zati alinizin bizzat etkilerine ve desteklemelerine bağlı olduğunun bilinci içindeyiz²¹².”

Zaimis’in buna cevabı ise şu şekildeydi:

“... Yakın doğunun milletler üyesi ilişkilerinde yeni yollar doğunun milletler üyesi ilişkilerinde yeni yollar açan çalışma birliğinin uluslararası barış için değerli bir zaman ve diğer milletlere örnek oluşturulmasını dilerim²¹³.”

Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan bu samimî antlaşma nitekim Bulgaristan’ı rahatsız etmiş ve Bulgaristan’da tepkiyle karşılanmıştı. Öyle ki, Bulgaristan bu antlaşmayı Türkiye’nin Bulgaristan’a karşı yaptığı düşmanca bir tavır olarak değerlendirmişti. 17 Eylül 1933 tarihinde Bulgaristan’da yayınlanan *Zora* gazetesinde çıkan bir haber Bulgaristan’ın bu görüşünü açıklar nitelikteydi:

“Türk-Yunan Antlaşması, Türk-Yunan sınırlarının ortaklaşa savunmasını temin etmektedir. Bu antlaşma bir ittifakı andırmaktadır. Bu suretle Bulgaristan’ın menfaatlerine uymayan bir manâ teşkil etmektedir²¹⁴.”

²¹⁰ *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1933.

²¹¹ *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1933.

²¹² *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1933.

²¹³ *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1933.

Bu antlaşmanın imzalanmasından bir hafta sonra İsmet İnönü, Tevfik Rüştü Aras ve beraberindeki heyet, Bulgaristan'ın Balkan Antantı'na katılmasının tehlikeye girmemesi adına, bu antlaşmadan dolayı Bulgaristan'da oluşan tepkilerin bölgeyi zarara uğratmaması için ve aynı samimî belgeyi Bulgaristan'la da imzalayabilmek ümidiyle 20 Eylül 1933 tarihinde Sofya'ya ziyarette bulundular²¹⁵. İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Bey Türk-Yunan Samimî Paketi'na Bulgaristan'ın da dâhil olması için Bulgaristan'a davette bulunmuşlardı. Ancak, her ne kadar Bulgaristan'ın duyduğu şüphelerin yersizliğini anlatmak istediyseler ve bahsi geçen antlaşmanın doğuracağı sonuçlardan duydukları kaygılarından vazgeçirmeye çalışsalar da, Bulgaristan'ın tavrı netti ve bu çabalardan sonra Türkiye'nin teklifine sıcak bakmamış, reddetmişti²¹⁶. Bu ziyaret sonunda sadece 1929 yılında Bulgaristan'la imza edilen *Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması* beş yıl süreyle uzatılmış oldu²¹⁷.

Türk-Yunan yakınlaşması yolunda imzalanan samimî antlaşmadan duyduğu memnuniyeti, Mustafa Kemal Atatürk ise 1 Kasım 1933 tarihinde TBMM'nin IV. Dönem 3. Yasama Yılı'nı açarken yaptığı konuşmada şöyle ifade etmişti:

“... *Balkanlar'da münasebetlerimiz inkişâfa mazhar olmuştur. Yunanistan mümtaz Başvekilini ve nazırlarını kabul ettiğimiz esnada, dostça, anlaşma paketi imza edildi. Başlıca hükmü, iki memleketin müşterek hudutlarını karşılıklı taahhüt altına alan bu mukavele, Yunanistan'la aramızda mütemediyen artan dostluk ve emniyet rabitasının neticesidir. Bu muahede, denizde ve karada yüksek menfaatleri ve coğrafi rabitaları bu kadar birbirine girmiş olan iki memleket için tabii ihtiyacın ifadesidir. Bu muahede, Balkanlar'da dahi sulhun ve umumî ahengin kuvvetli bir vasıtası olacaktır*²¹⁸.”

Türk-Yunan samimî antlaşma paketinin ardından Türkiye ve Yunanistan arasında 22 Aralık 1933'te ve 10 Kasım 1934'te iki adet *Takas Antlaşması* daha

²¹⁴ İhsan Sabri Balkaya, *Basınımıza Yansıdığı Şekliyle Balkan Antantı Sürecinde Türkiye ve Bulgaristan*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XX, S. 60, Ankara Kasım 2004, s. 771-772.

²¹⁵ *Hâkimiyeti Millîye*, 21 Eylül 1933.

²¹⁶ *Olaylarla...*, s. 102; Ahmet Şükrü Esmer, *a.g.e.*, s. 213.

²¹⁷ Melek Fırat, *Yunanistan'la İlişkiler, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan...*, s. 351; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin...*, s. 115.

²¹⁸ Gazi Mustafa Kemal, *a.g.e.*, s. 212; Fahri Çoker, *a.g.e.*, s. 172.

imzalanmıştı²¹⁹. Ayrıca 1934 yılının Mayıs ayında İstanbul'da Türk-Yunan Ticaret Bürosu kuruldu.

Türkiye, Balkan Antantı'na uzanan bu süreçte, 17 Ekim 1933'te Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun Türkiye'yi ziyareti sırasında Romanya'yla on yıllığına, *Türkiye-Romanya Dostluk, Saldırmazlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması* imzalamıştı²²⁰. Aynı şekilde Balkanlar'daki dostluk anlaşmaları zincirinin son halkasını²²¹ (Bulgaristan hariç) Yugoslavya ile de bir antlaşma yapmak, Türkiye'nin Balkanlar'daki statükosunu koruması için gerekliydi. Ekim 1933'te Yugoslavya Kralı Aleksander'ın Türkiye'yi ziyareti²²², Türkiye'yi anti-revizyonist grubuna daha da yakınlaştırmıştı. Yugoslav Kralının bu ziyaretinden bir ay kadar sonra iade-i ziyaret için Belgrat'a seyahatte bulunan Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, bu ziyareti esnasında 27 Kasım 1933 tarihinde Yugoslavya'yla da *Türkiye-Yugoslavya Dostluk, Saldırmazlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması*'na Yugoslavya Dışişleri Bakanı Bogolioub Jevtitch ile imza atmışlardı²²³. Yugoslavya'yı böyle bir antlaşma imzalamaya iten sebep ise, Bulgaristan tarafından gelecek olası bir saldırıdan duyduğu şüpheyle birlikte İtalya'nın Arnavutluk üzerinde kurduğu hâkimiyetin kendisi bakımından tehlike arz etmesiydi²²⁴.

Son olarak söylemeliyiz ki, Türk ve Yunan tarafları arasında imza edilen ve 6 Mart 1934'te yürürlüğe giren Samimî Antlaşma Paketi, iki dost hükümetin izlediği normal politika, ziyadesiyle, esas olarak iki tarafın da istek ve taleplerini ifade eden samimî politika şeklini almıştı. Balkanlar'daki barışı ileri seviyeye ulaştırmayı hedefleyen bu anlaşma, iki hükümetin dostluğunu gerçek bir işbirliği ortamına

²¹⁹ Takas Antlaşmalarının ayrıntılı maddeleri bkz. : *Türkiye ile Yunanistan Arasında...* , s. 81-88; 97-104; *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1933-11 Kasım 1934; 10 Kasım 1934'te imzalanan antlaşma için bkz. : *Akşam*, 11 Kasım 1934.

²²⁰ *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 90) , s. 542-557.

²²¹ Ömer Erden, *Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye'yi Ziyaret Eden Devlet Başkanları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 36.

²²² *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1933; Kral Aleksander'ın Türkiye ziyareti hakkında etraflı bilgi için bkz. : Ömer Erden, *a.g.e.* , s. 20-36; Mustafa Kemal Atatürk'ün, 4-5- Ekim 1933 tarihleri arasında İstanbul'a gelen Yugoslav Kralı Aleksander Hazretleriyle, Balkanlar'da barış ve işbirliği konusunda, 4 Ekim 1933 günü Dolmabahçe Sarayı'nda yapmış oldukları görüşmeye ait tutanak için bkz. : *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 35) , s. 225-227.

²²³ *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 91) , s. 558-579; Ömer Erden, *a.g.e.* , s. 36-37.

²²⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...* , s. 418.

dönüştürmüş ve Balkan devletleri arasındaki ortak çalışma alanlarını ve imkânlarını çoğaltmıştı. Samimî Antlaşma Paktı, Balkan Antantı sürecinde diğer Balkan ülkelerini de birbirine yakınlaştırmaya aracı olan bir antlaşma niteliğindedir.

2.1.2. Eleftherios Venizelos'un 25 Eylül-1 Ekim 1933 Tarihleri Arasındaki İstanbul Ziyareti

İsmet İnönü'nün özel daveti üzerine 25 Eylül 1933 tarihinde eşi ve yakın çevresiyle birlikte İstanbul'a muhalefet lideri olarak ziyarette bulunan Venizelos, Galata Rıhtımı'nda üst düzey Türk ve Yunan yetkililerinden oluşan bir grup tarafından özel bir merasimle karşılandı²²⁵.

Pera Palas'ta İsmet İnönü ile bir araya gelen Venizelos, şahsına verilen yemekte *"Bundan üç sene önce bu dostluğun esaslarından şüphe edenler vardı. Geçen zaman bu şüpheleri kaldırmıştır. Bu dostluk yalnız iki memleketin siyaset adamları arasında değil, her iki milletin bilincine dayanmaktadır"*²²⁶ diyerek iki ülkenin dostluğunda siyasîlerinin olduğu kadar vatandaşlarının da emeği olduğunu vurguluyordu.

26 Eylül günü Dolmabahçe Sarayı'nda Mustafa Kemal Atatürk ile Venizelos yaklaşık iki saat kadar süren bir görüşme gerçekleştirildi²²⁷. Bu görüşmede 1930 yılında varılan dostluk durumunun her iki ülke nezdinde sağladığı yararlar ve Balkanlar'da tesis edilecek Balkan Birliği'nin bölge ve dünya barışı üzerindeki önemi konuşulmuştu²²⁸. Bu görüşmede hazır bulunan Türkiye Dışişleri Bakanı Tefik Rüşü Aras'ın görüşmeyle ilgili kaleme aldığı izahâtler şu şekildeydi:

"...M. Venizelos beş Balkan Devleti arasında sulhun muhafazası ve hudutların emniyeti için bir anlaşma yapılmasının faidesinden bahsetmiş ve şayet Bulgaristan bu hususta derhal muvafakat etmediği halde bilahare onun da iltihakını mümkün kılacak bir şekilde 4 devlet ile işe başlanabileceğini izah etmiştir.

²²⁵ Cumhuriyet, 26 Eylül 1933.

²²⁶ Cumhuriyet, 26 Eylül 1933.

²²⁷ M. Venizelos dün Reiscumhur Hz tarafından kabul olundu başlığıyla Cumhuriyet, 27 Eylül 1933.

²²⁸ Enis Tulça, a.g.e. , s. 50-52.

Reisicumhur Hazretleri Türkiye'nin bu hususta Sovyet Rusya'nın muvafakâtini alması tabî olduğunu ve bunun mümkün bulunduğunu, ancak Türkiye ve Yunanistan'ın coğrafi vaziyetleri itibarile İtalya hassasiyetini derpiş etmemiz lazım geldiğini ifade etmesi üzerine M. Venizelos, "biz yalnız Balkan hudutlarımızın emniyetini istihdaf edeceğiz; binaenaleyh dostumuz İtalya'nın buna bir diyeceği olamaz ve icap ederse bu hususu gider bizzat izah ederim" cevabını vermiştir.

Böyle büyük bir işin yapılabilmesi için Yunanistan'da fırkalar arasında bu hususta ittifakın lüzumuna söz intikal edince M. Venizelos M. Maksimos hakkında itimadından bahsettikten sonra kendisi henüz muhalefette iken bu işin daha kolay olacağını çünkü kendisinin muhalefet vaziyetinde bu mesele bugünkü hükümet fırkasının muhalefette yaramayacağından fazla hükümeti takviye edebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Reisicumhur Hazretleri şimdilik Arnavutluk hudutlarına temas edilmeyerek ve tabî Arnavutluk'un Balkanda vaziyeti olduğu refyedilmeyerek şimdilik beş devlet arasında yapıyormuş gibi için ihzarına ait ve bu anlaşmanın hudutların ehemmiyetine ve sulhun muhafazasına münhasir mütevazi bir anlaşma halinde nasıl yapılabileceğine dair gösterdikleri usul ve şekilden çok memnun olan M. Venizelos bu Balkan anlaşması tasavvur ve tertibi için büyük Reisicumhurumuza karşı "bu sizin büyük planınızdır" tabirini kullanmış ve namını vermiştir. Reisicumhur Hazretleri bu mükâleme neticesinde ertesi günü İsmet Paşa Hazretleri ile birlikte M. Venizelos'un ve benim bu iş etrafında görüşüp çalışmamız arzusunu izhar buyurmuşlar ve bana bu vadide direktif vermişlerdir²²⁹."

Mustafa Kemal ile konunun görüşülmesinin ertesi günü, İsmet İnönü ile birlikte M. Venizelos'la Pera Palas'ta buluşan Tefvik Rüştü Aras arasında Balkan Birliği konusunda uzun uzadıya görüş alışverişi yaşanmıştı. Tefvik Rüştü Bey'in, Yunanistan Başbakanı Tsaldaris ile konuyla alâkalı teferruatların görüşülmemesi dolayısıyla çekinceleri vardı. Bu sebeple Yunanistan'ın Türkiye Büyükelçisi Enis Akaygen, Tsaldaris'le yeniden bir görüşme tertiplenmesi gerektiği görüşü ortaya atmıştı²³⁰. Bu fikre sıcak bakan M. Venizelos, Balkan Birliği'nin mutlak olacağı konusunda Türk yetkililerine cesaret vermişti. Bunun üzerine bu işle ilgili olarak

²²⁹ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C.II, (Belge No: 34) , s. 222-223.

²³⁰ Enis Tulça, a.g.e. , s. 52.

talimatlar ve direktifler Türkiye Başbakanı İsmet İnönü tarafından Türk yetkililerine bildirilmişti.

Bu direktifler doğrultusunda yapılacak ilk iş, Romanya ve Yugoslavya ile Samimî Antlaşma yapılması idi. O sıralarda Türkiye'nin Balkanlar barışı konusunda değerli atılımlar gerçekleştirmesinin takdir edilmesi, Yugoslavya Kralı'nın Türkiye'yi ziyaret etmesi basında oldukça önemli yer tutuyordu²³¹.

Venizelos 1 Ekim günü basın mensuplarına yaptığı bir açıklamada, Balkan devletlerinin ayrı ayrı antlaşma yapmasının gereksiz olduğunu, Balkan Birliği etrafında birleşmek gerektiğini ve bu birliğin bir gün mutlaka gerçekleşeceğini vurgulamıştı²³². Venizelos açıklamasında şunları söylüyordu:

“Balkan Konferanslarının bugüne kadar pek büyük faydaları görülmüştür. Bu konferanslar Balkan memleketlerini Balkan Lokarnosuna doğru götürmektedir. Fakat şunu da daima göz önünde bulundurmalıdır ki böyle bir misâkın ancak arifesindeyiz. Balkan Lokarnosunun hakikate dökülmesi için daha epeyce zaman lazımdır. Bu lokarnoda Bulgaristan'ın vaziyetinin ne olacağını mı soruyorsunuz? Bence Bulgaristan'ın en doğru hatt-ı hareketi bu Misâk'a girmek olacaktır. Eğer diğer devletler böyle bir misâk yaparlar da Bulgaristan buna girmez ise o zaman Misâk'ta Bulgaristan'ın yeri açık bırakılır. Bulgarlar iştirâk etmek kararını verdikleri zaman memnuniyetle kendileri kabul edilir. Türk-Yunan dostluğunun müstakbel inkişâfi hudutsuzdur. Zaman geçtikçe bu dostluk kuvvet bulacaktır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki hudutları kaldırmak imkânı var mıdır? diye soruyorsunuz. Bugün için yapılacak en mühim iş iktisadi hudutları alçaltmak ve rüçhanlı tarifeler kabul etmektir. Yugoslavya Kralı Hz.nin seyahatine gelince devlet reislerinin ve devlet adamlarının birbirleriyle görüşmeleri mümessillerin birbirlerine yakınlaşmalarına amil olur. Bu görüşmenin Balkanlar'daki sulhun takviyesi hususunda çok faydalı olacağı mütalaasındayım. Şayet Kral Hz. Burada buldukları sırada beni kabul lütfunda bulunurlarsa çok mesut olacağım²³³.”

²³¹ *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1933. Venizelos, Yugoslavya Kralı'nın Türkiye'yi ziyaretinden dolayı dönüş tarihini başka bir zamana bırakmıştı.

²³² *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1933.

²³³ *Akşam*, 2 Ekim 1933.

Venizelos'un bu beyanatından Balkan Birliği'nin gerçek bir barış ortamı yaratacağına kani olduğunu, Türk-Yunan dostluğunun belli bir sınıra dayandırılmadan uzun yıllar boyu süreceğine duyduğu inancı anlamaktayız. Bulgaristan konusunda ise Balkan Birliği kapılarının her zaman açık olduğunu söyleyen Venizelos, barışseverlikten yana bir lider olduğunu göstermektedir.

2.1.3. Eleftherios Venizelos'un Mustafa Kemal'i Nobel Barış Ödülü'ne Aday Göstermesi

1933 yılının geride bıraktığı bütün bu gelişmelerin ardından, 1934 yılına geldiğinde Yunanistan eski başbakanı **Venizelos**, Balkan Antantı'nın imzalanmasından bir ay kadar öncesinde Türkiye Hükümeti'ne jestte bulunarak Türkiye'nin Cumhurbaşkanı **Gazi Mustafa Kemal'i Nobel Barış Ödülü'ne** aday göstermişti. Türkiye'yle yakın dostluğu ve işbirliğinin temellerini 10 Haziran 1930 Sözleşmesi ve 30 Ekim 1930 Ankara Antlaşmaları ile atan Venizelos, bu yakınlıktan duyduğu memnuniyeti de dile getirmek amacıyla, Mustafa Kemal ve Türkiye için yaptığı bu jest, her iki ülkeyi ve liderlerini izi silinmez şekilde tarihe kazandırmıştı. Oslo'ya (Norveç) 12 Ocak 1934 tarihinde gönderdiği mektupta şunları ifade ediyordu:

“Bay Başkan,

Yedi asra yakın bir süre zarfında Yakın Doğu ve Orta Avrupa'nın büyük bir kısmı kanlı mücadelelere sahne olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve Sultanların mutlakiyetçi idareleri bunun başlıca amili idi.

Hristiyan milletlerin İmparatorluğa bağlanmaları ve bundan mütevellit Salibin Hilal'e karşı yaptığı kaçınılmaz mücadeleler kurtulma emeli ile bu milletlerce yapılan isyanlar Osmanlı İmparatorluğu Sultanların iradesinde kaldığı sürece devamlı tehlike kaynağı teşkil eden bir durum husule getiriyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın muhasımlarına karşı yaptığı millî harekâtın galibiyetle sonuçlanmasını müteakip 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması bu istikrarsız duruma son verdi.

Bir milletin hayatında bu kadar kısa süre içinde böylesine köklü bir değişme nadir vuku bulmuştur.

Teokratik bir rejim içinde yaşayan, din ile hukuk kavramlarının birbirine karıştığı çökme yolundaki bir imparatorluğun yerini güç ve hayat dolu modern ve millî bir devlet almıştır.

Büyük devrimci Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı hızla mutlakiyetçi Sultanlar rejimi yıkılmış ve gerçekten laik bir devlet kurulmuştur. Millet tümü ile çağdaş uygarlıkların önünde yer almak için şevkile ilerleme yolunda bir atılım yapmıştır.

Barışı takviye hareketi yeni ve seçkin Türk Devletine bugünkü görüntüsünü veren tüm iç reform hareketleri ile birlikte yürümüştür.

Türkiye yabancı unsurlarla meskûn vilayetlerini terk etmek hususunda tereddüt etmemiş ve anlaşmalarla da belirtildiği üzere kendi millî sınırları ile samimî şekilde iktifa ederek Yakın Doğu'da barışın gerçek bir savunucusu olmuştur.

Kanlı mücadeleler nedeni ile uzun yıllar Türkiye ile düşman durumunda kalan biz Yunanlılar Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini alan bu ülkede vuku bulan bu köklü değişikliğin etkilerini duyan ilk kimseler olduk.

Anadolu Faciası'nın hemen akabinde kendini yenileyen Türkiye'ye bir anlaşma fırsatı görerek elimizi uzattık. O bu uzanan eli samimiyetle kabul etti.

Ciddi anlaşmazlıklarla ayrılmış olan milletlere samimî bir barış örneği veren bu yakınlaşmadan sadece, iki ülke için olduğu kadar Yakın Doğu barışı için de yararlı sonuçlar doğmuştur.

Barışın medyun olduğu bu kıymetli katkının sahibi kişi Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'dır. Bu nedenle 1930 yılında Yunan Hükümet Başkanı sıfatı ile ben Türk Yunan Paktının imzası ile Yakın Doğu'da barışa doğru yeni bir devir başlarken Mustafa Kemal Paşa'yı Yüksek Nobel Barış Ödülü için aday göstermekle şeref kazanırım.

İhtiramatı faikamın kabulünü rica ederim Bay Başkan²³⁴.”

Venezelos’un Oslo’ya yaptığı bu başvurudan ne yazık ki herhangi bir sonuç alınamamış olup 1934 yılı Nobel Barış Ödülü, silahsızlanma çalışmalarından dolayı ün ve takdir kazanmış İngiliz İşçi Partisi lideri Arthur Henderson’a verilmişti²³⁵.

2.2. Balkan Antantı ve Yankıları

Türkiye dâhil, Balkan devletlerinden Yunanistan, Romanya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya tarafından kabul görerek 5 Ekim 1930 tarihinde bu devletlerin katılımıyla Atina’da Birinci Balkan Konferansı toplanmıştı²³⁶. Daha sonra ikincisi Ekim 1931’de İstanbul’da, üçüncüsü Ekim 1932’de Bükreş’te, dördüncüsü Ekim 1933’te Selânik’te düzenlenmişti²³⁷. Balkan Birliği fikrinin ortaya çıkışından itibaren altı Balkan devletinin katılımıyla başlayan antant oluşumu görüşmeleri, en nihayetinde dört devletle ortaklaşa antantın imzalanmasıyla son şeklini almıştı.

Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi, bu dört devleti Balkan Antantı’nı oluşturmaya sevk eden bir takım sebepler vardı. Bu sebeplerin başında Almanya, İtalya ve Bulgaristan yer alıyordu. Türkiye’nin bu antanttan beklentisi, Batı sınırını güvence almak istemesiydi. Yunanistan, Makedonya ve Batı Trakya meselelerinden dolayı Bulgaristan’dan ve Akdeniz’deki dengenin İtalya lehine değişebileceğinden kuşkuluydu. Romanya da, kendi toprakları üzerinde yaşayan Bulgar nüfusu bahane ederek Bulgaristan’ın kendisinden toprak talep edeceğini düşünüyordu. Yugoslavya ise bu antanta dâhil olurken, kendi ülkesinde yaşayan Sırp-Hırvat çekişmelerini fırsat bilerek Almanya ve İtalya’nın kendisine saldırabileceğinden kaygı duyuyordu. Almanya 1925 yılında Locarno Antlaşmaları ile Batı sınırını her ne kadar güvence almışsa da, İngiltere ve Fransa, Almanya’yı Doğu’ya doğru yönlendirmeye çalışıyordu. 1933 yılında Almanya’da Nazi Partisi’nin iktidara gelmesi ve İtalya’nın da Balkanlar’da ve Akdeniz üzerinde hâkimiyet kurmak istemesi bu dört devletin yakınlaşmasına yol açan faktörler olmuştu. Yukarıda ismini saydığımız dört devletin

²³⁴ *Atatürk’ün Millî Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 39) , s. 241-245.

²³⁵ M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte...* , s. 170.

²³⁶ Ahmet Şükrü Esmer, *a.g.e.* , s. 210.

²³⁷ *Aynı eser*, s. 211-213 Σπυρίδων Σφέτας, *Βαλκανικά...* , s. 105.

haricinde, Balkan Antantı oluşum sürecinde Bulgaristan ve Arnavutluk dahil altı Balkan devleti konferanslara katılmış ancak Bulgaristan revizyonist politikası sebebiyle, Arnavutluk da İtalya'nın baskısı altındayken bağımsız hareket edemediğinden bu antanta dahil olmamışlardı²³⁸. Bu sebepler karşısında, sağlanan barış ortamını kaygıyla takip eden bir Bulgaristan ile İtalya güdümlü bir Arnavutluk karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki her iki ülke de bu antantın oluşumuna karşı olumsuz tavırlar almışlardı.

Bu sebeplerden dolayı dört devletin, **Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya**'nın Dışişleri Bakanları Balkan Birliği'ne 4 Şubat'ta Belgrat'ta son şeklini vermişlerdi²³⁹. Konuyla alakalı *Hâkimiyeti Millîye* gazetesinin 5 Şubat 1934 tarihli yayınında Anadolu Ajansı özel muhabirinin bildirisine göre Yugoslavya, Romanya, Yunanistan ve Türkiye Dışişleri Bakanlarının yayınladığı şu tebliğe yer verilmişti:

“Dört Haricîye Nazırı, bugün (4 Şubat 1934’de) Yugoslavya Krallığı Haricîye Nezaretinde toplanarak Balkan İtilâfi Misâkı’nın kat’i metnini parafe ettiler. Dört Haricîye Nazırı, bu vesikaya imza koyma merasiminin bu hafta zarfında Atina’da yapılmasına karar vermişlerdir. Balkan İtilâfi Misâkı’nın metni Atina’da imzalandıktan sonra neşredilecektir.”

Belgrat'ta son şeklini alan Balkan Birliği metni akit taraflardan Türkiye namına Tevfik Rüştü Aras, Yunanistan namına Maksimos, Yugoslavya namına Jevtitch, Romanya namına Titulescu'nun akdi ile **9 Şubat 1934** günü Atina'da **Balkan Antantı** imzalanmıştı²⁴⁰. Bu antant asıl olarak bölgede mevcut sınırların değişmezliği prensibi üzerine kurulmuştu. Ayrıca antant, bölge ülkeleri arasında

²³⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...* , s. 418-419; Olaylarla... , s. 102-104; Hüner Tuncer, *a.g.e.* , C. II, s. 130; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin...* , s. 117;

²³⁹ *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1934; *Hâkimiyeti Millîye*, 5 Şubat 1934.

²⁴⁰ Balkan Antantı için bkz. : Oral Sander, *Siyasî Tarih...* , s. 102-104; Σπυρίδων Σφέτας, *Βαλκανικά...* , s. 106; Στράτος Ν. Δορδανάς, *Βαλκανικά...* , s. 125; *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1934; *Hâkimiyeti Millîye*, 10 Şubat 1934.

siyasî ve ekonomik işbirliğinin geliştirilebilmesi amacıyla oluşturulmuş bir proje niteliğindedir²⁴¹.

Balkan Antantı'nın temel hükümleri üç ana madde etrafında toplanmıştı. Bu maddeler sırasıyla şöyleydi:

Madde 1: *Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya bütün kendi Balkan hudutlarının emniyetini müteakiben tefekkül ederler, hükmü Balkanlar'daki mevcut statükonun korunmasına yöneliktir.*

Madde 2: *Yüksek akitler bu itilâfnamede tayin edilmiş olan menfaatlerini ihlâl edebilecek ihtimâller karşısında alınacak tedbirler hakkında birbiriyle görüşmeyi taahhüt ederler. Onlar bu misâki imzalamamış olan ve diğer herhangi bir Balkan memleketine karşı, birbirine evvelden haber vermeksizin siyasî hiçbir harekette bulunmamayı ve diğer akitlerin muvafakâti olmaksızın diğer herhangi bir Balkan memleketine karşı siyasî hiçbir vecibe altına girmemeyi taahhüt eylerler, hükmü ile antantta imzası olan devletler çeşitli konularda istişare etmeyi kabul etmiş ve birlikte hareket etme konusunda karşılıklı itimadı sağlamış olmaktadır.*

Madde 3: *Bu itilâfname bütün akit devletlerce imzalanır imzalanmaz mer'iyete girecek ve mümkün olduğu kadar çabuk tasdik edilecektir. İtilâfname, iltihak akitler tarafından müsait bir tetkika mevzu teşkil edecek olan her Balkan memleketine açık bulunacak ve işbu iltihak keyfiyeti, diğer imza sahibi memleketlerin muvafakatlerini bildirmeleriyle beraber hüküm ifade edecektir²⁴², maddesiyle antantta akdi olmayan Balkan devletlerine katılma konusunda açık kapı bırakılmıştı.*

²⁴¹ Bestami. S. Bilgiç, *Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri 1923-1938*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXXI, S. 91, Bahar 2015, s. 119.

²⁴² Balkan Antantı'nın metni için bkz. : *Akşam*, 12 Şubat 1934; *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1934; *Cumhuriyet* gazetesi aynı tarihli yayınında bu konu hakkında 'Balkan Misâki bir hakikat oldu' başlığıyla yayınladığı bir makalede Balkanlar'ın bütün dünyaya barış modeli çehresiyle görüneceğinden şüphe duyulmadığı gibi ayrıca bütün dünyada büyük ilgi ve sempatiyle karşılanacağı da umut ediliyordu. *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 98) , s. 668-672; Şükrü S. Gürel, *a.g.e.* , 145-147.

Balkan Antantı, Balkanlar'daki sınırları muhafaza etmek amacıyla akit taraflar arasında imzalanan bir antlaşmaydı. Yunanistan, Bulgaristan tarafından gelebilecek saldırıya karşı; Romanya, güney komşusu Bulgaristan'ın olası taarruzuna karşı; Yugoslavya, Bulgaristan tarafındaki sınırlarını koruma amacıyla; Türkiye ise İtalya'nın doğu Akdeniz üzerinden gelebilecek tehdidine karşı bu antantı oluşturmuşlardır. Balkan Antantı ile imzası olan dört devlet, ortak Balkan sınırlarını karşılıklı olarak güvence altına alıyorlardı. Diğer yandan Balkan Antantı'nda akdi bulunan bir devlet, Balkan devleti olmayan bir devlet tarafından saldırıya maruz kaldığı zaman, diğer bir Balkan devleti de bu devleti desteklerse, bu durumda diğer imzacı devletler saldırıda bulunan devlete karşı harbe girme sorumluluğunu üstlenmiş oluyordu²⁴³.

Ancak, Venizelos'un isteği üzerine Yunanistan, antanta İtalya için çekince koymuştu. Bu çekince şuydu: Üyelerden birine karşı bir İtalyan saldırısı olacak olursa, bu konu, antantın yükümlülüğünden çıkıyordu. Yunanistan, bu çekinceyi İtalya'yı tatmin etme amacıyla koymuştu. Ancak ne hikmettir ki bu çekince, İtalya'nın 1940 yılında Yunanistan'a saldırmasını engelleyememiştir²⁴⁴. Türkiye'de buna karşılık Sovyetler Birliği için antanta bir çekince koymuştu. Bu çekince ile ortaya çıkabilecek bir Rus-Rumen savaşında, Türkiye Romanya'ya yardım etmeyecekti²⁴⁵. Bu da Türkiye'nin dış politikasını SSCB ile uyum içinde yürütmek durumunda bulunduğunu göstermekteydi.

Balkan Antantı, Avrupa'da baş göstermeye başlayan bloklar karşısında denge unsuru rolü oynayan ve Balkan devletlerinin parçalanmasını önlemeyi amaçlayan ve devletlerarası eşitlik ilkesini gözetten bir teşekküldü. Balkan Antantı, oluşum sürecindeki amacı doğrultusunda, dışarıya karşı herhangi bir savunma mekanizması oluşturamamıştı. Ancak Türkiye, yine de bu antanta bağlılığını son ana kadar sürdürmeye devam etmişti²⁴⁶.

²⁴³ *Olaylarla...* , s. 103.

²⁴⁴ İsmail Soysal, *Atatürk'ün Barışçı Dış Politikası ve Dünyadaki Etkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. II, S. 4, Kasım 1985, s. 113; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...* , s. 418.

²⁴⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...* , s. 418.

²⁴⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...* , s. 418.

Balkan Antantı'nın imzalanmasından sonra İsmet İnönü ve Yunanistan Başbakanı Tsaldaris arasında tebrik teatileri de yaşanmıştı²⁴⁷. İsmet İnönü, Tsaldaris'in gönderdiği tebrik telgrafına şu şekilde cevap veriyordu:

“Bu hayırlı ve sulhseverlik eserin tarihî medeniyet merkezlerinden, sevimli devlet merkeziniz Atina’da ve yüksek irfan evi akademide imzalanmış olması tarihin kaydedeceği kıymetli bir hatıra olacaktır. Sulh içinde insanlığın ilerlemesinden başka hiçbir amaç taşımayan bu eserden, Antantı imzalayan devletlerin olduğu kadar, bu devletlerin eski ve yeni ciddi dostlarının da memnun olacaklarına şüphe yoktur. Ben de sizi kalbi olarak tebrik eder ve kardeş Elen milleti hakkındaki saadet temennilerimi takdim ederim²⁴⁸.”

Cumhuriyet gazetesinin 11 Şubat 1934 tarihli yayınında, 1933 Türk-Yunan Samimî Antlaşma Paktı ile dostluğu, Balkan Antantı'nın kökünü oluşturduğu neşredilmekteydi. Ayrıca bu antantın tamamen barış yanlısı olduğuna vurgu yapılarak, hiçbir devlete karşı herhangi bir düşmanlık taşımadığı da bildirilmekteydi.

Akşam gazetesinin 12 Şubat tarihli yayınında Yunanistan Cumhurbaşkanı Zaimis'in, Balkan Antantı'nın imzası münasebetiyle Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e hararetli bir telgraf çektiği ve Atatürk'ün de bu telgrafa mukabelede bulunduğu bildirilmektedir. Atatürk'ün çektiği telgraf şu şekildeydi:

“Balkan anlaşma misâkının imzası münasebetiyle Zatı Devletlerinin tebriklerini büyük bir sevinçle aldım. Ve samimiyetle teşekkür ederim.

Misâkı imza eden memleketlerin devlet adamlarının anlayış ve uzağı görüşleri mahsulü olan bu Misâk ile Balkanlar'da bir sukûn ve saadet devresi açtıklarını görmekte bahtiyarım.

Asil Yunan milleti ile Türk milleti arasında mevcut olup bütün Balkan milletlerinin birbirleriyle kardeş olmaları yolunda inkişâf eden dostluğun bu vesile ile bir kere daha teyyüt ettiğini görmekten sureti mahsusada zevk duymaktayım²⁴⁹.”

²⁴⁷ Cumhuriyet, 10 Şubat 1934.

²⁴⁸ İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1933-1938) , TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 98, Ankara 2003, s. 54.

²⁴⁹ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, s. 627.

Akşam gazetesi aynı tarihli yayınında Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın, antantın imzalanmasından sonra Yunan Hükümeti'nin verdiği yemek ziyafetinde irat ettiği nutka da yer vermişti. Tevfik Rüştü Aras, konuşmasında Türkiye devletinin “*Yurtta sulh, cihanda sulh*” vecizesine vurgu yaparak Türkiye'nin iç ve dış siyasetteki hatt-ı hareketini açıklamıştı.

Yine 12 Şubat 1934 tarihli *Akşam* gazetesinde yayınlanan bir haberde, Tsaldaris'in Türk-Yunan dostluğu hakkında yeni müzakerelerin yapılacağı hakkında “*Size yalnız şunu söyleyebilirim ki, bir silsile-i itilâfatla tahakkuk etmiş olan Türk-Yunan dostluğu iki memleketin hayati menfaatlerine hizmet için yeni bir takım itilâflarla devam ettirilecektir*” şeklinde bir beyanat ile yeni müzakerelerin müjdesini verdiğini yazmıştı.

Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1934'te TBMM'nin Dördüncü Dönem Dördüncü Toplanma Yılı'nı açış konuşmasında Balkan Antantı'nın önemini şu sözlerle dile getirmişti:

“... *Balkan Antlaşması, Balkan devletlerinin, birbirlerinin varlıklarına özel saygı beslenilmesini göz önünde tutan mutlu bir belge-(dir) , -(ydi) . Bunun, sınırların korunmasında, gerçek bir değeri olduğu besbellidir*²⁵⁰...”

Balkan Antantı'nın, 4 Mart 1934 tarihinde Dışişleri Bakanlığı encümeni tarafından kabul edilmesinin ardından²⁵¹, 6 Mart 1934'te TBMM tarafından onaylanmıştı. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, antantın kabul edildiği gün TBMM'de yapmış olduğu konuşmada; Bulgaristan'ın da Antantta yer almasını hükümet olarak çok istediklerini, fakat bu dileklerinin gerçekleşmemesine rağmen Bulgaristan ile iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmeyi amaçladıklarını belirtmişti. Tevfik Rüştü Aras konuşmasının devamında, Balkan Antantı'nın aynı zamanda Balkan milletleri arasında kardeşlik dönemini başlatan bir vesika olduğunu mecliste bulunan milletvekillerine ve basın mensuplarına ifade etmişti²⁵².

²⁵⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. I, s. 214; Fahri Çoker, *a.g.e.* , s. 175.

²⁵¹ *Akşam*, 5 Mart 1934.

²⁵² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, C. 20, 6 Mart 1934, s. 14-15; *Akşam*, 7 Mart 1934; Benzer içerikli haber *Cumhuriyet*, 7 Mart 1934'te de yer almıştır.

Cumhuriyet gazetesinin 9 Mart 1934 tarihinde, antantın TBMM’de onaylanmasından sonra yayınlanan bir makalede Balkanlar’ın Birinci Dünya Savaşı’nın kıvılcım aldığı bir bölge olarak anıldığı bu dönemde, Balkan Antantı’nın imzalanması, Balkanlar’ın dünya barışına da örnek teşkil edecek bir bölge olarak anılmasına vesile olduğu görüşü yansıtılmaktaydı.

Antantın imzalanmasından ve hükümetçe onaylanmasından sonra aynı görüşü yansıtan *Hâkimiyeti Millîye* gazetesinde yayınlanan bir makalede, “*Balkan tarihi, nifak, anarşi ve harp tarihidir. Sulh havasını bulandırmak isteyen devletlerin en kolay istifade ettikleri yer burası idi*” ifadelerine yer verilmiş olup Balkan Antantı’nın oluşumuyla, Balkanlar bölgesinin sulhu ve emniyetinin sağlandığına ve muhafazasına dair umut dolu görüşler de yansıtılmıştı²⁵³.

Akşam gazetesinin 13 Mart 1934 tarihli nüshasında yer alan bir habere göre de Türk-Yunan dostluğuyla başlayan bölgesel yakınlaşmanın Balkan Antantı’nın imzalanmasıyla devamında, Türk-Yunan dostluğunun ilerleme kaydettiği yer almaktadır. Buna örnek olarak da Türk erkânı harbiye reisinin Atina ziyaretinden bahsetmektedir. Böylelikle iki dost memleketin askerî siyasetinde müşterek hareket etmeleri, Yakın Doğu’da Türk-Yunan barışsever teşriki mesai yolunda ilerleme kaydettiklerinden söz etmekteydi.

Akşam gazetesinin 14 Şubat 1934 tarihli yayınında Avrupa basınında Balkan Antantı’nın nasıl yorumlandığına dair haberlere de verilmişti. Fransa’nın, dört devlet arasında imzalanan bu antantı memnuniyetle karşıladığını ve basınında uzun ve övgü dolu ifadeler kullandığını öğreniyoruz. *Temps* isimli Fransız gazetesinin bu antantı, Küçük Entente’a benzeyen bir cephe olarak kaydettiğini, ayrıca sulhsever bir misâk olarak tek amacının barışı korumak olduğunu yazmıştı. Bir başka Fransız gazetesinin antantta imzası bulunan devletlerden biri olarak Türkiye için “*sulh bekçisi*” ifadesini kullandığını, hudutların muhafazası için bu antantın oluşturulduğunu aktarmaktadır.

²⁵³ Nurulay Funda Aydemir, *Balkanlar’da İttifak Arayışı ve Türkiye-Birinci Balkan İttifakı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s. 138.

Akşam gazetesi yine aynı tarihli yayınında, antantın İngiliz basınında da nasıl karşılandığını aktarmaktadır. *The Times* gazetesinden aktardığına göre, Bulgaristan'ı unutan ve Arnavutluk'tan bahsetmeyen bir antantın eksik olduğunu ve tezat teşkil ettiğini yazmaktadır. Arnavutluk'un bu antantta imzası olmamasının nedeni olarak kendisinin (Arnavutluk'un) koruyuculuğunu üstlenmiş olan İtalya'yı rencide etmemek şeklinde göstermektedir. Bulgaristan için ise, Neuilly Antlaşması'nın ağır maddelerinden dolayı benimsediği revizyonist politika ile mevcut toprak durumunu değiştirmek istediği için antanta katılmadığını aktarmaktadır. İngiliz basınında konuyla alakalı yer alan bir başka haber ise, Yugoslavya'nın antant üyelerinden biri olmasına rağmen, antant hükümleri gereğince Arnavutluk ve Bulgaristan ile herhangi bir anlaşmazlık yaşanacak olursa, antanta pek de değer verecek gibi görünmediydi.

Yine konuyu yakından takip eden İngiliz basını organlarından *Near East and India* isimli gazetenin çeşitli tarihlerdeki yayınlarında Balkan Antantı'nın barışçıl amaçlarla barışçıl amaçlara hizmet etme gayesiyle oluşturulduğuna vurgu yapılmıştı. *Daily Herald* gazetesi de antantın imzasından önceki gelişmeleri ele almış ve Fransa'nın öncülüğünde kurulan Küçük Antant'a rakip olabilecek bir Balkan ortaklığından söz etmişti²⁵⁴.

Tarafsız bir şekilde Balkanlar'daki gelişmeleri yansıtan *The Manchester Guardian* gazetesi, 12 Şubat 1934 tarihli *Balkan Antantı* başlıklı bir haberinde şunları yazmıştı:

“Aylarca süren görüşmelerden sonra altı Balkan devletinden dördü - Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye- tarafından Atina’da bir Balkan Pakti imzalandı... 1926 ve 1927’de İtalya ile savunma antlaşmaları imzalamış olan Arnavutluk buna katılmadı; zaten İtalya Arnavutluk’un böyle bir pakta girmesine göz yummazdı, çünkü pakt Balkanlar’daki statükonun devamını öngörmektedir. İtalya her ne sebeple olursa olsun aynı Orta Avrupa’da olduğu gibi Balkanlar’da da ‘revizyonizm’den yanadır ve Arnavutluk’un böyle bir antlaşmayı imzalamasını İtalyan çıkarlarına zarar veren bir tavır olarak değerlendirecektir... Bulgaristan da Balkanlar’da kendini soyutlanmış hissetmektedir; Güneydoğu Avrupa’nın tarıma

²⁵⁴ İbrahim Erdal, *Batı Avrupa (İngiltere-Fransa) ile Yugoslavya, Makedonya ve Macaristan Kamuoyunda Balkan Antantı*, *History Studies*, S. 2, Mart 2010, s. 148-151.

dayalı ülkeleri arasında kendisini iktisaden de izole edilmiş sayan bu ülke, Neuilly Antlaşmasının Ege'ye olan bağlantısını kesmiş olmasından ve bilhassa Makedonya'nın büyük bir kısmının Yunanistan ve Yugoslavya tarafından paylaşılmasından rahatsızlık duymaktadır²⁵⁵ ...”

Yine aynı gazete bu antantın siyasî sonuçlarına değinmiş ve konuyu İtalya ile Bulgaristan açısından şu şekilde değerlendirmişti:

“Hayra olsun, şerre olsun, İtalya, Orta Avrupa ve Balkanlar'da revizyonizme bağlıdır. Bunu kendi nüfuzunu yapmak ve devam ettirmek için en iyi bir vasıta saymaktadır... Bulgaristan da şüphesiz, Balkanlar'da sulhun tesisine mukavemet etmek için özel sebepleri olan İtalya ve Macaristan tarafından Pakt'a girmemeye teşvik edilmiştir... Pakt bilhassa Yunanistan için bir başarıdır. Zira Ege Denizi'ne mahreç temin etmek için bir tek Yunanistan'la müzakere etmek durumunda olan Bulgaristan, şimdi dört devleti blok halinde karşısında bulacaktır. Bulgaristan'ın bu endişesi İngiliz politikasında da makes bulmuştur; Atina'daki İngiliz Elçiliği, Pakt'ın bu şekilde imzalanmasından dolayı teessüflerini resmen bildirdi. Netice itibarıyla, Pakt'ın hükümleri, büyük devletlerin Balkanlar'daki anlaşmazlıkları istismar etmelerini etkisinden daha güç hale getirebilir; fakat Bulgaristan'a karşı menfi bir cephenin kurulması, Bulgarların başka yerlerde destek aramalarına karşı en iyi çare değildir²⁵⁶.”

Akşam gazetesinin 16 Şubat 1934 tarihli yayınında Almanya'nın da Balkan Antantı konusunda aleyhte yazılar yayınladığı haberi yer almaktadır. Almanya'da çıkan *Angriff* isimli gazete de Balkan Antantı'nı yine Bulgaristan'ın bu antanta katılmaması yönünden eleştirerek bu birliği Balkan barışı açısından yetersiz bulmuş ve gerileme olarak addetmişti. Şöyle ki:

“Tamamen Balkan devleti olan bir tek devlet var, Bulgaristan. O da Misâk haricinde bırakıldı, zira arazisi parçalanmış olan bu devlet, ileri sürülen şartları kabul edemezdi. Paris diplomatlarının rızasıyla imza olunan bu misaki muahedelerin tadiline aleyhtar olmak dolayısıyla, bir terakki eserinden ziyade bir gerilemedir.”

²⁵⁵ M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte...*, s. 173-174.

²⁵⁶ Nurulay Funda Aydemir, *a.g.t.*, s. 142.

Alman Hükümeti'nin yarı resmî gazetesi olan *Correspondance politique et diplomatique* gazetesi de, Bulgaristan'ın iltihak etmediği bu misâkın Bulgaristan'ı, bir çevirme hareketi içinde sıkıştıran dört devletin siyasî ve askerî vahdeti diye tarif ediyor ve Bulgaristan'ı bugünkü hudutları devam ettiren bir Misâk'ı imzaya kimsenin icbâr edemeyeceğini yazmaktaydı²⁵⁷.

Revizyonizmin hararetle savunucusu Bulgaristan ve faşizmi ülkesinde fazlasıyla uygulayan İtalya da Bulgaristan'ın takip ettiği revizyonizm hareketlerinden etkilenecek bu antantın oluşumuna aşırı tepkiler göstermişlerdi.

Balkan Antantı'nın inşası sürecinde henüz üçüncü konferans devam ederken toplantıdan ayrılan Bulgaristan'ın bu antanta katılmayacağı açıkça görülmüştü. Bundan sonra Bulgaristan kamuoyunda antantın gereksizliğinden bahsedilmeye başlanmış ve Yunanistan ile Türkiye'ye karşı kırgınlığını dile getiren yayınlar neşredilmişti. Hem iktidar kanadı hem de muhalefet kanadını destekleyen Bulgar gazeteleri, MC Birliğinin 19. maddesini öne sürerek (antlaşmaların barış yolu ile değiştirilmesi hakkı) Bulgaristan'ın imzasının olmadığı bir Balkan Antantı'nın eksik olduğunu ve Bulgaristan'ın hiçbir ülkeye tecavüzde bulunmayı düşünmediği için böyle bir antantın anlam taşımayacağını ve lüzumsuz olduğunu beyan etmişlerdi²⁵⁸.

Bu gibi beyanatlardan birkaçına örnek vermek gerekirse 13 Ocak 1934 tarihli *La Temps* isimli gazete, Bulgar basınında, Bulgaristan'ın Neuilly Antlaşması ile tanınan haklardan istifade etmeden ve bilhassa Ege Denizi'ne açılan bir mahrece sahip olmadan Balkanlar'ın statükosunu koruyan bir antanta dâhil olmayacağını bildiren bir haber yayınlamıştı²⁵⁹. 16 Ocak 1934 tarihli *Mir* gazetesi, Bulgaristan'ın Balkanlar'daki statükoyu koruyan bir antanta asla katılmayacağını bildirmesine rağmen, Titulesco'nun ve Maksimos'un böyle bir antant için çaba sarf etmelerinin hayret verici olduğunu; şartların Bulgaristan'ın istediği gibi olmadığı sürece Bulgaristan'ı bu antanta çağırmanın bir yararı olmadığını, bu gayretlerin yerini

²⁵⁷ *Akşam*, 16 Şubat 1934.

²⁵⁸ Aptülahat Akşin, *a.g.e.*, s. 267.

²⁵⁹ Nasrullah Uzman, *Balkan Paktı ve Basındaki Yansımaları*, Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi, 17-22 Kasım 2011, Üsküp-Manastır-Makedonya Bildiriler, (Yay. Haz. Orhan Neçare), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 1283.

Balkan devletlerinin aciliyet gösteren menfaatlerine temas etmesinin daha başarılı sonuçlar vereceğinden bahsediyordu²⁶⁰.

Basını kullanarak Balkan Antantı'na karşı kamuoyu hareketi oluşturmak isteyen Bulgaristan'ın bu konudaki tepkileri Balkan Antantı'nın imzalanmasından sonra da aynı şekilde devam etmişti. 11 Şubat 1934 tarihli *Mir* gazetesinin antant ile ilgili bir yorumu da şu şekildeydi:

“... Bu misâk bir Balkan misâkı mahiyetinde addedilemez... Bu misâk, bu mahiyetini muhafaza ettikçe bir sulhu müsamelet eseri değil, bir nifak eseri olacaktır... Bulgar milleti hemen her şeyini kaybetmiştir fakat henüz şerefini müdafaa edebilir. Vücuda getirilen eser Bulgaristan'ın zararınadır... Eğer biz bu eseri imzalamış olsaydık, bu durum bizim menfaatimize olmayacaktı. Büyük bir sabır ve tahammül göstermeye çalışalım. Dâhili birliğimizi, millî vahdetimizi koruyalım²⁶¹.”

Mir gazetesi yine 17 Şubat 1934 tarihli yayınında, Bulgaristan'ın dostu olmadığını ve komşu devletler tarafından tecrit edildiğini, bu durumun düzeltilmesi için Bulgar bayrağı altında devletin nüfuzunun yükseltilmesi ve Yugoslavya ile anlaşmaya gidilerek yeni şartların oluşturulması gerektiğine dikkât çekmişti²⁶².

Yine iktidar kanadına yakın olan *La Bulgarie* gazetesi, Balkan İtilâfi Misâkı'nın imzalanmasından sonra imza edilen bu antantın yersiz ve manâsız olduğunu şu satırlarla duyuruyordu:

“Eğer maksat barışı kuvvetlendirmek ise bunun çaresi vardır: Mr. Muşanov, Bükreş'te saldırmazlık paktları yapılmasını teklif ederek bu yolu göstermiştir ve bu yol Milletler Cemiyeti ile Briand-Kellogg Paktlarına uygundur. Bulgaristan daima bu yolda gitmeye ve müzakerelerde bulunmaya hazırdır²⁶³.”

²⁶⁰ Nasrullah Uzman, *a.g.m.*, s. 1283-1284.

²⁶¹ İhsan Sabri Balkaya, *a.g.m.*, s. 779.

²⁶² Nasrullah Uzman, *a.g.m.*, s. 1285.

²⁶³ Aptülahat Akşin, *a.g.e.*, s. 268.

Balkan Antantı'ndan rahatsızlık duyan bir diğer ülke de İtalya idi ve bu memnuniyetsizliğini müttefiki Arnavutluk'un antantta katılmasına mani olarak göstermişti. Ayrıca Bulgaristan'ı da antanta katılmamaya sevk eden yine kendisiydi.

Balkan Antantı Bulgaristan gibi İtalya nezdinde de büyük tepkilere yol açmıştı. Tarafsızlığıyla bilinen İngiliz *The Times* gazetesi, antantı bir başarı olarak gösteren 10 Şubat 1934'te yayınladığı bir haberinde, Bulgaristan'ın antanta katılmamasının ciddiye alınması gereken bir mesele olduğu üzerinde durulmuştu. Gazetenin beyanına göre, Balkanlar'daki ittifak arayışlarının temel sebebi, bölgenin barışını daimî surette sağlanmak ve büyük güçlerin bölgeye müdahalesinin engellenmek istenmesiydi. Ancak Bulgaristan'ın dâhil olmadığı bu barış birliğinin olumlu neticeler vermeyeceği gibi uzun soluklu olmayacağı da ifade edilmişti²⁶⁴.

Yine *The Times* gazetesinin 12 Şubat 1934 tarihli bir haberinde, İtalya ve Bulgaristan'ın bu misâktan duyduğu rahatsızlıklar hakkında ve Bulgaristan ile Arnavutluk'un antanta dâhil edilmemesi hususunda:

“Yunan Haricîye Nazırı Maksimos'un Balkan Misâkının esas hatlarını bir ay kadar önce açıkladığı sırada İtalya'nın göstermiş olduğu memnuniyetsizlik ve duyduğu şüpheler, bugün Misâk'ın gerçekleşmesi hususunda çok daha bariz bir şekilde açığa çıkmaktadır. Misâk'ı imzalayan devletler arasında Bulgaristan ve Arnavutluk'un olmaması, bu muahedenamenin ehemmiyetini ve kıymetini azalttığı ve bu pakta Balkan Misâkı adı verilmesinin yanlış olduğu yönünde beyanatlar yer almaktadır. Özellikle Bulgaristan'ın pakt dışı kalmasının, Bulgaristan açısından ne Adalar Denizindeki mahreç talebinin ne de Makedonya'daki ekalliyetler sorununun çözümlenmediği üzerinde durulmakta ve bu durumun paktı değersizleştirdiği kanaati ihtiva etmektedir²⁶⁵.” yorumlarında bulunulmuştu.

İtalya'da çıkan *Lavoro Fascista* gazetesi, Balkan Antantı'nın Yunanistan'ın teşebbüsü ile oluşturulduğunu, uluslararası ilişkilerin iyileşmesi ve gelişmesine hizmet edici nitelikte olmadığını yansıtan yazılar kaleme almıştı. Bu misâkın Balkan

²⁶⁴ Gürhan Yellice, *İtalyan-Bulgar Revizyonist Politikaları Karşısında Türkiye'nin Balkan Antantı'nı "Ayakta Tutma" Çabası ve Türk-Yunan İttifak Arayışı*, Manisa Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 16, S. 1, Manisa Mart 2018, s. 544.

²⁶⁵ M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte...*, s. 178-179.

devletleri arasındaki sorunların çözümlenmesi bir yana, bu sorunların daha da vahimleştiği yönünde düşüncelerini yazan gazete, Bulgaristan ve Arnavutluk'un antant dışı bırakılmasını da eleştirmişti. Bulgaristan'ın Akdeniz'de bir mahreç elde etmesi ve Makedonya'daki Bulgar azınlığı meselesi henüz halledilmeden, Bulgarlar'ın bu taleplerini haklı göstererek, bu haklı Bulgar taleplerinin önüne dört devlet birleşerek set çektiğini ve karşı bir blok oluşturduğunu şu ifadelerle dile getirmişti:

“Yunanistan'ın teşebbüsü ile olan Balkan Misâkı, beynelmilel münasebetlerin iyileşmesine hizmet etmiyor. Bu Misâk Balkan devletleri arasındaki müşkülli bertaraf etmek şöyle dursun, bilâkis bazı hususatta vahimleştiriyor. Bulgaristan ve Arnavutluk hariçte kaldılar. Bulgaristan için Akdeniz'de bir mahreç liman elde etmek ve Makedonya'daki Bulgar ekalliyeti meseleleri henüz halledilmedi. Bilâkis haklı taleplerine set çeken dört devletli bir kütle teşekkül etti. Hülâsa, bu Misâk, Balkan devletleri arasındaki münasebatı bozuyor. Balkan haricindeki vaziyeti de eski halinde bırakıyor²⁶⁶.”

Yani gazeteye göre bu antant, Balkan devletleri arasında iyi olan ilişkileri dahi bozuyor ve Balkan dışındaki devletlerarası münasebatı önemsemeyerek eski haliyle olduğu gibi gelişme kaydetmeyecek bir toplanma olarak görülüyordu.

İtalyan gazeteleri, 9 Şubat 1934 tarihli Balkan Antantı'nın oluşturulmasından sonra, yanına Avusturya ve Macaristan'ı da alarak Balkan Antantı'na benzer bir misâkla birleşeceklerini ya da Küçük Antant'a benzer bir yapılanma oluşturacaklarını ifade etmişlerdi. Fakat böyle bir oluşum Küçük Antant'a karşı bir muhalif yapılanma olacağından bunu, ne Fransa ne Yugoslavya ne de Romanya kabul etmeyecektir, şeklinde haberler yapılmıştı²⁶⁷.

Basınının da etkisiyle harekete geçen İtalyan Hükümeti, antant imzalanır imzalanmaz yeni bir ittifak arayışına yönelmişti. Yunanistan ve Türkiye ile ayrıca bir antant hazırlanıp imzalanması yönündeki geçmişten kalan bir planını hayata geçirmek istedi. Her ne kadar Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi Sakellaropoulos bu

²⁶⁶ *Akşam*, 16 Şubat 1934.

²⁶⁷ *Cumhuriyet*, 14 Mart 1934.

antanta sıcak bakmış olsa da, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'yla yaptığı bir istişarede, Menemencioğlu'nun, “*Biz birbirimize sağlam biçimde bağlı iken aramıza İtalya'yı almamızın hiçbir yararı olmaz. Böyle bir üçlü pakta girmekle Balkan İttifakı'nı da dağıtmış oluruz, bundan çok zararlı çıkarız*²⁶⁸” sözleriyle bu üçlü ittifak oluşturulmamıştı.

İtalya'nın üçlü ittifak kurma girişiminden birkaç hafta sonra, İtalya lideri Mussolini'nin 19 Mart tarihinde Roma'da II. Beş Yıllık Faşist Kongresi'nde, tarihî emellerinin Akdeniz, Asya ve Afrika'ya doğru uzandığını belirtmişti²⁶⁹. Dolayısıyla Türkiye'yi de hedef alan konuşmasında şunları söylemişti:

“... Çiftçilerimize yerleşecek yer bulmak bizi bilhassa alâkadar eder. Bu noktayı sathî olarak muhakeme etmemelidir. Zira, mesela Filistin'e bir İtalyan muhaceretini düşünmek gülünç ve saçma bir şey olacaktır. Çok mesut neticeler vermeyen bir Yahudi muhaceretine bir de İtalyan muhacereti ilave etmemelidir. Nüfusu esasen haddinden fazla olan Mısır'a da bir İtalyan muhacereti mevzûubahs olamaz. Bunun için... Lübnan, Anadolu ve bilhassa bu sonuncu memleket vardır. Çünkü bu yerlerde ziraat, çiftçi ve sermaye yokluğundan dolayı pek feci bir vaziyette bulunmaktadır...²⁷⁰”

Bu konuşma Türk resmî makamlarınca ve Türk basını-medyası tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilince İtalya Dışişleri Bakanı Suvich ve Mussolini, Türkiye Roma Büyükelçisine her ne kadar bu nutkun Türkiye'yi hedef almadığını söyledilerse de Türkiye bu açıklamayla ikna olmamıştı. Hatta Mussolini 30 Mart'ta bir araya geldiği Roma Büyükelçimize, “*Sizi samimiyetle ve katıyetle temin ederim ki nutkumda Türkiye'yi hiç kast etmedim ve bunu bir an bile düşünmedim. Bu nutuk dikkâtle okunduğu zaman maksadımın ne olduğu anlaşılabilir*²⁷¹” sözleriyle de ayrıca bir açıklamada bulunmuştu.

²⁶⁸ Nurulay Funda Aydemir, *a.g.t.* , 153.

²⁶⁹ İsmail Soysal, *a.g.m.* , s. 113.

²⁷⁰ Türkiye'nin Roma Büyükelçiliğinden alınan 22 Temmuz 1934 tarihli yazının metni için bkz. : *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 46) , s. 266;

²⁷¹ *Olaylarla...* , s. 111.

Mussolini her ne kadar Türk tarafını bu konuda rahatlatmaya çalışan serzenişlerde bulunsa da, Türkiye bundan sonra İtalya konusunda daha temkinli davranmaya ve İtalya'nın her hareketine şüpheyile yaklaşmaya başlamıştı. Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, 5 Temmuz'da yaptığı bir konuşmada İtalya'ya karşı güvensizliğini şu sözleriyle dile getirmişti:

“İtalya ile olan münasebetimizde esas mesele emniyet meselesidir. Bu emniyetin siyasî ve ahdî olarak tam olması için bütün anasır mevcuttur. Sulh ve emniyet hususundaki hassasiyetimiz bizim bir hususîyetimizdir ki, bütün icabatını takip ederken açık bir politika ifade etmeyi ve iki memleket arasında ciddi bir dostluk ve emniyet siyasetinin devam etmesine hizmet etmeyi bakiyle takdir ediyoruz²⁷².”

Bu sözlerle Türkiye kendini emniyetsiz hissederken, bir yandan da İtalyan gazeteleri Anadolu'nun İtalyan göçmenleri için en elverişli yer olduğunu dile getiren yayınlar yapmaya devam ediyordu. Bu gelişmelere paralel olarak İtalya'yı yeniden ciddi bir tehlike olarak algılamaya başlayan Türkiye, dış politikasını İtalya'dan gelebilecek olası taarruz hareketlerine göre düzenlemeye başlamıştı.

İtalya, Balkan Antantı'yla birlikte meydana gelen oluşumları, *kendisine karşı bir kombinezon* olarak nitelendiriyordu. Bunu şikâyet edercesine, İtalya'nın Türkiye Büyükelçisi Vincenzo Lojacano, Türkiye Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'ya ziyarette bulunmuştur. Ziyaretinde Türkiye'nin Balkan Antantı'na dâhil oluşunu ileri sürerek şunları söylemişti:

“... Ortada hiçbir makul sebep, endişeyi mucip bir vaziyet mevcut olmadığı halde Türkiye Hükümeti, İtalya aleyhine kombinezonlar yapmakta, ittifaklar aramaktadır. Bu hali, dostluğun değil, hüsnü münasebatın bile icap ettirdiği vaziyetlerle kabili telif göremiyoruz ve istiyoruz ki dostluğuna büyük ehemmiyet verdiğimiz Türkiye bize itimat etsin ve kombinezonların havayı ifsat etmesine meydan vermesin. Bu itimadı telkin için ne lazımsa yapmaya hazırız...²⁷³”

²⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4, C. 23, 5 Temmuz 1934, s. 458; *Olaylarla...*, s. 111-112.

²⁷³ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. II, (Belge No: 42), s. 257-258.

Menemencioğlu'nun verdiği cevap ise, Türkiye'nin İtalya'dan duyduğu kaygıları ve beklentilerini göstermekteydi:

“... Bizim İtalya aleyhine müteveccih hiçbir kombinasyonumuz yoktur ve İtalya aleyhine hiçbir ittifak aramış değiliz. Hükümeti Milliyenin ta bidayeti teşekkülünden beri siyaseti gözden geçirilecek olursa görünür ki Türkiye hiçbir ecnebi toprağına göz dikmemiş ve samimî bir sulh siyaseti takip etmek için uzak, yakın bütün komşuları ile arasında mevcut ihtilâfları en geniş zihniyetle halletmiş ve onlarla en samimî dostluk rabitaları tesisine çalışarak her türlü ifsatlara müsait olan havayı tasfiyeye ve beynelmilel münasebatı iyileştirmeye çalışmıştır. Kendi emniyetini düşünmek gibi en meşru bir hak ve mülahasaya müsteniden etrafında tesis ettiği dostluklar ne birbiriyle mütenakıs ne de yekdiğeri aleyhine müteveccihdir. Bu emniyet kaygısı Türkiye'yi Balkan huzur ve sükûnetini bu görüş noktasından mütalaaya sevk etmiş olmasından tabii bir keyfiyet olabilir mi? Balkanlar'da entrika olmaması, Balkanlar'ın sulh içinde yaşaması Türkiye için hayati meselelerden biridir...”²⁷⁴”

Birinci Dünya Savaşı'ndan galip gelen İtalya, savaş sonrası beklediğini bulamayınca, gözünü dışarıya çevirmişti. Dünya savaşı öncesinde neredeyse yarım milyon İtalyan, ABD'ye göçmen olarak gitmekteyken, savaş sonrası ABD'nin bu duruma kota getirmesi sonucu, hızlı nüfus artışıyla karşı karşıya gelen İtalya, kendine dışarıda yurt aramaya başlamıştı. 1763 Sanayi Devriminin getirdiği sömürgecilik hareketleriyle doğu Afrika'da kendilerine sömürge toprak edinen İtalya, arada kalan Habeşistan'ı ilk kez 1896 yılında kuşatmış ancak başarısız olmuştu. Birinci Dünya Savaşı sonrası 1930'lu yıllara gelindiğinde, nüfus artışından kaynaklı yurt edinme sorununa 1929 buhran sürecinde diğer ekonomik sebepler de eklenince, İtalya önce Adriyatik bölgesi ve Balkanlar'a, Ege'de Oniki Ada üzerinden Türkiye'ye yönelmişti. Buralarda aradığını tam anlamıyla elde edemeyince 3 Ekim 1935 tarihinde yeniden Habeşistan'ı işgal etmeye başlamış ve 9 Mayıs 1936 tarihinde de Habeşistan'ı topraklarına katmayı başarmıştı²⁷⁵. Ancak İtalya'nın Habeşistan'la ilgili

²⁷⁴ İtalyan Büyükelçisi M. Lojacano ile Genel Sekreter Menemencioğlu arasındaki görüşmeye dair tutanak için: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*, C. II, (Belge No: 42) , s. 258-259.

²⁷⁵ *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1936; İtalya'nın bu işgali konusunda detaylı bilgi için bkz. : Oral Sander, *Siyasî Tarih...* , s. 51-53; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...* , s. 419-422.

işgali Milletler Cemiyeti Misâkı'nın 12. maddesine aykırı bir davranıştı²⁷⁶. Bu sebeple MC, İtalya'ya misâkın 16. maddesi uyarınca ekonomik ve malî zorlama tedbirleri alınmasını kararlaştırmıştı. Bu tedbirlere uyan devletlerden biri de Türkiye olmuştu. Ancak bu süreçte iki ülkenin ticaret hacminde düşüşlere yaşanmış, ticarî ilişkiler olumsuz etkilenmişti²⁷⁷.

Balkan Antantı'nın Yunan meclisinde tasdiki süresince Balkan Antantı'nın oluşumuna her türlü desteği veren ancak, antant imzalandıktan sonra antanta muhalif olanların başında Venizelos yer almıştı. Bunun en önemli nedeni ise, antanta İtalya için çekince koydurmasından ve yaptığı “*Yunanistan'ın Türkiye ve Romanya ve Yugoslavya ile ayrı ayrı yaptığı itilâflar neticesinde sulhu temin ettikten sonra ve belki de aynı şekilde Bulgaristan ile bir itilâf akdetmesi de mümkün olduğundan artık Bulgaristan'ın dâhil olmadığı bir Balkan Misâkı'na girmesi lüzumsuzdu. Keza Yunanistan İtalya'nın dostane nazarını da temin etmeliydi*”²⁷⁸ şeklindeki konuşmasından İtalya'nın desteğini ve dostluğunu kazanmak ve bunu kaybetmek istemediğini anlamaktayız. Venizelos'a göre Balkan Antantı, Yunanistan'ın tarafsızlığına zarar verebilir ve onu Yugoslavya ve İtalya ile bir savaşa girme tehlikesiyle karşı karşıya bırakabilirdi²⁷⁹.

Yine Yunan meclisinde Balkan antantı müzakerelerinin devam ettiği 1 Mart 1934 günü söz alan Venizelos söz alarak Yunanistan'ın son dört yıllık dış siyasetini anlatmıştı. Bu siyasetin en büyük özelliği, Yunanistan'ı Avrupalı büyük devletlerden ve diğer devletlerden ayırmamak ve tek başına bırakmamak suretiyle kendisini hiçbir Avrupalı zümreye karşı taahhüt altına sokmadığını ve bunun hiçbir tehlike arz etmediğini söylemiş ve şunları kaydetmişti:

“Bu eğilim, bilhassa dört taraflı Balkan Misâkı'nın akdi suretiyle daha ziyade tebarüz etmiştir. Bu Misâk'ın içeriği itibariyle de Yunanistan için birtakım tehlikeler saklıyor. Bu tehlikelerin şimdilik en önemlisi, Sırbistan ile Arnavutluk arasında bir harp çıktığı takdirde İtalya'nın bu harbe karışmasıdır. Hâlbuki

²⁷⁶ Mevlüt Çelebi, *Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXXI, S. 91, s. 113; Arzu Al, *a.g.e.*, s. 83.

²⁷⁷ *Olaylarla...*, s. 113.

²⁷⁸ *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1934.

²⁷⁹ *Hâkimiyeti Millîye*, 7 Mart 1934.

*Yunanistan, Misâk'ın kendisine yüklediği taahhüt itibariyle Sırbistan'a yardıma mecburdur. İşte tehlike buradadır*²⁸⁰. ”

2 Mart günü de Atina'da parti liderleri arasında antant tartışmaları hararetli bir şekilde devam etmişti. Bu müzakerede Yunanistan'ı askerî taahhütlerden kurtarılması konusunda ve Arnavutluk ile Bulgaristan'ın antanta katılmasının temin edilmesi hakkında yeni müzakerelerin yapılması kararı alınmıştı²⁸¹. 3 Mart tarihli görüşmelerde ise radikal partiler lideri Kondilis ve müstakiller partisi lideri Metaksas söz alarak konuyla alakalı izahâtlerde bulunmuşlardı. Toplantının sonunda basına bir tebliğde bulunarak misâkın tasdiki lahiyasının parlâmentoya tevdi hususunda hükümetler muhalif firkalar arasında itilâf hâsıl olduğu beyan etmişlerdi. Metaksas tarafından sunulan bir teklif ile hükümetin, Yunanistan'ın misâk yüzünden Balkan haricî bir devletle harbe girme tehlikesinin olmadığını beyan edecek ve misâkla bazı noktaların yeniden düzenlenmesi için akit taraflarla müzakereye girişmesi gerekecekti. Bu teklif hem hükümet başkanı Tsaldaris tarafından hem de diğer parti liderleri tarafından kabul görmüştü²⁸². Yunan meclisinde bu tür tartışmaların yaşanması Bulgaristan tarafından Balkan antantının gerçekleşmeyeceği konusunda, gerçekleşse bile uzun soluklu olmayacağına dair değerlendirmeler yapmasına neden olmuştu²⁸³.

Balkan Antantı'nın imza edildiği dönemde Yunanistan basınında da antant hakkında birtakım haberler çıkıyordu. Kimi gazetelerin Venizelos yanlısı, kimilerinin hükümet yanlısı haberler yayınlamasının yanı sıra çekimser davranan gazeteler de vardı. Venizelos yanlısı gazetelerde çıkan haberler genellikle Venizelos'un Türkiye ile başlattığı yakınlaşma politikasının Yunanistan Hükümeti Başkanı Tsaldaris tarafından takip edilmemesi yönünde ve ülkenin yalnızlaştırıldığı hakkındaydı.

İbrahim Erdal'ın *Imerission Kyrika* gazetesinden aktarımıyla bu konuda şöyle deniliyordu:

²⁸⁰ *Akşam*, 2 Mart 1934.

²⁸¹ *Akşam*, 3 Mart 1934; Benzer içerikli haber *Cumhuriyet*, 3 Mart 1934 tarihli gazetede de yer almıştır.

²⁸² *Akşam*, 4 Mart 1934; Benzer içerikli haber *Cumhuriyet*, 5 Mart 1934 tarihli gazetede de yer almıştır.

²⁸³ *Cumhuriyet*, 9 Mart 1934.

“Tsaldaris’in kişisel dik kafalılığının verdiği kütlükle anlayamadığı şey Yunanistan’ın küçük bir ülke olmasına rağmen var olduğu bölgenin dış politikasında çok daha fazla etkin olduğudur. Herkes şunu bilmeli ki, mevcut hükümet yaptığı politik hataların ceremesini çekecek. Muhalefetin halk adına yaptığı bu ezici eleştirilerden halka gerektiği şekilde yol göstermeyen hükümetin şimdilik kurtulması mümkün değil²⁸⁴ ...”

Eleftherontime gazetesinde çıkan bir haberde de, hükümet yine Venizelos’un benimsediği dış siyaseti izlemediği ve bunu iç siyasete dâhil ettiği için bu durumun Yunanistan’ı daha da kötüye götüreceği endişesiyle şu sözlerle eleştiriliyordu:

“Balkan Paketi’nin Yunanistan’a getirebileceği zarar ve yararlar üzerine çok tartışan Sayın Venizelos’un Dışişleri Bakanlığı Anayasa Konseyi’ne yaptığı önerilerin dikkâte alınmıyor olması manidardır. Bu noktada sunu açıkça söyleyebiliriz ki hükümetin bu tavrı Sn.Venizelos’un sahip olduğu politik tecrübenin ve uyguladığı akıllı siyasetin kendilerine getirebileceği siyasî itibar kaybından korkmalarından kaynaklanmaktadır. Yunan halkının önemli bir kesiminde oy almış olan Yunan siyasî tarihinin böyle önemli bir isminin fikirlerinin bu kadar göz ardı ediliyor olması Yunan toplumuna bir hakarettir. Bu noktada hükümetin tekrar düşünerek, Balkan Paketi’na ülkede tüm söz söyleyenlerin görüşlerine kıymet vererek itidalli bir şekilde yaklaşması gerekir.²⁸⁵”

Bu şekildeki ifadeleri kullanan gazete, hükümeti dış politikada önemli atılımlar gerçekleştirerek dostluk bağları kurmuş olan Venizelos’la hükümetin izlemesi gereken iç ve dış siyaset konularında istişare etmeye davet etmişti.

Hükümet yanlısı olarak ve tarafsız şekilde konuya yaklaşan diğer Yunan gazetelerinde ise Balkan Antantı konusunda imzacı devletlerin sadece ortak sınırları korumayı ve güvence altına almayı amaçladıkları şeklinde yorumlamalar yapılıyordu. *Kathimerini* gazetesinde Balkan Antantı’na üye devletlerin saldırgan bir amaçla birleşmediği, aksine savunma cephesi oluşturmak adına bir birleşim

²⁸⁴ İbrahim Erdal, *Yunanistan Kamuoyunun Bakış Açısından Balkan Antantı*, Tarih Araştırmaları Dergisi, C. XXX, S. 50, s. 108.

²⁸⁵ İbrahim Erdal, *a.g.m.* , s. 109.

gerçekleştirildiği haberleri yapılmıştı²⁸⁶. Muhalif basının aksine hükümetin yanlış yapmadığını savunan gazete, muhaliflerin yaptığı yayınların Bulgar basını tarafından hemen kullanıldığına dair açıklamalarda bulunmuştu. Erdal'ın aktarımıyla bu açıklamalardan bazıları şu şekildeydi:

“Yunanistan’ın bu ortaklıktan hiçbir menfaat elde edemediğini savunan bu makaleler, Bulgarlar’ın kullandığı temel argümanlardan biri haline geldi. Bulgaristan’da hükümet yanlısı güçlerin yaptığı bu dezenformasyon çalışmaları Bulgarlar’ın komşularına karşı olan hasmane duygularını artarak devam ettiğinin bir göstergesidir. Bizi hiç şaşırtmayan bir şekilde Bulgar Hükümeti’nin yanlısı olan güçlerin yazdıkları ve söyledikleri ve yine Bulgar muhalefetlerin Swilengrad şehrinde yaptıkları Helen halkına karşı olan nümayis açıkça gösteriyor ki Bulgarlar’ın temel parolası hala “kahrolsun Helenler”dir²⁸⁷.”

Aynı gazete, muhalefet partileri ile muhalif basını bu konunun iç siyasî çıkar çatışmalarına alet edildiği yönünde eleştirmiş ve bunun ülkeye zarar verdiğini aşağıdaki ifadelerle şu şekilde ileri sürmüştü:

“Umuyoruz ki, dörtlü antlaşma Senato’ya geldiğinde muhalefet özverili bir yaklaşım gösterir ve antlaşmaya dair zarar verici tartışmalar yaşanmaz. Muhalefetin mecliste bu uluslararası antlaşmayı iç politika malzemesi yapması ülkemize çok zarar verir. Hiç kuşkusuz dün imzalanan Balkan Paktı hükümetin dış politikadaki ciddi bir zaferidir ve bu zafer liberalleri oldukça rahatsız etmiştir. Liberallerin şefi dün kendini Atina dışına atarak daha önce aynı platformlarda yer aldığı yabancı siyasetçilere kendini göstermedi. Çünkü kendi döneminde beceremediği Balkan ortaklığı tüm engellemelerine rağmen gerçekleşiyordu²⁸⁸.”

Kathimerini gazetesi Venizelos’un Balkan Antantı konusundaki düşüncelerini, Yunan devletinin yüksek siyasî menfaatlerini sokak politikacılığına döktüğü şeklinde ağır bir dille eleştirerek neşrettiği bir makalede şunlara yer veriyordu:

²⁸⁶ *Hâkimiyeti Millîye*, 13 Şubat 1934.

²⁸⁷ İbrahim Erdal, *a.g.m.* , s. 114.

²⁸⁸ İbrahim Erdal, *a.g.m.* , s. 114-115.

“Şayet M. Venizelos’un iddiası veçhiyle, İtalya yarın öbür gün Yugoslavya ile harbe girişirse, biz Balkan Misâkı’na dâhil olsak da olmasak da bitaraf kalamayız ve bir taahhüdümüz olmasa bile Sırbistan’ın tarafını tutmaya mecbur kalacağız. Zira Sırbistan’ın mağlubiyeti Yunanlılar’a yaramayacağı gibi, biz yanında olmadığımız takdirde galibiyeti de bizim zararımıza olacaktır. Çünkü İtalya Sırbistan’ı mağlup ederse, o zaman bizi Bulgaristan’a karşı her nevi fedakarlıkta bulunmaya mecbur bırakmak için aleyhimize dönecek, Sırbistan galip geldiği takdirde kendisini yalnız bırakmış olmamızdan dolayı duyduğu kırgınlığın acısını muhakkak bizden çıkaracaktır²⁸⁹.”

2.3. General Kondilis’in Ankara Ziyareti

1 Mayıs 1934’te Yunanistan Başbakanı Tsaldaris’in beyanatından öğrenildiğine göre gelecek günlerde General Kondilis, Türkiye’ye resmî bir ziyarette bulunacaktı. Yunan gazetelerinin Atina’dan aldığı bilgiye göre, Kondilis’in ziyareti Balkan Antantı’nın askerî taahhütler hükmüyle ilgiliydi. Kondilis bu ziyaretinde Türk Hükümeti’ne, Yunanistan için Türk dostluğu ne derece önemliyse aynı şekilde İtalyan dostluğunun da Yunanistan için önem arz ettiğini samimî bir dille ifade edecekti²⁹⁰.

2 Mayıs tarihli *Akşam* gazetesinin yayınındaki bir haberde, Tsaldaris’in Balkan Antantı’yla ilgili olarak Yunanistan’da uzun süredir devam eden muhaliflerin yorumlarına son noktayı, *“antlaşma hükümleri neyi gerektiriyorsa onu uygulayacağız”* diyerek koymuş ve Balkan Antantı’na bağlılığını göstermişti. Konu Türk-Yunan ilişkilerine gelince Tsaldaris’in, *“Bu münasebetler o kadar sıkıdır ki, iki hükümeti millî değil, idari sınırlar ayırıyor”* sözleri tesis edilen dostluğun boyutunu bizlere aktarmaktadır. Kondilis’in Türkiye’ye yapacağı ziyaret ile ilgili yöneltilen bir soruya ise *“Türk-Yunan Misâkı’nın gizli bir tarafının bulunmadığını ve bu Misâk metninin yayınlandığını”* söylemiş ve yine iki ülke arasında kurulan dostluk ilişkilerine *“iki memleket, ancak kendi idari hudutlarıyla ayrı bulunuyor. Aralarındaki münasebetler o kadar sıkı ve dostanedir”* diyerek vurgu yapmıştı.

²⁸⁹ *Akşam*, 12 Mart 1934.

²⁹⁰ *“General Kondilis Ankara’ya niçin geliyormuş”* başlığıyla *Akşam*, 1 Mayıs 1934.

Yunan General Kondilis, Romanya bandıralı Recel Karol vapuru ile 4 Mayıs günü saat 17.30'da Pire'den İstanbul'a varmıştı. Yunan Generali vapurundaki karşılama töreninde Vali Yardımcısı Ali Rıza Bey, Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, Merkez Komutanı Fehmi Paşa, Dışişleri Bakanlığı'ndan Nuri Şefkâti Bey, Yunan Konsolosu ile diğer Türk ve Yunan yetkilileri hazır bulunmuşlardı²⁹¹. Galata rıhtımında askerî törenle karşılanan Kondilis kalabalıkların alkışlarıyla Pera Palas Oteli'ne uğurlanmıştı. Pera Palas'ta 45 dakika boyunca Yunan ziyaretçileri kabul eden Kondilis, Ankara treninde kendisine tahsis edilen özel bir vagona Ankara'ya varmak üzere yola çıkmıştı. Ankara hareketinden önce gazetecilere verdiği bir beyanatta ziyaretinin amacını şu sözlerle anlatmıştı:

“Türkiye ile Yunanistan arasında mevcut dostane münasebat hiç kimse için sır değildir. Ankara'ya Gazi Hz.ne ihtiramlarımı takdim etmek için ve Dışişleri Bakanınız Tevfik Rüştü Bey'e verdiğim söz üzere gidiyorum. İsmet ve Fevzi Paşalar, Türkiye Millî Savunma Bakanı ve Türkiye Hükümeti'ni idare edenlerle tanışmak benim için ayrı bir zevk olacaktır. Pek tabii bu ziyaret münasebetiyle siyasî görüşmeler de yapacağız. Ve imzalamış olduğumuz paktlar ve neticeleri hakkında teati efkârda bulunacağız. Maksadım aynı zamanda iki devlet arasındaki dostane münasebatı günden güne artırmak, bu suretle sulhun teyit edildiğini göstermektir²⁹².”

5 Mayıs 1934 günü saat 09.50'de Ankara'ya ulaşan Kondilis ve beraberindeki heyet, Türk ve Yunan bayraklarıyla süslenmiş istasyonda iki ülkenin millî marşlarının çalınmasıyla askerî törenle karşılanmışlardı. Karşılama merasiminde Millî Savunma Bakanı Zekai Bey, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Paşa, Millî Savunma Bakanı Müsteşarı Nazmi Paşa, Merkez Komutanı Demir Ali Bey, Yunan Büyükelçisi Sakelloropoulos hazır bulunmuşlardı²⁹³.

Öğle vaktinden önce, Dışişleri Bakanı ve Millî Savunma Bakanı ile Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ve İkinci Genelkurmay Başkanı Asım Paşa'yı

²⁹¹ *Akşam*, 5 Mayıs 1934; Benzer içerikli haber *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1934.

²⁹² *Akşam*, 5 Mayıs 1934.

²⁹³ *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1934.

makamında ziyaret eden Kondilis'e iade-i ziyaretler gerçekleştirilmişti. Ziyaretlerin ardından Anadolu Kulübü'nde Kondilis ve heyeti için bir öğle yemeği düzenlenmişti. O günün akşamında ise Ankara Palas'ta düzenlenen yemek ziyafetinde Türk-Yunan dostluğuna dair pek mühim beyanatlar bulunulmuştu.

Yemek ziyafetinin sonlarında Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Bey, ayağa kalkarak Kondilis'i ağırlamaktan duyduğu memnuniyeti dile getirdikten sonra, konuşmasına şu şekilde devam etmişti:

“Reis Hz. Yunanistan ve Türkiye gibi iki memleket arasında münasebetlerindeki samimîyetin icap ettirdiği ahengin meydana çıkabilmesi için, yalnız yekdiğerine tamamıyla uygun olan umumî siyasetle değil, fakat millî faaliyetin şubelerinde de fiyhakika devamlı bir mutabakat gayretine lüzum vardır.

Mütekabil ve müşterek siyasetlerinin esasını teşkil eden sulha samimîyetle merbut bulunan Türkiye ile Yunanistan, şarkî Akdeniz'de olduğu gibi Balkanlar'da da kendi aralarında teessüs eden teşriki mesai ile bu büyük fikrin sadık amîlleri olmuşlardır. Birbirini takip eden dostluk, teminat ve nihayet Balkan Antlaşması Misâkları memleketlerimizin geçmiş ihtilâfları tamamıyla ortadan kaldırarak sağlam dostluk ve teşriki mesai devrini açmak kararını verdikleri andan itibaren, tasavvur etmiş oldukları esas fikrin tabii inkişâfını teşkil eder.

Bu inkişâfa sadık kalıyoruz, nasıl ki bu inkişâfın istihdaf ettiği ana fikre: Sulh fikrine de daima bağlı kalacağız²⁹⁴.”

Cevabî konuşmasını yapmak üzere söz sırası kendisine gelen Kondilis, gördüğü dostane yaklaşımlar için teşekkürlerini sunduktan sonra şunları kaydetmişti:

“Bu sözlerde ve bu dostluk tezahürlerinde iki millet arasındaki sadakatli ve daima büyüyen dostluğun ve gittikçe sıkılaştan teşriki mesainin bir delilini görüyorum... Büyük reisinin yaratıcı dehası, mümtaz mesai arkadaşlarının münevver vatanperverliği ve fedakârlığı ve Türk milletinin birçok özelliği sayesinde yeniden doğan Türkiye'nin tahakkuk ettirdiği büyük eser karşısında duyduğum derin hayranlığı ifade eylemekle bahtiyarım.

²⁹⁴ Akşam, 6 Mayıs 1934; Benzer içerikli haber Cumhuriyet, 6 Mayıs 1934'te de yer almıştır.

Ülkülerimiz birdir: Sulh, müşterek bir azim; milletlerimiz arasında hiçbir bulutun karartmayacağı sadakatli bir dostluk kurmuştur. Çok sağlam temellere istinat eden bu dostluk, yakın şarkta bir nizam unsuru, sulhun takviyesi hususunda kıymetli bir amil olmaktadır. Balkan anlaşmasını mümkün kılan Yunan-Türk dostluğu olmuştur ve çok güzel bir tarzda ifade ettiğiniz gibi bu dostluk memleketlerimizin bir teşriki mesai ve dostluk devri açmak istedikleri andan beri tasavvur ettikleri esas fikrin bir inkişâfidir. İki millet bu prensibe sadık olarak, gayretlerini artıracaklardır²⁹⁵.”

Yunan Millî Savunma Bakanı General Kondilis 6 Mayıs gününün sabah saatlerinde Başbakan İsmet İnönü'yü makamında ziyaret etmiş; öğle yemeğini beraberindeki heyet ile Yunan Büyükelçiliği'nde yemişti. Sonrasında meclis başkanı ile vekillerin, mebusların ve ordu erkânının da hazır bulunduğu General Fevzi Çakmak'ın düzenlediği çay ziyafetine katılmıştı²⁹⁶.

7 Mayıs'ta öğleden önce Çubuk barajını ve ziraat enstitülerini gezen Kondilis, saat 16.00'da Çankaya Köşkü'nde Mustafa Kemal tarafından kabul edilmiş ve şerefine düzenlenen çay ziyafetinde hazır bulunmuştu. Yaklaşık bir buçuk saat süren Çankaya Köşkü'ndeki çay ziyafetinin ardından Yunanistan Büyükelçisi, Kondilis onuruna bir yemek düzenlemişti. Bu yemeğe Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile elçiler ve diğer görevliler de katılmıştı²⁹⁷.

Yunan gazeteleri Kondilis'in Ankara ziyareti devam ederken, Kondilis'e gösterilen samimî kabul ve irat edilen nutuklar münasebetiyle uzunmakaleler neşrederek iki memleket arasındaki dostluktan uzun uzun bahseden yayınlar yapıyordu. Bu gazetelerden *Vradini* isimli gazetenin konuyla ilgili değerlendirmesi şu şekildeydi:

“Savunma Bakanımızın Ankara ziyareti dostumuz Türkiye'ye bizi çözülmaz bir tarzda bağlayan dostluk ve itimat hislerimizi en parlak şekilde ihzar fırsatını vermiştir. Hiçbir şey onları ayıramaz gene hiçbir şey bu bağların sağlamlığını

²⁹⁵ *Akşam*, 6 Mayıs 1934.

²⁹⁶ *Akşam*, 7 Mayıs 1934.

²⁹⁷ *Akşam*, 8 Mayıs 1934; *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1934.

bozamaz. Tevfik Rüştü Aras ve Kondilis'in nutukları birer icraata bedeldir. M. Yevtiç'in Sofya'yı, Aras'ın da Bükreş'i ziyaretleri arifesinde vuku bulan bu güzel tezahürler Balkan sulhunun dostları tarafından sevinçle karşılanmalıdır. General Kondilis Ankara ziyareti ile iki memleket hükümetlerine Balkan Misâkı'nın müessir olduğu hakkındaki imanlarını teyit etmek fırsatını da verecektir²⁹⁸."

Kondilis, Ankara ziyaretinin son günü olan 8 Mayıs günü saat 11.00'da Çankaya Köşkü'nde İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras ile görüşmüştü. 13.00'da İsmet İnönü tarafından Marmara Köşkü'nde kendi onuruna düzenlenen yemeğe katılmış, daha sonra Ankara Palas'a geçmişti²⁹⁹. Burada gazetecilere verdiği bir demeçte ziyaretinin değerlendirmesini şu cümlelerle yapmıştı:

"Bu ziyaretimle yeni Türkiye'nin kısa sürede başarmış olduğu terakkileri hayret ve takdirle görmek fırsatına nail oldum. Bu kadar az bir zamanda bir milletin organize edilmesi ve yeni bir devlet kurulması tarihte emsaline tesadüf edilmeyecek bir misal olarak kalacaktır. Plütark'ın hayatlarını bize anlattığı eski tarihin büyük adamlarının hiç birisi bugünkü yeni Türkiye'nin büyükleri ile mukayese edilecek derecede büyük değillerdir. Atina'da imzalanmış olan Balkan Misâkı'nın umumî çerçevesi içinde ahvalin ve coğrafi vaziyetin müsaadesi nispetinde Balkan milletlerinin refahını temin etmek maksadı ile tatbiki ve tevzii hususunda değişmez kararınızı bir defa daha teyit ettik.

Büyük Petro Paris'e gittiği zaman Risliyö'nün mezarını ziyaretinde "ne kadar müteessifim ki bu adam bugün berhayat değildir. Eğer o hayatta olsaydı ona memleketimin yarısını bağışlar ve buna mukabil ondan memleket, devlet idaresi ne demek onu öğrenir ve geri kalan kısmını da kendim idare ederdim" demiştir. Ben de Ankara'dan ayrılırken büyük Petro'nun düşüncelerinin tesiri altındayım. Ne kadar yazık ki Ankara'da daha bir müddet kalarak büyüklerinizden idarecilik ve yaratıcılık dersi alamadım. Yarınki Türk nesli bugün başardığımız ve başarmak zorunda bulunduğumuz islerin kıymet ve ehemmiyetini elbette takdir edecektir³⁰⁰."

²⁹⁸ Cumhuriyet, 8 Mayıs 1934.

²⁹⁹ Cumhuriyet, 9 Mayıs 1934.

³⁰⁰ Cumhuriyet, 9 Mayıs 1934.

9 Mayıs 1934 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Kondilis'in Ankara ziyareti ile ilgili yayınlanan resmî tebliğde Türkiye-Yunanistan Samimî Antlaşma Paktı ve Balkan Antantı ile ilgili şu değerlendirmelere yer verilmişti:

“Yunan Harbiye Nazırı Sabık Başvekil M. Kondilis ile Erkânı Harbiye Reisi General M. Katenniotis Cumhuriyet Hükümeti’ni dostça ziyaret etmek ve iki memleketi ve Balkanlar’ı alâkadar eden meseleler hakkında Türk devlet adamları ile görüşmek üzere Ankara’ya gelmişlerdir. Reisicumhur Hazretleri, M.Kondilis ve M.Kateniotis’i kabul ederek kendileriyle uzun uzadıya görüşmüşlerdir. Mumaileyhim Başvekil, Haricîye Vekili, Millî Müdafaa Vekili ve Büyük Erkân-ı Harbiye Reisi Müşir Paşa Hazretleri ile mülakâtlarda bulunmuşlardır. Çok samimî bir dostluk havası içinde cereyan eden bu konuşmalar esnasında müşterek hudutların masuniyetini tekellüf eden Samimî Antlaşma Misâkı’nın yüksek kıymeti hususunda tamamıyla mutabık bulunan Türkiye ve Yunanistan gerek iki memleket ve gerek sulh davası için feyizli neticeler verdiği ve sarsılmaz dostluklarının inkişâfını idameye karar vermiş oldukları müşahede edilmiştir. Bundan başka Türkiye ile Yunanistan’ın Balkan Misâkı’na azimkârane bir surette merbut kaldıkları ve Balkan devletlerinin itimada müstenit teşriki mesailerinden şahsi ve müşterek menfaatlerine en iyi tevafuk eden neticeler beklemekte oldukları da tespit edilmiştir. Gerek Mümtaz Yunan devlet adamının ve kıymetli mesai arkadaşının ziyareti gerek Türk ve Yunan zabitleri arasındaki temasın vesile olduğu samimî arkadaşlık tezahürleri Ankara’nın bütün mehafilinde en müsait ve en dostane intiba hâsıl etmiştir.”

8 Mayıs 1934 günü saat 19.00’da özel bir trenle İstanbul’a uğurlanan Kondilis ve beraberindeki heyet, 9 Mayıs sabahı Haydarpaşa Garı’nda Vali Yardımcısı Ali Rıza Bey, Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, Merkez Komutanı Fehmi Paşa ve Yunan Konsolosluğu görevlileri ile kalabalık bir halk topluluğu tarafından ilgiyle karşılanmıştı. Tophaneye geçen Kondilis ve mesai arkadaşı Genelkurmay Başkanı Kateniotis buradan Pera Palas’a geçerek Vali Muhittin Bey’i ziyaret etmek istemişlerdi. İki generali, valinin adına Vali Yardımcısı Ali Rıza Bey vilayette kabul etmişti. Buradan da Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa’yı ziyaret eden Kondilis, daha sonra Vali Muhittin Bey ve kolordu komutanı Şükrü Naili Paşa’nın iade-i ziyaretlerini kabul etmişti. İstanbul’da Patrik Fotios’u da ziyaret eden

Kondilis, Pera Palas'ta gazetecileri kabul etmiş ve Türk-Yunan dostluğu hakkında önemli beyanatlarda bulunmuştu³⁰¹.

Akşam gazetesinin 10 Mayıs 1934 tarihli yayınında Kondilis'in bu beyanatına yer verilmişti. Kondilis'in beyanati şu şekildeydi:

“Türk-Yunan dostluğunun takviyesi lüzumunu bir kat daha hissettik. Ve Ankara'da bu hususta mutabık kaldık. Balkan devletlerinin birbirleriyle birleşmeleri artık bir zaruret haline gelmiştir. Onların istikbâlleri ve inkişâfları bunu icap ettirir. Ankara'da bütün askerî meseleler de tetkik edilmiştir. Balkan Misâkı'nda Bulgaristan'ın bulunmaması şayanı teessüftür. Misâk'ın tamamlanması Bulgaristan'ın da iştirâkiyle kabil olacaktır. Bu iştirâkin ise pek yakında tahakkuk edeceğini ümit ediyoruz. Zira bu O'nun, Bulgar milletinin hayati menfaati iktizasındandır. Büyük harp, Balkan devletlerini ayıran ihtilâfları neticelendirmiş ve halletmiştir. Binaenaleyh, bu devletlerin birleşmemeleri için ortada sebep kalmamıştır.”

Yine *Cumhuriyet* gazetesinin de 10 Mayıs tarihli yayınında Kondilis'in Ankara'ya yaptığı ziyareti değerlendiren konuşmasına yer verilmişti. General Kondilis'in bu konuşmasını aktaran gazetede farklı olarak *“Ankara'da büyük dahi Mustafa Kemal Hazretlerinin ve kıymetli mesai arkadaşlarının vücuda getirdiği eserleri hayranlıkla gördüm. Ankara'da bugün yepyeni bir dünya yaratılmaktadır. Türkiye'nin büyük bir inkılâp devresi yaşamakta olduğunu biliyordum. Fakat Ankara'da gördüklerim, tasavvur ettiklerimden çok daha fazladır”* şeklinde yaptığı değerlendirmeye yer verilmişti.

10 Mayıs sabahı İstanbul'dan ayrılan Kondilis, akşam saatlerine yakın Pire'ye ulaşmıştı. Burada Millî Savunma Bakanlığı müdürlerinden Protosingelos ve birçok mebus ile zabıt tarafından karşılanmıştı. Kondilis Atina'ya ulaşır ulaşmaz Yunanistan Başbakanı Tsaldaris ile görüşerek, Ankara temasları hakkında bilgi vermişti. Atina gazetelerinin bu izahât hakkında öğrendiklerine göre, General Kondilis Türk ricâliyle yaptığı samimî mükâlemat esnasında Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostluk bağlarının sağlamlığını müşahede etmişti. Mezkûr mükâlemat

³⁰¹ *Akşam*, 10 Mayıs 1934; Benzer içerikli haber için *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1934.

komşu iki devlet arasındaki dostluğun ve iki memleketin Türk-Yunan, Balkan misâklarına bağlılıklarının son derece samimî ve sıkı olduğunu bir kere daha müşahedeye vesile olmuştur³⁰².

Yunanistan Başbakanı Tsaldaris, General Kondilis ile ziyaret hakkında görüştüğten sonra gazetecilere konuyla alâkalı “*General Kondilis’le mükâlematlar gayet tabii olarak askerce olmuş ve çok samimî bir hava içinde cereyan etmiştir*” diyerek ziyaretten duyduğu memnuniyeti dile getirmişti³⁰³. Ve biz tüm bu gelişmelerden Yunan Hükümeti’nin antlaşmalara ve Türk dostluğuna duyduğu sadakâti anlamaktayız.

Akşam gazetesinin 14 Mayıs 1934 tarihli yayınında çıkan bir haber ise, Kondilis’in Ankara ziyaretiyle ilgili ilginç bir noktaya dikkâtleri çekmişti. *Ellinikos* gazetesinin beyanatına göre 1. *Balkanlar, Balkanlılarıdır. Balkan hükümetleri, Balkan haricî devletlerin nüfuz ve himayesini isteyemezler.* 2. *Balkan Misâkı’na iştirâk etmeyen her Balkan hükümetinin şimdiden sonra, Misâk’ı imza eden hükümetler tarafından Balkan hükümeti olarak addolunmaması* şeklinde iki teklifle karşılaştığını yazmaktadır.

Bu haberi yayımlayan *Ellinikos* gazetesi, ikinci teklifin Yugoslavya tarafından kabul ettirildiğini, Yunanistan misâktan ayrılmaya uğraşırsa, diğer Balkan hükümetleri tarafından soyutlanması gibi tehlikeyle karşı karşıya kalacağını da haberine eklemiştir. Ancak, konunun incelenerek yakında Atina’ya ziyarette bulunacak İsmet İnönü ve Tefvik Rüştü Aras’a nihaî kararın bildirileceğini haber vermektedir.

³⁰² *Akşam*, 13 Mayıs 1934; *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1934.

³⁰³ *Akşam*, 13 Mayıs 1934.

3. BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE TÜRKİYE VE YUNANİSTAN

3.1. Yeni Siyasî Oluşumların Türkiye'ye Etkisi

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türkiye, gerçek manâda bir *güvenlik ve barış* politikası izlemeye gayret etmiş ve bunu özellikle bölgesel paktlarla sağlamaya çalışmıştı³⁰⁴. Türkiye'nin karşılıklı işbirliği dâhilinde yaptığı ikili antlaşmalar sayesinde, bölgesel dostluğu ve güvenliği sağlama girişimlerinden biri de Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'yı da yanına alarak imzaladığı Balkan Antantı olmuştu. Balkan Antantı'yla bölgede oluşturulmak istenen barış ve güven ortamı, bir yandan da devletlerin iç ve dış istikrarının sağlanıp korunması amacına ve ekonomik işbirliğiyle de devletlerin kalkınması ve refahına hizmet etme gayesi taşıyordu³⁰⁵. Ancak, İtalya'nın saldırgan faşist politikasını 1934 yılından itibaren açık bir şekilde uygulamaya koyması önce Nazilerin Almanya'da iktidara gelmesi³⁰⁶, daha sonra Franco faşizminin İspanya'da güçlenmesi gibi uluslararası ortamda da kendini göstermişti³⁰⁷.

İtalya, 17 Mart 1934'te Balkan Antantı'na cevabî nitelikte karşı bir hamle yaparak Avusturya ve Macaristan'ı Roma Protokolü'nü imzalamaya razı etmiş ve revizyonist politikasını güçlendirmeye çalışmıştı³⁰⁸. Bu durum Güneydoğu Avrupa'da istenen ortamın yaratılmasında bir engel olmuştu. Türk tarafı ise Balkan Antantı'nı yaşatmak için elinden geleni yapmıştı³⁰⁹. Türkiye bu protokole tamamıyla

³⁰⁴ Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri...* , s. 10.

³⁰⁵ *Türk Dış Politikası...* , (Ed. Haydar Çakmak) , s. 204.

³⁰⁶ Bkz. : Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî...* , s. 295-300; *Türk Dış Politikası...* , (Ed. Haydar Çakmak) , s. 150; Ayhan Kamel, *a.g.e.* , s. 36.

³⁰⁷ Sinan Yıldırım, *İç Savaş Öncesi ve Sonrasında İspanya'da Devlet ve Sınıflar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 3, S. 1, İstanbul Yaz 2018, s. 1-20.

³⁰⁸ Roma Protokolü için: Yaşar Özüçetin-Sıddık Yıldız, *Mussolini İtalya'sının 1936 Yılına Kadar Sahip Olduğu Dış Politikası ve Bu Bağlamda Muhtelif Türk Büyükelçilikleri Tarafından Gönderilen Yazılarda Ortaya Konulan İzlenim ve İtibalar*, The Journal of Academic Social Science Studies, S. 68, s. 262-264.

³⁰⁹ Yugoslavya 24 Ocak 1937'de Bulgaristan'la ve 25 Mart 1937'de İtalya ile birer dostluk antlaşması imzalamıştı. Bu durum Balkan Antantı'na üye devletlerin tepkisini çekmişti. Türkiye, Balkan Antantı'nı ayakta tutabilmek için 1937 yılının ilkbaharında İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras'ı

tarafsız bir şekilde iyimser tutumla yaklaşacağını bildirirse de, Roma'nın izlediği bu siyasetten duyduğu memnuniyetsizliği ve kaygıları da ifade etmekten çekinmiyordu.

1935 yılı Aralık ayında Viyana'da Avusturya Dışişleri Bakanı Berger-Waldenegg ile bir araya gelen Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, çeşitli yollardan gelebilecek tehdit ve tehlikelere ve bloklaşmalara karşı ılımlı ve dengeli bir şekilde yaklaşarak korunma taraftarı ve bölgedeki sorunları barışçıl bir politika izleyerek çözümlene eğiliminde olduğunu göstermişti. Avusturya Dışişleri Bakanı'na göre; Türkiye, ortak güvenliğin sağlanıp geliştirilmesinden ve bloklaşmalardan kaçınılmasından ve 3 Ekim tarihinde İtalya'nın Habeşistan'ı işgale başlamasıyla bölgede çıkan gerginlik ve bunalımın barışçı yollarla ele alınıp çözümlenmesinden yana olduğu gibi, Yunanistan'ın da Türkiye ile aynı görüşleri yansıtması, Ankara ile Atina'nın Avrupa'da izlediği politikanın tutarlılık içinde paralel şekilde ilerlediğini göstermektedir³¹⁰. Gerçek manâda da bunun böyle olmasına bir örnek olarak da, 1935 Aralık-1936 Ocak aylarında İngiltere'nin teklifiyle İtalya'nın Habeşistan işgalinden kaynaklı olabilecek herhangi bir tehdiye karşı İspanya hariç, Akdeniz devletlerinden (Fransa, Yugoslavya, Türkiye, Yunanistan) oluşan bir karşılıklı yardım paktına Yunanistan da katılmıştı³¹¹.

3.2. Yunanistan'daki Gelişmeler

1932 ve 1933 yıllarında Yunanistan'da ardarda yapılan genel seçimleri Venizelos'un Liberal Partisi kaybetmiş ve Kral yanlısı Tsaldaris'in Halkçı Partisi kazanmıştı. Bunun üzerine Yunan ordusundan Venizelos taraftarları bir araya gelerek yeni bir darbe girişiminde bulundular. Bu darbe teşebbüsü, 1914-1915 yıllarından beri Yunanistan'ı iki bloğa ayıran kraliyet-cumhuriyet ayrıştırmasındaki kaos ortamını yeniden canlandırmış oldu³¹². Tsaldaris'in azınlık hükümetiyle süren iktidarı ancak 1933 yılının Mart ayında yapılan seçimlere kadar devam etmiş ve Venizelos taraftarları yeniden darbe ile yönetimi ele almak için harekete geçmişti.

Balkan ülkelerine resmî ziyarete göndermişti. Esra Sarıkoyuncu Değerli, *Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları: Balkan Paktı*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 9(2) , s. 228; *Olaylarla...* , s. 105.

³¹⁰ M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte...* , s. 185-187.

³¹¹ İsmail Şahin, *a.g.e.* , s. 133-134; *Ulus*, 22 Aralık 1935.

³¹² Şükrü S. Gürel, *a.g.e.* , s. 45-46.

1922 yılında da darbeciler listesinde ismi anılan General Plastiras'ın yaptığı darbe hareketi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ancak, Plastiras'ın bu darbe girişiminin verdiği intiba, darbenin Venizelos öncülüğünde yapılmış kuşkusu yarattığından, Venizelos'a düzenlenen bir suikast sonucu şoförü ölmüş, karısı yaralanmış ve kendisi de zor kurtulabilmişti³¹³.

1933 darbesinden sonra Venizelos kuşkuya mahal vermeyecek şekilde 1 Mart 1935 tarihinde yapılan darbenin düzenleyicileri arkasında yer aldı³¹⁴. Bu darbe hareketi Türk basınında oldukça uzun süre yer almıştı. *Zaman* gazetesinin 4 Mart 1935 tarihli yayınında harekâtın başında Venizelos'un olduğu haberi yayınlanmıştı. Dahası Venizelos'un iç harple Yunanistan'ı yok etme niyeti olduğu da yayınlanan haberler arasındaydı. Aynı gazete 12 Mart tarihli yayınında Venizelos'un başını getirene 1 milyon drahmi ödül verileceğini de bildirmişti. Bu girişim de sonuçsuz kalınca Venizelos ve Plastiras, Paris'e sürgüne gönderilmişti. Ancak Venizelos, sürgün hayatı bitip ülkesine dönmeden 1936 yılında Paris'te sürgündeyken hayatını kaybetmişti³¹⁵. Venizelos'un ölümü sebebiyle Yunanistan'da üç gün yas ilan edilmişti³¹⁶. Venizelos'un cenazesi için ilk tören Paris'te düzenlenmiş³¹⁷ ve Girit'te toprağa verilmişti³¹⁸.

1935 Haziran ayında düzenlenen erken seçimleri Venizelos'un kaybetmesi üzerine Tsaldaris yeniden iktidara geldi. Ancak, Tsaldaris'in kabinesinde İoannis Metaksas da Kralcı Birlik Partisi'nden 7 milletvekilliği kazanarak mecliste Venizelos karşıtı olanların arasında ayrı bir blok daha oluşturmuştu. Tsaldaris, aşırı kralcıların baskılarına dayanamayıp 10 Ekim 1935'te istifa etmiş, yerine bir zamanlar Venizelos'un hararetli destekçisi olan ancak 1933 darbesi başarısızlıkla sonuçlanınca kralcı kesime meyleden General Kondilis geçmişti³¹⁹. Kondilis hükümeti kurduktan sonra Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ile birlikte Türkiye ile kurulmuş dostluk

³¹³ “Venizelos müthiş bir suikastten kurtuldu” manşetiyle *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1933.

³¹⁴ *Zaman*, 1 Mart 1935.

³¹⁵ Şükrü S. Gürel, *a.g.e.*, s. 46; *Cumhuriyet*, 19 Mart 1936.

³¹⁶ *Cumhuriyet*, 19 Mart 1936.

³¹⁷ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1936.

³¹⁸ *Cumhuriyet*, 29 Mart 1936.

³¹⁹ Kondilis iş başına geçer geçmez cumhuriyet rejiminin kaldırılmasını ilan etmiş ve krallığı geri getirme yönündeki çalışmalarına başlamıştı. Kondilis'in, Tsaldaris yerine başbakan atanmış ve kral yerine vekâleti de 3 Kasım'da yapılacak plebisite kadar devam edecekti. *Ulus*, 11 Ekim 1935.

bağlarını devam ettirme niyetinde olduğuna dair bir telgraf çekmişti. Bu telgrafta şu ifadeler yer alıyordu:

“Yeni kabinenin başkanlığım altında teşekkülü dolayısıyla bütün gayretlerimin daima iki dost memleket arasında mevcut münasebatın inkişafını ve Balkan Paktı'yla yaratılan bağların takviyesini amaçlayacağına ekselansınıza temin ederek en samimî selâmlarımı arz eylemekle bahtiyarım³²⁰.”

Aynı samimî duygularla Kondilis'in bu telgrafına cevapla, İsmet İnönü de şu şekilde karşılık vermişti:

“Kabinenin yüksek başkanlıkları altında teşekkülünü bildiren telgraflarından dolayı ekselansınıza teşekkür ederim. Dost memleketin yüksek makamına ekselansınız gibi mümtaz bir devlet adamının getirilmiş olmasından dolayı sevinç duymaktayım. Size samimî tebriklerimi ve memleketlerimiz arasında mevcut büyük dostluk münasebetlerinin inkişafı ile Balkan Paktı'nın yarattığı çok mesut bağların takviyesi yolundaki değerli gayretlerinizin tetevvüğü için en samimî dileklerimi arz ederim³²¹.”

Kondilis'in kralcı yönetime geçilip geçilmemesi üzerine sıkı bir çalışma yürütmesi sonucu ülkede yapılan halkoylamasında 1924'ten beri sürgünde bulunan II. George ülkesine geri dönerek anayasal monarşiye yeniden geçildi³²². Kralın ülkesine geri dönüşünün önemli bir dönüm noktası olduğu Yunanistan'da Kral II. George, geçici hükümeti kurma yetkisini Konstantinos Demirtzis'e vermişti. Ancak, Demirtzis'in 1936 yılında vefatı dolayısıyla Kral II. George, başbakanlık görevini bu kez sağcı İoannis Metaksas'a vermişti³²³. Krallığı döneminde kendine yakın olan siyasetçileri devlet ricâlinde yüksek mevkilere atayan II. George, Yunanistan'daki otoritesini, babasından aldığı feyz ve ilhamla muhafazakâr ve diplomatik şekilde güçlendirmiş ve sağlamlaştırmıştı.

Metaksas'ın 1936-1941 yılları arasındaki iktidarı döneminde, Yunanistan'da 1932'den beri süregelen siyasî istikrarsızlık dönemi beş yıllığına son bulmuş, orduyla

³²⁰ *Ulus*, 15 Ekim 1935.

³²¹ *Ulus*, 15 Ekim 1935; *İsmet İnönü Konuşma...*, s. 167.

³²² Şükrü S. Gürel, *a.g.e.*, s. 46; *Ulus*, 13 Ekim 1935.

³²³ Richard Clogg, *a.g.e.*, s. 142-143; *Ulus*, 14 Nisan 1936; *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1936.

iç içe ve Kral'ın desteğiyle de yönetimi elinde tutan Metaksas, bir dikta rejimi kurmuştu³²⁴. Böylelikle Modern Yunanistan tarihinde ikinci defa siyasî istikrarın sağlandığı dönem başlamış oluyordu.

Metaksas başbakanlığa geldikten hemen sonra ilk yaptığı iş kral George'u ikna ederek parlâmentoyu Eylül sonuna kadar beş ay süreyle kapattırmak oldu. Bu süre içerisinde Metaksas ülkeyi kararnamelerle yönetmişti. Bu kararnameler, 4 Ağustos 1936 tarihinde meydana gelen darbe için bir ön hazırlık niteliğinde çıkarılmıştı. İç politikada sendikacılığa karşı olan Metaksas birçok işçi sendikasını kapatmış ve paralarına el koymuştu. Grevleri yasaklamış ve bunu çıkardığı *Zorunlu Tahkim Yasası*'yla kanun haline getirmişti. Ayrıca çıkarılan bu yasa, komünistlerin elindeki *İşçi Konfederasyonu*'nun 5 Ağustos tarihinde yapılacak grev için çağrıda bulunması da darbe için gerekli bir bahane teşkil etmesini sağladı. İşçi Fedarasyonu bir beyanname yayınlarak grevin başka maksatlarla düzenlendiği hakkındaki iddiaları ret ve söylentilerin hükümetin diktatörlük ilânına vesile aramak suretiyle uydurulduğunu bildirmişti³²⁵. Metaksas döneminde grev yapan pek çok işçi kesiminden kimseler önderleriyle birlikte tutuklanmış ve sürülmüştü³²⁶.

22 Temmuz 1936 tarihinde LP ve Halkçı Parti koalisyon hükümeti kuracaklarını Kral'a bildirdiler; ancak, bu teklif Kral tarafından onaylanmadı. Yunan parlâmentosundaki komünistlerin tepkisini çeken bu gelişme sonucunda, ortaya çıkan gerginlik parlâmentodaki komünistlerin 5 Ağustos'ta genel grev çağrısıyla zirveye tırmanış gösterdi. Yunanistan'da bundan sonra yaşananlar diktatörlükvari gelişmelerdi³²⁷. Bu totaliter yönetim Nisan 1941'de Nazi Almanyası'nın Yunanistan'ı işgaline kadar devam etmişti³²⁸.

³²⁴ Richard Clogg, *a.g.e.* , s. 145.

³²⁵ *Ulus*, 5 Ağustos 1936.

³²⁶ Andreas G. Papandreu, *Namlunun Ucundaki Demokrasi*, Semih Koray-Mehmet Emin Yıldırım (Çev.) , Bilgi Yayınevi, Ankara 1988, s. 66-67.

³²⁷ Şükrü S. Gürel, *a.g.e.* , s. 47.

³²⁸ Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih...* , s. 279.

4 Ağustos rejimi³²⁹ diye de anılan bu diktatörvari yönetimde anayasanın temel maddeleri yürürlükten kaldırılmış, siyasî partiler kapatılmıştı, parti liderleri tutuklanmış ve sürülmüştü. Parlâmento süresiz olarak kapatılmış ve ardından basına da yayın sansürü uygulanmıştı. Üniversitelerde dersler polisin gözetmenliğinde işlenmiş, ders kitaplarında rejimin düşüncesini aşıl原因an şekilde yeniden düzenleme yapılmıştı. Rejime karşı çıkan 50-100 bin arasında Yunan vatandaşı tutuklanmış, işkencelere maruz bırakılmış ve zorlamayla komünistlikten vazgeçmeleri sağlanmış, rejime bağlılıklarını ibraz eden belgeler imzalatılmıştı. Metaksas, yaptığı ayrıştırmacı uygulamalar ile hiçbir zaman kendisini savunan bir kitle yaratamamıştı. İşçi sınıfı için yaptığı asgarî ücret ve sosyal güvenlik düzenlemeleri herhangi bir sonuç vermemişti. İşsizliği azaltma yönündeki girişimlerinden semere alınmış olsa bile, halkın üzerinde oluşan enflasyonist baskıdan dolayı Yunan halkının desteğini istediği şekliyle kazanamamıştı.³³⁰

Metaksas Yunan halkının desteğini kazanamadığından halk ile arasında bir kaynaşma sağlayamamıştı. Bunun için askerî gazeteci olan Theologos Nikolaidis'i müsteşar tayin etmiş ve kendi rejimini anlatan bir ideoloji hazırla-t/y-arak bunu halka empoze etmeye girişmişti. Metaksas, rejiminin temelini şu sözleriyle açıklamıştı:

“... Ben ilk başta komünizm tehlikesine karşı iktidarı devraldım... Fakat memleket komünizmden temizlenmeden ve sarsılmaz bir toplum düzeni sağlanıncaya kadar mevkiimi terk etmeyeceğim... Yunan basını, diğer bütün Yunanlılar gibi millî disipline uyacak, ona bağlı kalacaklardır... Hali hazırda yeni seçimlerin yapılması söz konusu değildir... Aranızda geçmişte siyasî parti mensubu olanlar, bundan böyle onları kesinlikle unutmakla yükümlüdürler. Yunanistan'da artık siyasî parti yoktur... Eski parlâmenter ebediyen yok olmuştur³³¹.”

Metaksas'ın müsteşar tayin ettiği Theologos Nikolaidis'in hazırlamış olduğu ideoloji, Yunan tarihini üç büyük döneme ayıran, üçünün de dikta ile gerçekleştiğini

³²⁹ Metaksas'ın diktatörlüğü hakkında geniş bilgi için bkz. : Δημήτρης Μιχαλόπουλου, *Ο Μεταξάς και η 4^η Αυγούστου-Ιδεολογία και Επιτεύγματα*, Εγδ. Ελευθέρος Κόσμος, Αθήνα 2013.

³³⁰ Pınar Selçuk Özgür, *Yunanistan İç Savaşı ve Dış Güçlerin Rolü*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 57, Ankara Güz 2015, s. 103; Yaşanan bu gelişmelerden sonra Yunan parlâmentosu dağıtılmış ve sıkıyönetim ilan edilmişti. *Ulus*, 6 Ağustos 1936.

³³¹ M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte...*, s. 192.

ileri sürmekteydi. Bu üç büyük dönemden birincisi M. Ö. 5. yüzyılda demokrasi görünümlü *Perikles diktatörlüğü*, Eski Yunan, ikincisi mutlakîyetin gölgesinde var olup gelişen bin yıllık *Bizans İmparatorluğu dönemi*, sonuncusunun ise Metaksas'ın 4 Ağustos rejimi *Üçüncü Elen Uygarlığı* şeklinde Yunan tarihini devirlere ayırmıştı³³².

Yaşamı boyunca Alman disiplinine ve otoriterliğine hayranlık duyan Metaksas, Alman-Nazi ve İtalyan-Faşist gençliği örgütlerini örnek alarak, *Millî Gençlik Örgütü (Εθνικός Οργανισμός Νεοέλλας) EON* adı altında bir teşekkülün oluşmasını da sağlamıştı. EON'un hangi amaçla faaliyet yürüteceğini ise şöyle ifade ediyordu:

“...EON örgütünün hedefleri nelerdir? Kral! Vatan! Din! Aile! Yunanistan'ın yeniden doğuşu ve 4 Ağustos Rejimi! Altını çizerek söylüyorum, eğer 4 Ağustos Rejimi olmasaydı, eğer bu rejim olmasaydı Monarşi'nin, Din'in, Vatan'ın, Aile'nin ve her şeyin nasıl çöküp gittiğini görürdünüz...³³³”

Gençliğe ayrı bir ehemmiyetle yaklaşan Metaksas, Yunan gençliğine yönelik verdiği bir nutukta, gelenekçi yaklaşımını ifade eden sözler kullanmış ve bunun gerekliliğinden bahsederken şunları söylemişti:

“...Bilhassa elen gençliği, sana hitap ediyorum: Ruhsuz idarecilerin seni bedbin yaptılar ise senin bunda kabahatin yoktur. Tek hakikat olan elen vatani hakikatında kendini yeniden bulacaksın... Yunan vatanından başka bir hakikat yoktur. Sen kendini orada bulacaksın, mukadderatını yalnız millî ananelerde bulacaksın. Mefkûre ve rüyalarını yalnız Yunan harsında bulacaksın...³³⁴”

Metaksas'ın parlâmenter düzene ve anarşizme karşı kurduğu kendi cuntası sayesinde, klâsik Yunan düzeninde sadece toplumu değil toplumun kimliğini de yeniden organize etmek istemişti. *Helen-Hristiyan Uygarlığı*'na erişebilmeyi, Kral'a sadakat, vatana, dine aileye bağlılıkla olgunlaşmış bir toplum ve demokrasiye dönük

³³² Şükrü S. Gürel, *a.g.e.*, s. 47 ve dn. 21.

³³³ M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 193.

³³⁴ Çağla Tağmat, *Yunan Başvekili İoannis Metaksas'ın Anılarında Türkiye Cumhuriyeti ve Mustafa Kemal Atatürk*, Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 2, Kış 2015, s. 152; *Ulus*, 12 Ağustos 1936.

zihniyetler yaratmayı amaçlayan Metaksas, Nazi-Faşist eylemlerine rağmen yayımlacılığa meyletmemişti. Bu da Yunanistan'ın Türkiye ile olan ilişkilerinde, daha önceki iktidar sahiplerinden Venizelos'un, Atatürk'le başlatmış olduğu dostlukların aynı şekilde devamını sağlamıştı.

3.3. İki Ülkenin Münasebetleri

Balkan Antantı'nın imzalanmasından sonra, Türk-Yunan ilişkileri daha da güçlenerek işbirliği ve yakınlaşma dereceleri artarak devam etmişti. Uluslararası boyutta herhangi bir üçüncü bir devlet ile temas olduğunda, iki ülke de birbirlerinin beklentilerine cevap verecek davranışlarda bulunmuşlardı. Gerçek anlamda tutarlılıkla seyreden ilişkiler, gözle görülür bir dayanışma içine girmişti.

1930 yılında başlayan yakınlaşma ile kurulan dostluk bağı, 1932 yılında Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Yunanistan'ın desteğiyle girmesini sağlamıştı³³⁵. Yine, Yunanistan ve Türkiye, İtalya'nın 3 Ekim 1935 tarihinde Habeşistan'ı işgal etmeye başladığında, MC'nin azaları sıfatıyla, İtalya'nın malî zorlama tedbirlerine birlik halinde katılmışlar ve MC'nin bu zecrî kararına uymuşlardı³³⁶. Burada Türk-İtalyan münasebetlerini olumsuz etkileyen bir noktaya da değinmek gerekir. Diğer devletler gibi MC'nin bu kararına uyan Türkiye'ye İtalya'dan gelecek tepki gecikmemişti. 11 Kasım 1935 tarihinde İtalya, Türkiye'ye, Türkiye'nin bu karara uymasını protesto eden bir nota göndermişti. Türk Hükümeti'nin bu protesto içerikli notaya cevabında, İtalya-Habeşistan gerginliğinin son bulması için, gerek Türk Hükümeti'nin gerekse Balkanlar'daki gruplaşmaların (Küçük Entente ve Balkan Antantı gibi) yoğun çaba harcadığı hatırlatılmış ve devamında da şunlara yer verilmişti:

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, bizzat İtalya-Habeşistan ihtilâfiyle doğrudan doğruya alâkadar değildir. Ancak Milletler Cemiyeti'nin azası sıfatıyla ve paktın maddelerini tatbik hususunda yapmış olduğu resmî taahhütleriyle bağlı

³³⁵ *Olaylarla...* , s. 97-98.

³³⁶ İsmail Şahin, *a.g.e.* , s. 131; ayrıca Türkiye'nin İtalya'ya uygulayacağı yaptırımlar konusunda Milletler Cemiyeti'ne gönderdiği cevabi taslağı için bkz. : *Aynı eser*, aynı yer 95. dipnot.

*olacaktır ki, bu ihtilâfa dair Cenevre’de yapılan müzakerelere iştirâk etmiş ve şimdiki hâlde müştereken alınmış tedbirlere iştirâk etmekte bulunmuştur.*³³⁷”

Ayrıca, Avusturya Dışişleri Bakanı’yla 1935’in Aralık ayında Tevfik Rüştü Bey’in Viyana’da yaptığı bir görüşmede, Balkanlar’ın ve Avrupa’nın düzeni, huzuru ve refahının sağlanması konusunda izlenecek yolun barış ve işbirliği içerisinde gerçekleşebileceği yönünde görüşlerini bildirmesi, Yunanistan’ın da aynı görüşleri paylaştığı, Avusturya tarafından bildirilmişti³³⁸.

Türkiye ve Yunanistan, 1936 yılına gelindiğinde, bölgede yaşanan bazı gelişmelerde de milletler arası ilişkileri etkileyecek düzeyde ortaklaşa hareket etmişti. Bu gelişmelerden ilki, Almanya ve Avusturya, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra imzaladıkları St. Germain ve Versailles Barış Antlaşmaları’na rağmen, bu antlaşmaların askerî hükümlerinin ülke savunmasındaki yetersizliğinden dolayı sınırların güvenliği için, Mart 1935’te mecburî askerlik hizmetini getirmeleri olmuştu³³⁹. Diğer meydana gelen bir gelişme de, Almanya’nın mecburî askerlik hizmetini takiben, Mart 1936’da Versailles’e göre silahsızlandırılan Ren bölgesini Locarno Antlaşmaları’nı ihlâl ederek işgale başlaması oldu³⁴⁰. Almanya’nın bu harekâtı, orta Avrupa’da her bakımdan güçlenerek yeniden dünya sahnesine çıkarken, 25 Temmuz 1934’te Avusturya’yı kendi topraklarına ilhâk etme teşebbüsü olan Anschluss hareketinden sonraki en büyük girişimi oldu. Bu gelişmeleri Çekoslovakya’nın Almanya tarafından işgali izlemişti³⁴¹.

Milletler arası ilişkileri etkileyen bir diğer olay da, 1936 yazında İspanya’da çıkan iç savaş olmuştu³⁴². İspanya’da diktatörlüğün ve monarşinin çöküşünü takip eden yıllarda, eski parlâmenter sistemin yerini, ülkeye daha köklü değişiklikler getirecek olan cumhuriyete ve cumhuriyetçi kuruluşlara bırakmasıyla daha önce hiç görülmemiş reformların hayata geçirilmesi, askerî isyanla başlayan bir iç savaşa

³³⁷ *Olaylarla...* , s. 112-113.

³³⁸ M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte...* , s. 186.

³³⁹ Umut Bekcan, *Sovyetler Birliği’nin Savaş Öncesi Döneme Bakışı (1933-1939) : Nazilerin Avrupa’yı İşgalinin Sorumlusu Kim?’* , Uluslararası İlişkiler Dergisi, C. 13, S. 50, 2016, s. 105.

³⁴⁰ Umut Bekcan, *a.g.m.* , 106.

³⁴¹ H. Berke Dilan, *a.g.e.* , s. 265.

³⁴² Mustafa Aydın, *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*, (Ed. Baskın Oran) , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan...* , C. I, s. 406-407.

neden olmuştu. 17 Temmuz 1936'da İspanya'nın Fas topraklarının komutanı General Franco ile başlayan askerî isyan, kısa zamanda bütün ülkeyi etkisi altına almıştı. İsyanı başlatan sağcı kanat Millîyetçiler, solcu kanat ise Cumhuriyetçiler arasında cereyan eden çatışma ortamında, Avrupa ülkeleri de, İspanya'da yaşanan bu gelişmeleri o ülkede ve civarında kimin söz sahibi olabileceği kaygısıyla izliyordu. Çünkü bu bölgedeki solcu (Cumhuriyet) egemenliği beraberinde Sovyetler'in nüfuzunu da getirme ihtimâli vardı³⁴³.

Tüm bu gelişmelerin yaşanmasından kısa bir süre önce, 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux şehrinde Avustralya, Büyük Britanya, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, Romanya, Sovyetler Birliği, Türkiye ve Yugoslavya'nın katılımıyla Montrö Konferansı açılmıştı³⁴⁴. İtalya bu konferansa zecrî tedbirler sebebiyle oluşturulan Akdeniz Paketi'nin ve İngiltere'nin Akdeniz'de garantör olarak deniz filosu bulundurmasını gerekçe göstererek katılmadı. İspanya'da iç savaşın başlamasından üç gün sonra, 20 Temmuz 1936'a kadar devam eden Boğazlar Konferansı, gerçekleştirilen oturumda alınan kararların son imzası için yeniden toplanmıştı.

Türkiye, 1923 yılında imzalanan Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi üzerine Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde imzası bulunan devletlere (İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, SSCB, Romanya, Yugoslavya) 10 Nisan 1936 tarihinde bir nota göndermişti³⁴⁵. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 18. maddesine dayandırılarak hazırlanan bu notada Türkiye, Avrupa'da yaşanan buhranlar sebebiyle, 1923'te Lozan Boğazlar Sözleşmesi'yle Boğazlar'ın güvenliği için verilmiş kolektif garantinin işlerliğini kaybettiğini, Türkiye Cumhuriyeti'nin de kendi güvenliği, savunması ve egemenlik haklarının korunabilmesi açısından mevcut statünün değiştirilmesini ve bölgenin askerîleştirilmesini talep etmekteydi³⁴⁶.

Türkiye'nin notasına müspet bir cevap veren İngiltere, antlaşmayı gözden geçirmek için istişare yolunu seçen Türkiye'ye bundan duyduğu memnuniyeti dile

³⁴³ Oral Sander, *Siyasî Tarih...* , s. 55-56.

³⁴⁴ Ahmet Şükrü Esmer, *a.g.e.* , s. 227; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...* , s. 424; Arzu Al, *a.g.e.* , s. 83.

³⁴⁵ *Ulus*, 12 Nisan 1936; Bu notanın tam metni için bkz. : *Ulus*, 13 Nisan 1936.

³⁴⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...* , s. 423-424; *Ulus*, 12 Nisan 1936.

getirmişti. Notada samimiyete yer verilmesi, iki ülke arasında kurulan dostluğun bir belirtisiydi. Sovyetler Birliği de, öteden beri Lozan'da belirlenen Boğazlar hakkındaki kayıtların kaldırılmasından yanaydı³⁴⁷. Yunanistan, zaten Türkiye'nin dostu olduğu için Türkiye'nin bu isteğine karşı çıkmadı³⁴⁸. Bununla beraber, Yugoslavya ve Romanya'nın da Balkan Antantı'nda imzası olması Türkiye lehine davranmalarını gerektiriyordu. Bulgaristan'a gelince, O da revizyonizmini gerçekleştirebilmek adına Türkiye'nin bu talebine onay veriyordu. Fransa'nın Sovyetler Birliği'yle ittifakı olması, müttefikinin kararına saygı duyarak bu karara uymasını gerektiriyordu. Değişikliğe karşı çıkan tek ülke İtalya olmuştu; ancak O da, 1938'in Mayıs ayında bu sözleşmeye katılmıştı.³⁴⁹.

Milletler arası düzeyde toplanan Montrö Boğazlar Konferansı'nda Türk Boğazları'nın statüsü konusunda üç ayrı noktada kendini gösteren görüş ortaya çıktı. Bunlar:

1. *Türkiye Uluslararası Boğazlar Yönetimi'nin kaldırılmasını, geçiş serbestliğine bazı sınırlandırılmalar getirilmesini, Boğazlar'ın savunma hakkının Türkiye'ye verilmesini talep etmişti. Diğer yandan Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlere en fazla 15 gün içinde Boğazlar'dan geçiş hakkının tanınmasını ve en çok 28.000 bin ton savaş gemisi geçirebilme hakkının tanınmasını, herhangi bir savaş tehlikesi yaklaştığında ise Türkiye'nin alacağı bazı önlemlerde serbest olmasını istiyordu.*

2. *Rusya'nın, Boğazlar'ın silahlandırılmasının yanında, Karadeniz'e girecek gemilerin sınırlandırılması ve denizaltılar ile uçak gemilerinin geçişinin yasaklanması yönünde talebi ile Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin geçişlerinde uyruk aranmaması hususunda isteği vardı.*

3. *İngiltere'nin Uluslararası Boğazlar Komisyonu'nun kapatılmamasını, görevinin yine aynı şekilde devam etmesini talep eder istekleri vardı. İngiltere*

³⁴⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...* , s. 425; Ahmet Şükrü Esmer, *a.g.e.* , 226; Oral Sander, *Siyasi Tarih...* , s. 106.

³⁴⁸ Yunanistan'ın uluslararası mahiyetteki sorunlarda da Türkiye ile birlikte Türkiye menafine hareket ettiğine dair bir yansıması da Montrö Boğazlar Konferansı'nda yaşanmıştır. Bkz. : Yunan baş delegesi "Türkiye'nin muvaffakiyeti memleketimin muvaffakiyetidir" dedi başlığıyla *Ulus*, 19 Temmuz 1936.

³⁴⁹ Oral Sander, *a.g.e.* , s. 106; Ahmet Şükrü Esmer, *a.g.e.* , s. 227.

*ayrıca, Boğazlar'ın askerden arındırılmış olmasını ve yabancı savaş gemilerine daha az sınırlandırmalar getirilmesini talep etmekteydi*³⁵⁰.

Bu üç görüşün etrafında şekil alan görüşmeler en nihayetinde birbiriyle bağdaştırılmış ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi 20 Temmuz 1936'da imzalanmıştı. Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki talepleri ilk bakışta revizyonizmden etkilenen bir tutum olarak görülse de, buradaki haklılık payı ve sözleşmeyle varılan kararın doğruluğu ilerleyen yıllarda ortaya çıkacaktı. Bu sözleşmenin ardından Türkiye'nin milletler arası ilişkilerde itibarının arttığı ve dostluğu istenen ülkelerden biri olmasını Başbakan İsmet İnönü şu sözleriyle dile getirmişti:

*“Arkadaşlar, beynelmilel muahedelerin her biri bir devrim ifadesidir. Denilebilir ki, yeni Boğazlar Mukavelesi 1923'ten beri yeni Türk Devleti'nin siyasetini ve varlığını gösteren bir vesikadır. Bu varlık, her şeyden evvel kudret ifade eder. Atatürk Rejiminin Türk Milletine bu kadar az bir zaman zarfında her sahada temin ettiği kuvvet, kudret ve itibar, beynelmilel bir sahada tasdik edilmiş oluyor*³⁵¹.”

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle Lozan Barış Antlaşması'ndan arta kalan bir sorun daha çözümlenmiş oldu.

3.3.1. İsmet İnönü'nün Atina Ziyareti

Yıllar birbirini izlerken Türkiye ve Yunanistan arasındaki karşılıklı üst düzey ziyaretler de ardarda devam ediyordu. Bu ziyaretler, deyimi yerindeyse, Avrupa'da barış yönünde ortak kaygı yaşayan iki ülkeyi birbirine kenetliyor gibiydi. Yunanistan ile Türkiye münasebetlerine damga vuran bir yaklaşım da İsmet İnönü'nün Balkan ülkelerini ziyaretleri sırasında, 24-26 Mayıs 1937 tarihleri arasında Atina'ya da ziyarette bulunması olmuştu.

23 Mayıs günü gece saat 09.30'da gelmesi beklenen Başbakan İsmet İnönü, Yugoslavya dâhilindeki hattın taşkın sebebiyle bozulmasından dolayı, 24 Mayıs günü saat 12.00'da Yunanistan'a ulaşmıştı. İnönü'yü karşılama merasiminde

³⁵⁰ Coşkun Üçok, *Siyasal...*, s. 270-271; Kudret Özersay, *Montreux Boğazlar Sözleşmesi*, (Ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan...*, C. I, s. 372-374.

³⁵¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 5, C. 12, 31 Temmuz 1936, s. 334; *Olaylarla...*, s. 127.

Makedonya umumî valisi, kolordu komutanı, belediye başkanı hazır bulunmuşlardı. “Yaşa!” , “Var ol!” tezahüratları eşliğinde kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanan İnönü, beraberindeki heyet ve kendisini karşılayan yetkililerle birlikte ilk olarak Atatürk’ün doğduğu evi ziyaret etmişti³⁵². Yarım saat kadar süren ziyaretin ardından beyanatta bulunan İnönü şunları kaydetmişti:

“Burada büyük reisimiz Atatürk’ün doğduğu evi ziyaret ettim. Burası bizim için mukaddes bir yerdir. Belediyenin gösterdiği cemileye teşekkür ederim. Bu teşekkür yalnız bana ait değildir. Bütün Türk Milleti Selânik halkının ve bütün Yunanlılar’ın reisimize ve bize ibraz ettikleri bu güzel cemileden dolayı fevkalade memnun ve müteşekkirdir³⁵³.”

Başbakan İsmet İnönü saat 13.30 da kendisine tahsis edilen vagon salonla alkışlarla Atina’ya uğurlanmıştı. Başbakan İsmet İnönü 25 Mayıs’ta gece yarısı Atina’ya ulaşmıştı. Trenden inerken istasyonda yer alan bando takımı Türk millî marşını çaldı. Yunanistan tören kıtası (Efzûn askerleri) İnönü ve beraberindeki heyeti selâmladı. İnönü’yü Yunan Başbakan Metaksas, Yunan bakanları ile Yunan sivil ve askerî hükümet erkânı karşıladı. Ziyareti münasebetiyle bütün şehrin ışıklandırıldığı İsmet İnönü adına yine “Yaşa!” , “Var ol!” tezahüratları yükseliyordu³⁵⁴.

İsmet İnönü Atina’ya varınca Yunan gazetecilerine verdiği beyanatta ziyaretten duyduğu memnuniyetinden ve ziyaretinin amacından kısaca şu sözlerle bahsetmişti:

“Londra seyahatinden ve bu seyahat vesilesiyle yaptığım temasların neticesinden çok memnunum. Dost Yugoslavya ve Yunanistan’da gerek şahsıma gerekse Türk milletine karşı gösterilen hüsnü kabul beni çok mütehasıs etmiştir. General Metaksas’la görüşmeyi çoktan beri arzu ediyordum. Bu arzum, memnunum ki, şimdi tahakkuk etmiştir. Aynı zamanda Majeste Kral Hazretleri ile de tanışmış olacağımdan dolayı derin bir bahtiyarlık hissediyorum. General Metaksas’la bütün umumî meseleler üzerinde fikir teatisinde bulunacağız. Yunanistan’a karşı Türk

³⁵² Akşam, 25 Mayıs 1937; Benzer içerikli haber Cumhuriyet, 25 Mayıs 1937’de de yer almıştır.

³⁵³ Cumhuriyet, 25 Mayıs 1937.

³⁵⁴ Akşam, 25 Mayıs 1937; Cumhuriyet, 25 Mayıs 1937.

milletinin büyük sevgisi vardır. Yunanistan'a ve Yunan milletine Türk milletinden selâm ve muhabbet getirdim³⁵⁵."

İsmet İnönü'nün ziyaretini ele alan Yunan basını da bu ziyareti hararetli makalelerle yayınlamıştı. *Elefthero Vima* ve *Etniki* gazetelerin de yer alan haberler bu konuyu şu ifadelerle yansıtmaktaydı:

"Tahakkuku için en mühim rollerden birini Başbakan İsmet İnönü'nün oynadığı tarihî Türk-Elen Paktı'nın imzasından beri, iki memleket arasındaki münasebetler öyle bir inkişâfa mazhar olmuştur ki, Türk bakanlarının Atina'yı ve Elen bakanlarının Ankara'yı ziyaretleri, her defasında, beynelmilel siyasetin bütün meselelerinde iki memleket arasındaki sıkı iş birliği münasebetlerindeki samimîyeti gösteren yeni deliller halinde tecellî eylemektedir. Türkiye başbakanının bu yeni ziyaretinin de bu manâyı ihtiva etmekte olması dolayısıyla Elen Hükümeti merkez ahalisi, Başbakan İsmet İnönü'yü, dost ve müttefik bir hükümetin reisi sıfatıyla sevinçle selâmlar."

"Başbakan İsmet İnönü, kendisine yapılacak resmî kabul merasiminden başka ayrıca, bu ziyaretini iki memleket arasındaki sıkı dostluk bağlarının yeni bir delili olarak telâkki eden Elen milleti tarafından büyük bir sevinçle karşılanacaktır. İki hükümeti birbirine bağlayıcı dostluk, iki milletin kalbinde de yer etmiş bulunmaktadır. Bugün, Türkiye başvekilinin ziyareti dolayısıyla, şunu bütün kalbimizle temin edebiliriz ki, Türkiye ile Yunanistan arasındaki bağlar daima çözülmaz olarak kalacak ve bilâkis her gün daha ziyade güçlenecektir³⁵⁶."

Saat 10.00'da beraberinde Türkiye elçisi Ruşen Eşref Ünaydın ile birlikte Saray'a giderek özel defteri imzalamıştı. Daha sonra Yunanistan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı görevini yürüten Metaksas'la görüşmelerde bulunmuştu. Bu görüşmelerde ele alınan öncelikli konu; iki ülkeyi ilgilendiren konular, Balkan Antantı, faydaları ve kalıcılığı ile Balkanlar'ı ilgilendiren diğer önemli konulardı. Metaksas ile İnönü arasında geçen bu görüşmelerden sonra, Metaksas, görüşmelerin iki millet arasındaki münasebatın her gün biraz daha gelişerek ilerleme kaydettiğini, Balkan Antantı faydaları ve kalıcılığı konusunda ise iki ülkenin emin olduğunu ve

³⁵⁵ *Akşam*, 25 Mayıs 1937.

³⁵⁶ *Akşam*, 25 Mayıs 1937.

Balkanlar barışının devamlılığının sağlanmasında emin adımlarla birlikte yol alındığını belirtmişti³⁵⁷.

Yunan başbakan General Metaksas, iki ülke arasındaki ilişkiler ve İsmet İnönü ile ilgili olarak gazetelere verdiği beyanatta çok samimî ve övgü dolu şu ifadelere yer vermişti:

“Türkiye başbakanı İsmet İnönü ile olan görüşmelerimden tam manâsıyla memnunum. Yunanistan ve Türkiye, bütün meseleler üzerinde tam bir itilâf halindedir ve Balkan antantının istikrarı, kuvvet ve kıymeti hakkında da tam bir itimat beslemektedir. Şahsen Başbakan İsmet İnönü ile görüşmeden azamî bir memnuniyet hissediyorum. Bu temas, Türkiye başvekilinin yüksek zekâsını ve fikirlerindeki sağlamlığı tamamıyla meydana koymuştur³⁵⁸.”

Öğle vaktine doğru Yunan meçhul askerinin kabristanına giderek çelenk sunan İnönü, saat 13.00’da Kral II. George tarafından Saray’da düzenlenen öğle yemeğinde kabul edilmişti. Ziyafette Majeste II. George ile Altes Ruayal Prens Andre ve Piyer, Başbakan İnönü ve Bayan İnönü, Türkiye Elçisi Ruşen Eşref Ünaydın ve Bayan Ünaydın, İzmir Mebusu Hamdi Aksoy, Ordu Genel Müfettişi Orgeneral Kâzım Orbay, Türk Donanması Kumandanı Amirâl Şükrü Okan, Hususî Kalem Direktörü Vedid, Elen Başbakan Metaksas ve Bayan Metaksas, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Mavrudis ve Bayan Mavrudis, Kara, Deniz ve Hava Müsteşarları ile eşleri, Kral Başyaveri Amirâl Papparigopoulos, Saray Teşrifat Şefi B. Vevidis ile iki Kral Yaveri hazır bulunmuşlardı. Kral ile bir süre görüşen İnönü, daha sonra Metaksas’ın düzenlediği akşam yemeği ziyafetine katılmıştı³⁵⁹.

26 Mayıs 1937 tarihli *Akşam* gazetesi, Atina Ajansı’ndan aldığı bildiriye göre ziyafet hakkında, 25 Mayıs akşamı Başbakan Metaksas tarafından büyük bir ziyafet verildiği, bu ziyafete katılanların isimleri, ziyafetin ardından çok parlak bir resmî kabulün gerçekleştiği aktarılmaktadır. Yine aynı gazete aynı tarihli yayınında Yunan gazetelerinin İsmet İnönü’nün Atina ziyareti hakkındaki beyanatlarına yer

³⁵⁷ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1937.

³⁵⁸ *Akşam*, 26 Mayıs 1937.

³⁵⁹ *Akşam*, 26 Mayıs 1937; *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1937.

vermektedir. Yunan gazeteleri bu ziyareti, Yunan milleti ve makamlarıyla Türk milleti ve makamlarının birbirine karşı beslediği dostluk hissiyatını ortaya koyduğu bir gösterge olarak addetmektedir. Yunan basınında yayınlanan makalelere göre ayrıca, Balkanlar'a nizam, sükûnet ve barış getiren Balkan Antantı'nın temel taşı, Türk-Yunan dostluğunun oluşturduğu görüşlerine de yer verilmektedir.

27 Mayıs *Cumhuriyet* gazetesinde İsmet İnönü onuruna General Metaksas tarafından tertiplenen akşam yemeği ziyafetinde teati edilen konuşmalara yer verilmektedir. İlk konuşmayı yapan Metaksas, İnönü'nün burada bulunmasının Türk-Yunan dostluğunun parlak ve yeni bir belirtisi olduğuna, Atatürk'ün siyasî dehasına vurgu yaparak, münevver vatanperverliği ile Türkiye'de sağladığı büyük gelişmenin Yunanistan'ı da samimî olarak sevindirdiğine değinmişti. Metaksas Balkan Antantı'nın, Türk-Yunan anlaşması ile kolay ve hızlı bir şekilde yol kat ettiğine, antantın hiçbir devlete karşı olmadığına, ortak çalışmayı ve anlaşmayı geliştirmeye yönelik olduğunu da sözlerine eklemişti. İsmet İnönü ise cevabî konuşmasını yaparken; Yunanistan'ı kuzeyden güneye kat ederek Atina'ya geldiğini (Balkan Antantı'nı yaşatmak için kendisinin Balkan ülkeleri ziyaretlerine atıf yaparak), halkın gösterdiği büyük sevginin Türkiye'ye ve Türk devletinin Şefi'ne yöneldiğini açıklamıştı. İnönü, Balkan Antantı'nın üç sene gibi kısa bir sürede özelliklerini bütün dünyaya ispatladığını, bu nedenle üye ülkelerin bundan gururla söz etmesi gerektiğini, Balkan Antantı'nın ortak menfaatlerinin ve barış ülküsünün bencilliğe ve ayrıştırmacılığa aykırı olduğunu, antantın dayanışması hakkında hiçbir şüphe bulunmadığını da samimî bir dille ifade etmişti.

Bu ziyafet esnasında Atatürk'ün İsmet İnönü ve Metaksas'ı telefonla arayıp ortak bir mesaj iletmesi Yunanistan basınında önemli yer tutmuştu. Midilli ve Sakız adasında yayınlanan *Proini* ve *Fos* gazeteleri şunları yazmıştı:

"...Yunan Hükümeti tarafından, Atina'da Başbakan İsmet İnönü şerefine tertiplenen resmî yemek sırasında İsmet İnönü ve Metaksas ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Büyük Şefi, Başkan Kemal Atatürk arasında karşılıklı telefon muhavereleri yapılmış ve selâmlar teati edilmiştir... Atatürk, şüphesiz dünya efkârını

çok etkileyen bir üslup ile konuşmuştur. Sözleri her Yunanlı tarafından bilinmeye değer. Atatürk telefonda İsmet İnönü'ye şöyle demişti:

“Şu anda şerefli kardeş ve müttefik bir memlekette yaşamakta bulunduğunuzu istihbar ettim. Bu kadar kıymetli dostlarla ve ebedî müttefik millet mümessilleriyle geçirmekte olduğunuz ana ne kadar gıpta ettiğimi anlatamam. Gönlümü dolduran dostluk ve arkadaşlık duygularını olduğu gibi oradaki kardeşlere söylemenizi ricadan başka söz bulamıyorum. Size ve dostlarınıza selâmlar.”

Daha sonra Atatürk kendisine has olumlu üslubu ile şunları söylemişti: **“Balkan Müttefik Devletlerinin Balkanlar'daki hudutları bir huduttur. Bu hududa göz dikenler güneşin yakışı şuâsı ile karşılaşır. Bundan hazer edilmesini tavsiye ederim.”**

Kemal Atatürk Metaksas'ın tasvipkâr sözleri ve teşekkürlerine cevaben sözlerine şöyle devam etmişti: **“Hudutlarımızın bir ve onu savunan kuvvetlerimizin bir ve ayrılmaz olduklarını söylemekle en büyük insanlık ve askerlik zevkini duyduğumu size bildirmekle mesudum.”**

Fos gazetesi ise Atatürk ve Metaksas arasında geçen görüşmeyi, Metaksas'ın kullandığı ifadeyle şu şekilde aktarmaktaydı:

“Komşumuz, Dostumuz ve Müttefikimiz Türk Devleti ile mutabıkız ve daim, her zaman, her hususta mutabık kalacağız³⁶⁰.”

“Yeni Türk Devleti'nin kurucusu Atatürk ile Hükümet Başkanımız Metaksas arasında vuku bulan telefon görüşmesi, işte bu sözlerle hitam bulmuştur... Türkiye ile Hükümetlerimiz arasında mutabakat ve dostluk milletlerimize de şamildir... Daha düne kadar birbirlerine düşmanca hareket eden milletlerimiz artık, iki milleti yekdiğeri ile birleştiren karşılıklı duygu ve bağların önemini hissetmiştir. İşte bizim kanımız budur. Bu vesile ile okurlarımız için Atatürk ile Metaksas arasında vuku bulan muhavere metinlerini yayınlıyoruz...” şeklinde devam eden Fos

³⁶⁰ Midilli ve Sakız matbuatında yapılan neşriyatın örneği için bkz. : *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, (Belge No: 65) , s. 350-354; *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1937; Benzer içerikli habere *Akşam*, 28 Mayıs 1937'de yer verilmiştir.

gazetesinin haberinde, *Proini* gazetesinde yer alan Atatürk'ün **“hudut ve asker birdir”** ve Metaksas'ın da **“mutabıkız”** sözleri aynen ifade edilmişti³⁶¹.

Akşam gazetesi 28 Mayıs 1937 tarihli yayınında ziyafet esnasında yaşanan bu gelişmeleri, Yunan basınında nasıl yansıdığına dair ele almış ve **“Yunan gazetelerinin hararetli makaleleri”** başlığı altında bizlere şu satırlarla aktarmaktadır:

Bütün gazeteler, evvelki akşamki resmî ziyafet esnasında iki dost ve müttefik memleket Başvekilleri arasında teati edilen nutuklar ile bu ziyafet esnasında Türkiye Reiscumhuru Kemal Atatürk'ten alınan telefon mesajları ve Elen Hükümeti reisinin cevabı hakkında uzun ve hararetli mütalâalarda bulunarak bunların büyük ehemmiyetini tebarüz ettirmekte ve bütün bu sözlerde Türkiye ile Yunanistan'ı çözülmaz bir surette birbirine bağlayan sıkı dostluğun yeni ve görkemli birer tezahürünü görmektedir. Gazeteler Atatürk'ün telefon mesajları hakkında diyorlar ki:

“Reiscumhur Atatürk'ün, müttefik Balkan devletleri hudutlarının bir tek hudut teşkil ettiği hakkındaki sözleri Elen milletini ziyadesiyle sevindirmiştir. Bu sözler, dört müttefik devlet arasındaki münasebetlerde mühim bir merhaleyi kaydetmektedir. Bu merhale müttefik Balkan devletlerinin teşkil ettiği grubun dinamizmini ziyadeleştirecek ve Balkan sulhu için daimî ve sarsılmaz bir temel kuracaktır.”

İki Başbakan arasında teati edilen nutuklardan bahseden gazeteler şunları söylemekteydi:

“Bu nutuklar, tarihî rollerinden şuurlu bulunan ve kendilerine ve kuvvetlerine itimadı olan Türk-Elen dostluğunun müspet, daimî samimî ve vakur mahiyetini açıkça göstermektedir. Bu resmî nutuklar, gerek komşu memleketlerde gerek bütün Avrupa'da geniş akisler yapacaktır. Zira bunlar, iki devlet ve iki milletin, Balkan Antantı'nın esas unsurunu teşkil eden grubunun Balkan Antantı çerçevesi içinde, toprak bütünlüklerini muhafaza ve Balkan sulhunu takviye için iş birliklerinde devam etmek ve tek bir cephe teşkil eylemek hususundaki kafî azimlerini açıkça göstermektedir.”

³⁶¹ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, (Belge No: 65) , s. 355.

Gazeteler, Türk Başbakan İsmet İnönü'nün, Majeste Kral ikinci George ile Başbakan Metaksas'ın eseri ve Türk-Elen iş birliğine yaptıkları yardım hakkındaki sözlerini de bilhassa tebarüz ettirmektedir. Kathimerini gazetesi konuyla alâkalı beyanını şu şekilde beyan yapmaktaydı::

“Bu, bir asker sesi idi ve buna Yunanistan tarafından bir asker sesi şu cevabı vermiştir: Tamamıyla ve daima mutabıkız. Bu ilke altında iki memleket güzel sulh yolu üzerinde ilerleyeceklerdir. Ve dört Balkan devletinin aynı cümleleri tekrar edebileceklerini, hakikâti izam etmeksizin söyleyebilmekliğimiz ne kadar mesut bir hadisedir.”

İsmet İnönü'nün 1937 Mayıs ayında Atina'ya gerçekleştirmiş olduğu bu kısacık ziyareti, hem Türk hem de Yunan basınında günlerce önemli yer tutmuştu. Bu ziyaret, Türk-Yunan dostluğunu bir adım daha öteye götüren önemli bir yaklaşım olmuştu. *Akşam* gazetesinin ziyaretle ilgili aktardıklarına baktığımızda da, Türk-Yunan dostluğu hakkındaki siyasî her gelişmenin Yunan gazetelerinde uzunca bir surette yer alarak Yunan milletinin de bu konuda bilinçlendirildiğini anlamaktayız. Ayrıca, bu gibi yayınların diğer dünya devletleri basınında da yer aldığını göz önünde bulundurursak, bu devletlerin yetkililerinin ve vatandaşlarının da bilgilendirildiğini düşünmekteyiz. Karşılıklı olarak teati edilen iyi niyetli samimî görüşmelerden oluşan bu ziyaretler, hem iki ülke arasındaki yaklaşımın önemli bir adımını daha tamamlamış oluyor, hem de dünya milletleri arasında dostluk ilişkilerinin oluşması ve gelişmesi için örnek olacak davranışlar olarak tarihe damgasını vuruyordu.

İsmet İnönü ve refakâtindeki Türk heyeti, 26 Mayıs günü saat 01.00'de Güneysu vapuru ile Yunanistan'dan ayrılmış ve 27 Mayıs 1937 günü saat 11.45'te İstanbul Haydarpaşa Limanı'na varmıştı. İsmet İnönü'yü karşılama töreninde, Meclis İkinci Başkanı Hasan Saka, Orgeneral Muhittin Altay, Korgeneral Salih, Vali Muhittin Üstündağ, Akademi Komutanı Ali Fuat, Merkez Komutanı Mahmut, Sofya elçisi Ali Şevki, Yunus Nadi ve görevlilerle kalabalık bir halk kitlesi hazır bulunmuştu³⁶².

³⁶² *Akşam*, 28 Mayıs 1937; *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1937.

3.3.2. Mareşâl Fevzi Çakmak'ın Atina Ziyareti ve Askerî Temasları

Yugoslavya askerî manevralarında bulunan Türkiye Genelkurmay Başkanı Mareşâl Fevzi Çakmak, Yunan Hükümeti'nin özel daveti üzerine Atina'yı ziyaret etmişti. Bir-iki gün olarak planlanan ziyaret 24 saatte tamamlanmıştı³⁶³.

Mareşâl Çakmak'ı getiren Adatepe isimli Muhrip (küçük savaş gemisi) , Falir Limanı'na girerken top atışı ile şehri selâmlamış, sahildeki Yunan müfrezeleri de (belirli bir görevi yerine getirmek için oluşturulan geçici askerî birlik) buna aynı şekilde karşılık vermişti. Çakmak'ı, Yunanistan Genelkurmay Başkanı General Papagos, Genelkurmay heyeti, Atina Ordu komutanı ve subaylardan oluşan bir grup karşılamışlardı. Rıhtımda merasim kıtası Çakmak'ı selâmlamış ve her iki ülkenin de millî marşları çalınmıştı. Çakmak, Atina'da ilk olarak Yunanistan Başbakanı ve Savunma Bakanı Metaksas ile görüşmüştü³⁶⁴. Daha sonra Yunanistan meçhul asker abidesine çelenk sunmuş ve saat 12.30'da Yunanistan Kralı tarafından kabul olunmuştu. Kral ile bir müddet görüşme yapan Çakmak, saat 13.00'da Genelkurmay Başkanı'nın tertiplediği öğle yemeğine katılmıştı. Mareşâl Fevzi Çakmak'ın Yunanistan ziyareti esnasında Yunanistan Askerî Harp Akademisi Komutanı kendisine rehber olarak tayin olunmuştu³⁶⁵. Yunan Kralı ayrıca, Türkiye Genelkurmay Başkanı Mareşâl Fevzi Çakmak şerefine saat 17.00'da Saray'da bir de çay ziyafeti vermişti³⁶⁶.

Mareşâl Fevzi Çakmak, Atina'ya ziyarette bulunduğu 1937 yılının 2 Ekim gününün akşamında, Yunan Hükümeti tarafından onuruna düzenlenen akşam yemeğine katılmıştı. Bu ziyafete Metaksas ve eşi, Çakmak ve eşi, Türk Maslahatgüzârı Tahir Saman ve eşi, General Papagos ve eşi, Yunan generalleri ve ileri gelenler hazır bulunmuşlardı³⁶⁷.

³⁶³ *Akşam*, 1, 2 Ekim 1937.

³⁶⁴ *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1937.

³⁶⁵ *Akşam*, 3 Ekim 1937.

³⁶⁶ *Akşam*, 4 Ekim 1937.

³⁶⁷ *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1937.

Ziyafetin sonlarına doğru ev sahibi olarak bir konuşma yapan Metaksas, iki ülkenin askerî dehası üzerinden Türk-Yunan barışseverliğine de değinerek şu ifadeleri kullanmıştı:

“Türk ordusunun genelkurmayı yüksek şefini Yunanistan’da selâmlamakla bahtiyarım. Türk dost ve müttefiklerimizin büyük askerî kıymetlerine derin surette hayranız. Trakya manevraları, Türkiye’nin askerî teşkilatındaki mükemmelliği teyit etmiş ve bu manevralara iştirâk eden Elen subayları, şanlı Türk ordusunun devamlı çalışmasının kuvvetli intibalarını getirmişlerdir. Kardeş dostluğunun kırılmaz bağlarıyla sulhun idamesi müşterek arzusunda birbirlerine bağlı bulunan Yunanistan ve Türkiye, kuvvetli ordunun bu yoldaki siyaset için nasıl gerekli bir unsur olduğuna kâni bulunmaktadır. Bunun içindir ki, Balkan müttefiklerimizin askerlik yolundaki gayretleri ve bizim askerlik yolundaki gayretlerimiz, bize en meşru bir iftihar hissi ile kalplerimizi kabartmaktadır. Zira bu gayretler, hassaten sulhperver bir idealin tezahürlerini teşkil eylemektedir³⁶⁸.”

Cevabî konuşmasını yapmak üzere ayağa kalkan Mareşâl Fevzi Çakmak da Metaksas’ın konuşmasına mütedair, bilhassa Türk-Yunan dostluğunun her alanda yol kat ettiği gibi askerî alanda da birlikte ilerleyeceğini kast ederek şunları demişti:

“General Papagos ile beraber Yugoslavya’da müttefik Yugoslav ordusunun güzel manevralarım hayranlıkla seyretmek fırsatını veren ziyaretin akabinde, Türk ordusunun ve Türk milletinin asıl Elen milletine ve şanlı Elen ordusuna kardeş selâmını getirmek üzere dost ve müttefik Yunanistan’ın güzel payitahtında bulunmakla büyük bir memnuniyet hissetmekteyim. Bu sıkı temaslardan nasıl memnun olmayalım ki, bunlar, en iyi ifadesini Balkan Antantı Paktı’nda bulan ve en iyi surette kendisini komşularımız ve dostlarımızla münasebetlerimizde gösteren müşterek sulh idealimizin kefilî müttefik ordularımızın mesut ve sıkı iş birliğini göstermektedir. Ufukların bazı defa ağır bulutlarla kararmakta olduğu bir devirde, memleketlerimizin, samimiyetini herkese misal olarak gösterebileceğimiz iş birliği siyasetimiz sayesinde, dünyaya karşı irat ettiği gıpta verici sükûnet manzarası ile iftihar edebiliriz. Şurasını da tebarüz ettirmekliğime müsaade ediniz ki,

³⁶⁸ Akşam, 4 Ekim 1937; Benzer içerikli haber Cumhuriyet, 4 Ekim 1937’de yer almıştır.

Yunanistan'ın, yüce hükümdarının ferahlık veren idaresi altında her sahada; elde ettiği güzel başarıları müşahede eylemekle cidden bahtiyar bulunuyoruz³⁶⁹."

Türkiye Genelkurmay Başkanı Mareşâl Fevzi Çakmak, 3 Ekim sabahı kendisini buraya getiren Adatepe Türk torpido muhribi ile İstanbul'a hareket etmişti. Adatepe muhribi 4 Ekim günü Kadıköy açıklarında demirlemiş ve saat 08.20'de Mareşal karaya çıktığı zaman generaller, muzika ve bir müfreze asker tarafından merasimle karşılanmıştı³⁷⁰.

3.3.3. Yunanistan Başbakanı General Metaksas'ın Türkiye Ziyareti

Akşam gazetesinin 29 Eylül 1937 tarihli yayınında, Yunanistan Başbakanı Metaksas'ın Makedonya'da yapılacak sonbahar manevralarından sonra, Ankara'yı ziyaret edeceği ve burada Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile beynelmilel siyaset ve Balkan meseleleri üzerinde önemli görüşmelerde bulunacağı haberi yayınlanmıştı. Bu sebeple General Metaksas'ın Türkiye'ye gerçekleştireceği ziyareti için Türk Hükümeti tarafından bir program hazırlanmıştı. *Akşam* gazetesinin 17 Ekim 1937 tarihli nüshasından öğrendiğimize göre Metaksas için hazırlanan resmî ziyaret programı şöyleydi:

Muhterem misafirlerimizi hamil olan Averof kruvazörünü Zalfer ve Tınaztepe muhripleri, Marmara adaları açıklarında karşılayacaklar ve Averof Kruvazörü'ne limana kadar refakât edeceklerdir. İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ ile Dışişleri Bakanlığı temsilciler ve mihmandarlar Averof Kruvazörü'ne giderek sayın misafir başbakanını beyanı hoşamede edeceklerdir. Metaksas müş ile Tophane'de Denizyolları Rıhtımı'na çıktığı zaman İstanbul Kumandanı, Merkez Kumandanı, Deniz Kumandanı, Emniyet Müdürü tarafından karşılanacak, bir müfreze asker selâm resmini ifa edecek, bando Yunan millî marşıyla istiklâl marşını çalacaktır. Metaksas, emrine tahsis edilen otomobillerle Perapalas Oteli'ne giderek kendilerine tahsis edilen dairede istirahat edecekler, saat 18,45 de otomobille Tophaneye inerek müşla Haydarpaşa'ya gidecek

³⁶⁹ *Akşam*, 4 Ekim 1937; *Benzer içerikli haber Cumhuriyet*, 4 Ekim 1937'de yer almıştır.

³⁷⁰ *Akşam*, 4 Ekim 1937.

ve hususî trenle Ankara'ya hareket edecektir. Dost ve müttefik devlet Başbakanı Ankara'da üç gün kalacak, Atatürk tarafından kabul edilecek, şereflerine ziyafetler verilecektir.

Metaksas'ın Ankara programına göre, Metaksas ile eşi 19 Ekim Salı günü 10.05'te hususî trenle Ankara'ya varacaklar, İstasyonda Başbakan Vekili Celâl Bayar, Dışişleri Bakanı Aras, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, Ankara Valisi, Ankara Garnizon Komutanı, Ankara Merkez Kumandanı vesair zevat tarafından karşılanacaklardır. Bir kıta asker selâm resmi yapacak müteakiben otomobillerle Ankara Palas'a gideceklerdir. Metaksas, bir müddet Ankara Palas Otelinde istirahat ettikten sonra öğleden önce yanında Yunan Büyükelçisi ile birlikte Dışişleri Bakanı'nı, Genelkurmay başkanı ve Başbakan Vekili'ni ziyaret edecek, öğleden sonra bu ziyaretler iade edilecektir. Akşam da Başbakan Vekili Celâl Bayar³⁷¹ tarafından Ankara Palas Otelinde misafir başbakan şerefine resmî bir ziyafet verilecektir.

20 Ekim Çarşamba günü Yunan Başbakan şehri gezecek, öğleyn Dışişleri Bakanı tarafından şerefine çekilecek ziyafette bulunacaktır. Akşam Yunan Büyükelçiliği'nde bir ziyafet verilecektir.

21 Ekim Perşembe günü misafir başbakan Metaksas şerefine Genelkurmay Başkanı Mareşâl Fevzi Çakmak tarafından Anadolu Kulübü'nde bir öğle ziyafeti, İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri B. Şükrü Kaya tarafından saat 17.00'da Marmara Köşkü'nde bir çay ziyafeti verilecektir. Saat 19.20 de Metaksas hususî trenle İstanbul'a hareket edecektir.

Yunan gazeteleri Başbakan Metaksas'ın Ankara'ya yapacağı ziyareti mevzuu bahsederek iki memleket arasındaki dostluğun, eğer Türk-Yunan dostluğu gibi

³⁷¹ Başbakan İsmet İnönü, 18 Eylül 1937 gününün akşamı, Atatürk ile birlikte Ankara'dan İstanbul'a trenle seyahat ederken (gerçekte aralarındaki anlaşmazlıklar sebebiyle bkz. : Bayram Peker, *İsmet İnönü'nün Başbakanlık Dönemi (1931-1937)* , İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı T.C. Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2005, s. 133-157.) sağlık sorunlarını ileri sürerek bir buçuk aylık izne ayrılması üzerine 20 Eylül günü Başbakan Vekilliği'ne Celâl Bayar getirilmişti. İsmet İnönü bu iznin dolmasını beklemeden 25 Ekim 1937'de istifasını vermiş ve Celâl Bayar da başbakanlık görevini asaleten devralmıştı. Bkz. : Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 21-24; Nurgül Akın, *Celâl Bayar'ın Başbakanlığı Döneminde Türk Dış Politikası*, Tarih ve Gelecek Dergisi, C. 2, S. 1, Nisan 2016, s. 130-131; *İsmet İnönü'nün Hatıraları...* , s. 161; Bu konudaki haberler için bkz. : *Akşam*, 21-22 Eylül, 26 Ekim 1937.

samimî olursa, sulh için ne büyük bir nimet olduğunu bütün dünyaya ispat etmek hususunda bu ziyareti yeni bir vesile olarak telâkki etmektedir. Yunanistan'da yayınlanan *Kathimerini* gazetesi demiştir ki;

“Bu ziyaret, mazide karşı karşıya çarpışan ve fakat bugün sulh lehinde sarsılmaz samimî bir bağlılıkla el ele veren iki millet arasında bir temas mahiyetindedir. İki büyük asker olan Atatürk ve Metaksas'ın telâkkisi bu ziyaretin manâsını artırmakta ve muahedelerin tespit ettiği, iki millet kalbinin teyit eylediği ve Ankara'da hazırlanan tezahüratın da tarsin eylediği bir silâh arkadaşlığı mahiyetini vermektedir³⁷².”

Message d' Athenes, Elefthero Vima, Hellinikon Mellon da Türk-Elen dostluğundan hararetle bahsetmekteydiler.

Gazeteler, aynı zamanda Başbakan Metaksas'ın Türkiye'ye hareketinden önce, Yunan Kralı tarafından kabul edildiğini de tebarüz ettirmektedirler. Başbakan Metaksas ve Kral arasındaki mülâkat çok uzun sürmüştü. Yine Yunanistan'ın yarı resmî gazetesi *Kathimerini*, Metaksas'ın Türkiye'ye yapacağı ziyaret hakkında şunları kaydetmekteydi:

“Türk topraklarından atılan selâm toplarıyla mukabele görecek olan Averof'un bugünkü selâm topları, silâh çatırtılarının, top seslerinin ve askerlerimizin heyecanlarının bundan böyle Türk topraklarında ikiz kardeşleri bulunduğunu gösterecektir. Başbakan Metaksas, hükümetin başına geçtiği zaman, (1930'da Atatürk ve Venizelos'un başlatmış olduğu dostluk münasebetlerine atıfta bulunarak) kuvvetli surette tesis edilmiş bir Türk-Elen dostluğu bulmuştur. Fakat Metaksas'ın yaratıcı zihniyeti, Yunanistan'ın kara, deniz ve hava kuvvetlerinin takviyesiyle bu dostluğa yeni bir sağlamlık kazandırmıştır. Büyük adamların hususîyetini teşkil eden bir samimîyetle, Kemal Atatürk, Yunanistan ve Türkiye arasında artık hudut bulunmadığını ilân eylemişti. Türkiye ile Yunanistan'ın bir tek orduya malik olduklarını söylemekle Başbakan Metaksas, önceki gün, bu sözü ikmâl etmiştir. Bu vaziyette, imzalanacak yeni anlaşmalar mevzuu bahis olamaz. Fakat çok daha iyi

³⁷² *Akşam*, 17 Ekim 1937.

bir ihtimâl mevcuttur: Türk-Elen dostluğunu genişletmek. Zira ufuklar, daima açık ve ölçülemeyecek derecede vasîdir³⁷³.”

18 Ekim 1937 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi yayınında, General Metaksas'ın Türkiye ziyaretiyle ilgili haberini “*Dost Yunan Başvekili bugün şehrimize geliyor*” manşeti altında yayınlamıştı. Aynı tarihli *Akşam* gazetesi ise, Yunanistan Başbakanı Metaksas'ın Türkiye'ye ziyaretiyle ilgili çok samimî görüşlerini, “*Dost memleketin kıymetli Başvekili hoş geldiniz*” başlığıyla şu şekilde kaydetmişti:

“General Metaksas sadece dost ve müttefik Yunanistan'ın Başbakanı ve Balkan Antantı'nın kıymetli bir müdafî sıfatı ile değil, şahsî meziyetleri itibariyle de misafir etmekten büyük bir zevk duymaktayız. General Metaksas iyi görüşü, iyi düşünüşü ile çok mümtaz bir hükümet adamı olduğunu şimdiye kadar defalar ispat etmiştir. Umumî harpten sonra Anadolu Seferi için Yunanistan'da hazırlık yapıldığı zaman, General Metaksas bu seferin neticesinin felâketli olacağını anlamış ve bütün kuvveti ile bunun önüne geçmek için çalışmıştı. 1923 yılında siyasete atıldıktan sonraki süreçte Türk-Yunan ilişkilerinin ve Balkan devletleri arasındaki uzlaşmanın hararetli bir müdafî olmuştur. General Metaksas Yunanistan'da iş başına geçtiği zamandan beri birçok büyük işler görmüş ve Yunanistan'ı her hususta daha ziyade kuvvetlendirmiştir.”

Aynı tarihli *Akşam* gazetesi, Türk yazarlardan Atina temsilcisi Şakir Rasim Çeçen'in, Metaksas'ın hayatı ve Yunanistan'da meydana getirdiği mühim işleri anlatan mektuba da yer vermişti. “*Yunanistan'ın en çalışkan adamı: General Metaksas*” başlığıyla verilen bu mektupta, Metaksas için övgü dolu ifadeler yer almaktadır. Mektuptan öğrendiğimize göre, Metaksas, dâhi Atatürk'ün öteden beri hayranıdır. Yazar Şakir Rasim, her ne zaman Metaksas'la görüşme fırsatı bulmuşsa, Metaksas'ın Atatürk hakkında “*Çok yüksek, müstesna bir şefiniz var. İftihar ediniz. Bu iftihar tam yerindedir. Büyük adam, pek büyük bir şahsiyet...*” ifadelerini ifa ettiğini bildirmektedir.

18 Ekim günü Marmara açıklarına ulaştığında Tınaztepe ve Adatepe Muhripleri Metaksas'ı ve beraberindeki heyeti karşılamıştı. Muhterem misafirimize

³⁷³ *Akşam*, 18 Ekim 1937.

Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Türkiye İşleri Şubesi Direktörü B. Jean Romanos, Balkan İşleri Direktörü B. Konstas, Başbakanlık Özel Şalem şefi B. Andraklis, Kumandan ve Başbakanlık Müşaviri B. Nobelis, Dışişleri Bakanlığı Ataşesi Padampolos, Atina Ajansı Direktörü B. Vekiaelis, Basın Müsteşarlığı Raportörü B. Matanos ve sekiz gazeteci ile bir foto muhabiri refakât etmektedir³⁷⁴.

Adatepe ve Tınaztepe Torpito Muhriplerimiz Başbakan Metaksas'ı Tophane rıhtımında karşılayanlar arasında Donanma Komutanı Amirâl Şükrü Okan, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, Dışişleri Özel Kalem Müdürü Refik Amir, Yunan Elçisi Rafael, Yunan Konsolosu Cofas bulunuyordu³⁷⁵.

Saat 17.00'de vapurla Boğaz'da kısa bir tur atan Yunan heyeti, Ortaköy, Selimiye, Tophane, Galata ve Haydarpaşa sahilinde bulunan halk tarafından selâmlanmış ve tezahüratlarla alkışlanmıştı. Daha sonra Pera Palas'ta bir süre dinlenen Metaksas, tekrar Tophane rıhtımından Haydarpaşa Garı'na geçmiş ve Ankara'ya hareketinden önce gazetecilere şu açıklamayı yapmıştı:

“Münasebetlerimiz çok iyi olan Türkiye’de bulunduğumdan dolayı çok memnun ve mütehasşısım. Türk milletinin reisi Atatürk’e hürmetlerimi arz edecek zamanı sabırsızlıkla beklemekteyim. Aynı zamanda zaten bir kısmım tanıdığım Türk ricâliyle temas etmek ve diğerleriyle de tanışmak fırsatını bulduğumdan dolayı ayrıca memnunum, Biz iki memleket o kadar yakından birbirimize bağlı bulunuyoruz ki, bundan daha mükemmel bir anlatmaya imkân yoktur³⁷⁶.”

Bayan Metaksas ise, Türkiye'deki medeni hayatı değerlendiren bir konuşma yapmış ve şunları söylemişti:

³⁷⁴ Akşam, 19 Ekim 1937.

³⁷⁵ Akşam, 19 Ekim 1937; Benzer içerikli haber Cumhuriyet, 19 Ekim 1937'de de yer almıştır.

³⁷⁶ Akşam, 19 Ekim 1937; Benzer içerikli haberi Cumhuriyet, 19 Ekim 1937 tarihli nüshasında şu şekilde aktarmaktadır: *“Türkiye’de ve Yunan milletinin kardeşçe münasebatta bulunduğu Türk milleti arasında bulunduğumdan dolayı kendimi son derece mesut hissediyorum. Bir an evvel Ankara’ya gidip Türk milletinin Yüce sefine hürmetlerimi arz etmek ve bir kısmını tanıdığım Türk ricâlini kâmilten tanımak üzere sabırsızlanıyorum. Zira kendilerine Türkiye’nin refah ve saadeti için Yunan milletinin samimî temennilerini götürüyorum. Aramızda görüşülecek ve halledilecek bir mesele yoktur ve olamaz. Şimdiye kadar yürüdüğümüz yolda ilerlemeye devam edeceğiz. Bazı diplomatlar düşüncelerini saklamak istedikleri için evvelce beyanat hazırlamaktadırlar. Benim gizli kapaklı bir işim yoktur. Ankara’da kalbimi tamamen açabileceğim.”*

“İstanbul’u ilk ziyaretim 35 sene evvel Abdülhamit zamanında olmuştu. O zamandan beri Türkiye dünyayı hayrette bırakan büyük adımlarla ilerlemiştir. Yunan kadınları, Türk kadınına haremde yaşamaktan kurtaran Türk İnkılâbı ile yakından alâkadar olmaktadır. Memleketimizde feminizm hareketi ilerlemektedir. Kadınlarımız umumî hayatın her sahasında erkeklerle teşriki mesai istemektedirler. Sadece genç kızlarımız askerlik terbiyesi görmüyorlar³⁷⁷.”

Bayan Metaksas, İstanbul’a vardığında verdiği başka bir beyanatta gördüğü ilgi ve samimîyeti şu sözleriyle aktarmaktaydı:

“İstanbul’a bundan 20-25 sene kadar evvel bir defa daha gelmiştim. Burada kendimi kendi memleketimde gibi görmekteyim. Tanıdık çehrelerle karşılaşılıyor ve ayrıca bundan da zevk duyuyorum³⁷⁸.”

Akşam gazetesinin 19 Ekim tarihli yayınında “*Amirâlimizden misafir amirâle telgraf*” başlığıyla teati olunan görüşlere yer verilmektedir. Bu haber gazetede şöyle yayınlanmıştı:

“Donanma Kumandam Amirâl Okan, dün Hamidiye Kruvazörü’nden Averof’ta bulunmakta olan Yunan Donanması Kumandanı Amirâl Ekonomu’ya bir telgraf çekerek kıymetli dostu getirmekte olan Averof’u Dolmabahçe önünde beklemekte olduğunu bildirmiş ve çok samimî saygı ve selâmlarım iblâğ etmiştir.

Amirâl Ekonomu, cevabında bu telgrafa çok hararetli cümlelerle teşekkür ettikten sonra kendisinin ve bütün Yunan Krallığı Bahriyesi’nin hissiyatı bu telgrafta izhar olunan hissiyata tamamen uygun olduğunu ve dost ve müttefik millete yapılmakta olan bu ziyaretten cidden bahtiyar olduğunu bildirmiş, selâm ve saygılarının kabulünü rica etmiştir.”

Cumhuriyet gazetesi ise, 19 Ekim tarihli yayınında General Metaksas’a eşlik eden Yunan Donanma Komutanı Amirâl Ekonomu’nun Türk-Yunan deniz kuvvetleri ilişkisi hakkında yaptığı değerlendirmeye yer vermiş ve şöyle aktarmıştı:

³⁷⁷ *Akşam*, 19 Ekim 1937; Benzer içerikli haber *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1937’de de yer almıştır.

³⁷⁸ *Akşam*, 19 Ekim 1937.

“Bir denizci sıfatıyla Türk ve Yunan milletleri arasındaki yakınlığın donanma terki teslihâtı ve donanma inşaatının tahdidi ile başladığını büyük bir iftiharla kaydetmek isterim. Bu ilke, anlaşma sayesinde iki millet arasındaki teşriki mesai bugünkü mesut neticeleri temin etmiştir. Bugün Türk ve Yunan milletlerinin menfaati birdir. Geçen seneki Malta ve Yunanistan’ı 4 Torpido ve 5 Denizaltı ile ziyaret etmeniz takdire şayandır. Bu seyahat denizciliğinizin harpten sonra nasıl terakki ettiğini fîlen ispat etmiştir. Türk ve Yunan denizcileri istikrarını bulmuş bir sulh idealine bağlıdırlar ve aynı zamanda icabında müşterek olan menfaatlerini müdafaa etmesini de bileceklerdir.”

Metaksas ve refakâtindeki Yunan heyeti Haydarpaşa Garı’ndan hususî tren ile saat 20.00’da Ankara’ya hareket etmişler ve B. Metaksas istasyonda Vali Muhittin Üstündağ ile Merkez Kumandanı Ilgaz, Yunan Donanması Kumandanı Ekonomu, Averof zırhlısı süvarisi, Emniyet Direktörü ve Yunan Konsolosu ile istasyonun içini ve dışını dolduran kalabalık halk kitlesi tarafından düzenlenen askerî bir merasimle uğurlanmışlardı. Büyükelçi Ruşen Eşref ve Yunan gazeteciler de Başbakan Metaksas ile birlikte Ankara’ya gitmişlerdi³⁷⁹.

20 Ekim 1937 tarihli *Akşam* gazetesinde Metaksas’ın İzmit’ten geçerken Yunanistan’dan gelen mübadil Türklerin kendisine bağlılık ifade eden sözlere ve Metaksas’ın da buna mukabil söyledikleri aktarılmaktadır. Mübadil Türklerin Yunanca söylediği sözler şu şekildedir:

“Biz, Yunanistan’dan gelmiş olan Türkler, orada geçirmiş olduğumuz hayatın kıymetli hatıralarını unutmayarak size hoş geldiniz derken Türk ve Elen dostluğunun günden güne daha sıkı ve daha samimî olmasını temenni ederiz. Yaşasın Elen kralı majeste George! Yaşasın büyük idare adamı Ekselans Metaksas!”

Bu sözler karşısında derinden etkilenen Metaksas, duyduğu memnuniyet hissiyatını teşekkürle başlayan şu konuşmasıyla açıkça ifade etmişti:

“Türk-Elen dostluğuna gelince, sizinle tamamıyla aynı fikirdeyim. Türk ve Elen milletleri arasında kardeşçe münasebetleri devam ettirmek için hepimiz

³⁷⁹ *Akşam*, 19 Ekim 1937.

çalışmaya mecburuz. Ben Ankara'ya, milletinizin Büyük Önderi Kemal Atatürk'ü ve Türk Cumhuriyet Hükümeti'ni selâmlamak üzere gidiyorum.”

Halk, bu sözler üzerine: “*Yaşla!*” nidaları ile Başbakan Metaksas'ı uğurlamıştı.

Metaksas'ı getiren tren saat 10.05'te Ankara'ya ulaşmıştı. Metaksas ve heyetini karşılamak üzere Başbakan Vekili Celâl Bayar ve eşi, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Numan Menemencioğlu, Başbakanlık müsteşarı Kemal Gedelec, Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan, Ankara Garnizonu Kumandanı General Mustafa Gökçe, Protokol Şefi Şevket Fuat Keçeci, Birinci Daire Başkanı Cevat Açıkalın, Başbakanlık Özel Kalem Direktörü, Ankara Merkez Kumandanı Albay Demir, Emniyet Direktörü Sadri Aka ile Yunan, Rumen, Yugoslav elçileri ve elçilik ileri gelenleri, Basın Genel Direktörü Vedat Tör ve basın mümessillerinin bulunduğu özel bir tören düzenlenmişti. Muzika eşliğinde asker ve polis müfrezeleri selâm resmini ifa etmişlerdi. General Metaksas'a bu ziyareti esnasında, Dışişleri ve Savunma Bakanlığı yetkilileri, Yunan Donanma Komutanı, Ruşen Eşref Ünaydın, Yunan basın mensupları, Başbakanlık özel kalem müdürü ve diğer görevliler eşlik etmişlerdi³⁸⁰.

İstasyon binası ve istasyon caddesi, dost devlet reisinin ikâmetlerine tahsis edilen Ankara Palas Oteli civarı Türk ve Yunan bayraklarıyla donatılmıştı. Büyük bir halk topluluğundan oluşan gruplar, küme halinde Metaksas ve heyetini tezahüratlar eşliğinde hararetle alkışlamışlardı. Daha sonra Ankara Palas'a geçen Metaksas, saat 11.00'da Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne giderek özel defteri imzalamıştı. Metaksas, Yunan Büyükelçisi refakâtinde öğleden önce Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı, Genelkurmay başkanı Mareşâl Fevzi Çakmak'ı ve Başbakan Vekili Celâl Bayar'ı ziyaret etmişti. Bu ziyaretlere mukabil ziyaretler de ilgili kişilerce teati edilmişti. Öğle yemeğini Yunan Büyükelçisi'nde yedikten sonra, saat 15.30'da TBMM

³⁸⁰ *Akşam*, 20 Ekim 1937; Benzer içerikli haber *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1937'de yer almıştır.

Başkanı Abdülhalik Renda'ya ziyarette bulunan Metaksas, Abdülhalik Renda'nın iade-i ziyaretini kabul etmişti³⁸¹.

Yunan Başbakan, saat 17.00'da Çankaya Köşkü'nde Atatürk tarafından kabul edilmişti. Çankaya Köşkü'nde Atatürk ile bir araya gelen Metaksas'ın görüşmesi dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın imzasıyla tutulan zabta göre yaklaşık iki buçuk saat sürmüştü³⁸². Görüşmede kendilerinin ve mensup oldukları millîyet namına birbirlerine duydukları samimî muhabbetten bahsederlerken Metaksas'tan Atatürk'ü Atina'da görmeyi çok arzuladığı şeklindeki davet beyanı gelmiş ve Yunan milletinin de bundan ne derece memnuniyet duyacağı konusundaki ifadelerine yer vermişti. Yunan Başbakan bunu şöyle dile getirmişti:

“... Büyük Atatürk, eğer bir fırsat olup da Yunanistan'ı teşrif buyurursanız benim Zatı Devletinize arz ettiklerimin, duygularımdan çok eksik kaldığını, bizzat bütün Yunan Milletinin, Yüksek Şahsiyetinize izhara vesile bulacağı coşkunu samimiyet ve hürmet tezahürlerinden görürdünüz. Zatı Devletinizi temin ederim ki, bütün Yunan Milleti kalbî meftununuzdur. Bundan birkaç ay evvel bize vaki olan o büyük mesajınız münasebetiyle ta en küçük köylere kadar bütün Yunanlılar'ın göstermiş oldukları kalbî bağlılık bunun bir örneğidir³⁸³ ...”

Atatürk, Metaksas'ın bu sözlerine cevaben şunları söylemişti:

“Yunan Milletinin hakkımda beslediğini ifade buyurduğunuz duyguya teşekkür ederim. O toplanma vesilesiyle göndermiş olduğum mesajdaki düşüncelerimi bugün de yanınızda aynen tekrara ve teyide fırsat bulmuş oluyorum³⁸⁴.”

Atatürk çocukluğundan beri Yunan milletini tanıdığını, Yunan çocukları ile dostluk ettiğini, evvelden beri bu millete aşinalığını ifade ettikten sonra Yunan milleti ve Türk milletinin daimî surette dost olması ve kalmasını arzu ettiğini şu sözleriyle beyan etmişti:

³⁸¹ Akşam, 20 Ekim 1937; Benzer içerikli haber Cumhuriyet, 20 Ekim 1937'de yer almıştır.

³⁸² Akşam, 20 Ekim 1937; Cumhuriyet, 20 Ekim 1937.

³⁸³ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, (Belge No: 71), s. 362.

³⁸⁴ Aynı eser, aynı yer.

“... Bu tabii temayüle bakarak her iki milletin daima birbirine yakın dost olmasını ve öyle kalmasını daha gençliğimden düşünmüştüm. Bilâhare, hadiselerin ilcaları dolayısıyla ayrı ayrı saflarda bulunduğumuz zamanlarda dahi, fırsat zuhur ettikçe temas ettiğim zabıtlerinize, bu ayrılığın geçici olduğunu, esasta, iki milletin birbirine dost olması, her ikisinin de büyük hayati menfaatleri iktızası bulunduğunu, zaman ile bu hakikâtin anlaşılacağını ve bu dostluğun teessüs edeceğini ve daima buna çalışmanın muvafık olduğunu söylemişimdir. Benim, çok eski olan bu düşüncem bugün taahhuk etmiş bulunuyor³⁸⁵.”

Yunanistan Başbakanı Metaksas, Atatürk’ün bu sözleri karşısında Millî Mücadele yıllarında Yunanistan’ın Anadolu Seferi’ni hezimetle sonuçlanacağını Yunan Hükümeti daha önce beyan ettiğini şu sözleriyle aktarmıştı:

“ O beyhude mücadelelerle Yunanistan’ı zaafa düşürmenin büyük bir hata olduğunu ve bu hatanın bizi bir felâkete götüreceğini o zaman görmüş ve mesul zimamdarlarımıza söylemişim. Fakat o vakit sözümü dinletemediğim gibi düşüncemin cezasına bile uğratılmışım. Zaman benim haklı olduğumu ispat etti³⁸⁶. ”

1930’da imzalanan Türk-Yunan Antlaşması’yla başlayan dostane ilişkilerin Balkan Antantı’na varan aşamaların da konu olduğu görüşmede, bu yakınlıktan duyulan memnuniyet ile Avrupa’da cereyan eden ve meydana gelebilecek olaylara da değinilmiş ve Bulgaristan’ın Avrupa ve Balkanlar için tutarsızlığıyla birlikte bir tehdit unsuru oluşturduğu görüşüne de yer verilmişti. Metaksas bu konuda şöyle demişti:

“... Biz Yunanlılar, bu Balkan Paketi’nin devamı için mesaide bulunmaktan geri durmadık ve durmuyoruz. Hatta geçen kış Bulgarlar’ın bizzat kendi teşebbüsleriyle bize vaki olan ‘ihtilâflı maddelerin halli’ teklifini biz hüsnü niyetle mütalâa ettik, bir itilâfa varmanın esaslarını bile Bulgarlar’ın Atina’daki elçisiyle birlikte hazırladık. Böyle bir proje Sofya’ya gönderildi. Biz buna cevap beklerken

³⁸⁵ Atatürk’ün Millî Dış Politikası, C. II, (Belge No: 71) , s. 363.

³⁸⁶ O zamanlar Albaylık rütbesiyle Yunanistan’ın Genelkurmay Başkanlığı görevini yürüten Metaksas, Yunan Hükümeti’ne 27 ve 31 Ocak tarihli iki muhtıra vermişti. Bunlarda çeşitli sebeplerle Yunanistan’ın Kuzey Sırbistan’a asker çıkarmasının yanı sıra Anadolu’ya da saldırmasının da tedbirsiz bir hareket olacağını ve Yunanistan’ı ve Anadolu’lu Rumlarını da uzun bir süreçte pahalı bir harbe sokacağını ve felâkete götüreceğini ifade ediyordu. Yılmaz Altuğ, *Bir Yunan Diplomatına Göre Yunanistan’ın Anadolu Macerası*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. IX, S. 27, Temmuz-Kasım 1993, s. 493-511.

Bulgarlar, Yugoslav antlaşmasını yaptılar. Bu da Bulgarlar'ın hüsnü niyet sahibi olmadıklarını bir defa daha göstermiş oldu. Bulgarlar bir takım müsmir fikirlerin sahibidirler. Bu yanlış gidişlerinde anlaşılmaz bir inat güderler, realiteye ve onun istilzam ettiği menfaatlerine bakmazlar. Bize vaki tekliflerine cevap verecekleri yerde, Yugoslav itilâfını çabucak yapmakla ve bu itilâfi müteakip bir takım telmihli neşriyatta bulunarak Balkan Paktı'nı içinden zedelemek emelini takip ettikleri şüphesini uyandırdılar.³⁸⁷”

Metaksas bu sözleriyle adeta Atatürk'e Bulgarlar'dan yakınmişti. Atatürk Metaksas'ın bu konudaki düşüncelerine şu şekilde karşılık vermişti:

“...Bulgarlar'ı ben de biraz tanırım; Sofya'da Ataşemiliterliğim zamanında bir müddet içlerinde yaşadım. Çalışkandırılar, fakat biraz çetin zihniyetlidirler. Bu böyle olmakla beraber zannederim ki onları büsbütün desespere etmemeliyiz. Hatta onları, mümkün olursa Balkan Birliği'ne kazanmalıyız. Onları nevmid ederek başkalarının eline bırakmakta menfaat yoktur. Onlara hangi istikametleri takip etmekte en hakikî menfaatleri bulunduğunu göstererek bunu kavramalarına ve anlamalarına çalışmalıyız. Ancak, bu hususta onlarla konuşmasının yolunu bilmelidir, onlara zihniyetlerinin anlayabileceği bir lisanla hitap ederek o da şudur: İşte, Zatı Aliniz hükümetiniz tarafından memleketinizde alınan tedbirleri izah buyurdunuz... Bulgarlar'a karşı tatbik edilecek tedbirin birinci kısmı budur³⁸⁸.”

Atatürk, ortak Bulgar sınırında uygulanacak sıkı tahkimat hakkındaki görüşlerini açıklamıştı. Tatbik edilecek diğer bir tedbir için ise, Bulgarlar'a bir kapalı bir de açık kapı politikasının uygulanması yönünde bir beyanda bulunmuştu.

“İkinci kısmı, onlarla konuşmak ve onlara Balkan Birliği içindeki menfaatlerini anlatmaktır... Kapalı kapı, yukarıdan beri anlattığım askerî tedbirlerin mecmuudur. Bu kapıya alınını dayayan Bulgarlar, Garbî ve Şarkî Trakya'ya taarruz etmekten, Ege Denizi'ne inmekten ümitlerini keseceklerdir. İşte o zaman onlara açık kapıyı göstermeliyiz; bu kapı, onlara kendi hakiki menfaatlerini gösterir ve anlaşma

³⁸⁷ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, (Belge No: 71) , s. 364-365.

³⁸⁸ Aynı eser, s. 365-366.

yoluna götürür ve onların da Balkan Camiası içinde kendi cirimleri ile mütenasip bir şekilde müspet bir unsur olmaları sahasına çıkarır³⁸⁹ ...”

Atatürk, Türkiye ve Yunanistan arasında 14 Eylül 1933'te imzalanan Samimî Antlaşma Paktı'nın süresinin dolmasına vakit olduğu halde, içeriğinin genişletilerek ve hatta birleşmeye varacak bir yola gidilmesini de istemişti. Türkiye ve Yunanistan arasındaki hudutların muhafazası ve müdafaası hakkında düşüncelerini aktaran Atatürk'e, Metaksas bu hususta birlikte yol almaya hazır olduklarını söylemişti. Atatürk ortak savunma mekanizması oluşturma hakkındaki konuyu, 10 Eylül 1937'de, İspanyol Savaşı devam ederken Akdeniz'deki denizaltı korsanlığını önlemek amacıyla toplanan Nyon Konferansı'nda kabul edilen ilkelere göre ele almış ve İtalya'nın olası bir taarruz hareketine de değinmişti³⁹⁰.

“... Paris'teki eksperler ona (İtalya'ya) bir kontrol hattı tayin ettiler. Bu hat bilhassa size ve kısmen de bize temas etmektedir. Bu kararı, alâkadar iki devlet, önceden bizim mütalâamızı almaksızın bize adeta bir tebliğ suretinde bildirdiler. Gerçi siz de, biz de İngilizlerle dostuz. Bu dostluk, imza edilmiş kâğıtlar üzerinde tespit olunmuş değilse de şifahen ve fülüyatta mevcuttur ve her gün daha takviyet bulması da mümkündür. Bu böyle iken, bize evvelce verilmiş vaatlere rağmen, zaruret karşısında, mütalâamız sorulmaksızın hareket edilebilmiştir. Böyle bir hattın varlığı bizden bazı limanlarımızda İtalyan gemileri için de yer gösterilmesinin istenilebilmesi ihtimâlini düşündürmüştür. Böyle bir karara biz ve siz itira ettik, kabul edemeyiz, bu vakiadan bizim çıkardığımız manâ şudur: Büyük Devletler, menfaatleri iktızası ve zaruretler ilcasıyla ciddi surette bizlere dost olmalarına ve gördükleri başka menfaatler önünde bizleri de kendi emellerine alet edebilecek zihniyette olabilirler. Onun için biz de hukukumuzu ve hükümranlığımızı kendi topraklarımıza bizzat kendi kararımızla tayin ve müdafaa etmek azminde olduğumuzu, bu hakkımızın herhangi bir kimse tarafından kullanılması salâhiyetini kimseye bırakmayacağımızı, binaenaleyh bizim rıza ve muvafakâtimiz taallük etmeden hiç kimsenin namımıza söz söylemek ve hareket etmek salâhiyetini haiz olmadığını bu vesile ile bütün alâkadarlara şimdiden anlatmak istedik³⁹¹ ...”

³⁸⁹ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, (Belge No: 71) , s. 365-366.

³⁹⁰ Hüner Tuncer, İsmet İnönü'nün... , s. 19.

³⁹¹ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, (Belge No: 71) , s. 368-369.

Atatürk'ün dış politikada hem komşu devletlerle hem de devrin büyük güçleriyle olan münasebetlerin barış, istikrar ve karşılıklı saygıyla gelişip güçleneceğini belirtmiş ve bunun hangi boyutlarda olması gerektiğine dikkât çekmişti. Ülke menfaatleri söz konusu olduğunda bile barışçı yollarla ancak karakter sahibi şekilde ezilmeden kararlı adımlarla dış politikaya yön verilmesi gerektiğini de vurgulamıştı. Son olarak iki memleketin liderleri ülke içi siyasî yönetim tarzları konusunda görüş alışverişinde bulduktan sonra görüşmelerini tamamlamışlardı.

Anlaşılacağı üzere, Türkiye ve Yunanistan 1930 yılında başlayan dostlukları çerçevesinde hem ikili ilişkilerinde hem de üyesi buldukları Balkan Antantı'nı ilgilendiren iç ve dış konularda da mutabık olarak bu dostluğun hakkını vermede gayret göstermişlerdi. Ancak, Metaksas'ın konuşmasında da yer verdiği Bulgaristan'ın 1937 yılında Yugoslavya ile anlaşmaya varması enteresan bir hâl idi. İlk bakışta Bulgaristan'ın bu girişimi onu Balkan Antantı'na yakınlaştırmış gibi görünse de aslında, 1936 yılından başlayarak Avrupa'da Alman nüfuzunun artmasıyla dengelerin değiştiğinin bir göstergesiydi³⁹². Balkan Antantı bu dönemde çözülmeye başlamıştı. Genişlemeci büyük güçlere karşı bir savunma bloğu oluşturmak adına kurulan Balkan Antantı, alelacele bir hamleyle Arnavutluk ve Bulgaristan'ı grup içine dâhil etmeden kurulmuştu ve bölgede iki düşman grubun oluşmasına neden olmuştu. Tam bir anlayış birliği kuramayıp sadece askerî ittifak olarak kaldığı için istenilen başarıyı sağlayamamıştı. Yugoslavya Kralı Aleksander'in 9 Ekim 1934'te bir grup Nazi tarafından öldürülmesiyle³⁹³ de antantın Yugoslavya'daki en büyük desteğinin yok olması, Yugoslavya'nın 24 Ocak 1937'de Bulgaristan³⁹⁴'la, 25 Mart 1937'de de İtalya³⁹⁵'yla bir antlaşma yapmasına neden olmuş ve antantın gücünü zayıflatmaya başlamıştı. Mihver Berlin-Roma hattının da Balkanlar'daki misâki dağıtmak için harcadığı çabaları da hesaba katarsak, Yugoslavya'nın antant dışı devletlerle yaptığı itilâfin hemen ardından bir de Romanya'nın Alman tarafına kayması, antantın dağılma sürecini hızlandırmıştı. Bütün bunlardan en önemlisi ise antant üyesi devletlerin 31 Temmuz 1938'de

³⁹² M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte...*, s. 203.

³⁹³ *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1934.

³⁹⁴ *Olaylarla...*, s. 105.

³⁹⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 419.

revizyonist Bulgaristan ve İtalya'yla antlaşma imzalamaları olmuştu³⁹⁶. Birliğin ruhuna aykırı olan bu davranış, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmalardan, Almanya'yı silahsızlandıran hükümlerin kaldırılmasını onaylamıştı. Bu da ilerleyen yıllarda Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıkların siyasî boyutlara ulaşmasına yol açmış ve birliğin giderek zayıflamasına neden olmuştu. 1937'de bütün Balkan ülkelerine resmî ziyaretler başlatarak bu birliği ayakta tutmaya çalışan Türkiye'nin gücü maalesef buna yetmemişti. 1939 yılına gelindiğinde Alman ve İtalyan işgallerinin Balkanlar'a da yayılmaya başlaması en nihayetinde bu antantın sonunun geldiğinin işareti olmuştu.

İki buçuk saat süren Atatürk-Metaksas görüşmesinin ardından, Türkiye Başbakan Vekili Celâl Bayar tarafından saat 20.30'da Ankara Palas'ta Metaksas onuruna bir yemek ziyafeti düzenlenmişti. Çok samimî nutukların irat edildiği yemekte hem Celâl Bayar hem de Metaksas, Türk-Yunan dostluk ilişkilerinin günden güne artarak güç kazandığı ve geniş alanlara yayıldığı ile bundan duydukları memnuniyet üzerinde durmuşlardı. Türkiye Başbakan Vekili Celâl Bayar, Metaksas'ın bu ziyaretiyle ilgili yaptığı konuşmasında şunları kaydetmişti:

“Majeste Elenler Kralı Hükümeti'nin mümtaz reisine, derin bir memnuniyetle hoş geldiniz der ve şahıslarında dost ve müttefik asıl Elen milletini selâmlarım. Topraklarımıza girdiğiniz dakikadan itibaren, Türkiye'ye yaptığınız bu muhabbetkâr ziyaretin istisnasız herkeste uyandırdığı derin sevinci ekselansınız her halde müşahede etmişlerdir. O ziyaret ki, Türk milleti ve Cumhuriyet Hükümeti, yalnız tam bir hissiyat ve kalp beraberliği üzerinde değil, fakat aynı zamanda fikir beraberliği ve karşılıklı menfaatlerin iyi idraki üzerine müesses bulunan sarsılmaz Türk-Elen dostluğunun yeni bir tezahürü olarak karşılar.

Esasen milletler arasında, müşterek bir ideali istihdaf eden menfaatler ve aynı fikirler üzerine kurulan bir dostluktan daha sağlam bir dostluk tasavvur olunamaz. İnsaniyet üzerine vahim endişelerin çökmüş olduğu ve daha iyi bir İstikbâl için yapılan teşebbüslerin neticesiz gayretler haline dağıldığı bir zamanda

³⁹⁶ Esra Sarıkoyuncu Değerli, *Atatürk Dönemi Türk-Yunan...*, s. 84.

milletlerimiz arasında sarsılmaz bir dostluğun vücut bulmuş olmasından dolayı hakkıyla iftihar edebiliriz³⁹⁷.”

Akşam ve *Cumhuriyet* gazetelerinin 20 Ekim tarihli yayınına baktığımızda Metaksas ve Celâl Bayar arasında geçen konuşmalarının devamı verildiğini görüyoruz. Türkiye Başbakanı Vekili Bayar, Balkan Antantı hakkında da kısa bir konuşma yapmış ve bu antantı değişmez bir sulh ve emniyet binası olarak tanımlarken şu ifadeleri kullanmıştı:

“Balkan Antantı dost ve mütefiklerimizle sıkı bir işbirliği halinde, bir adım ilerisini düşünen bir ilerleyişle gayret ve cesaretle, fırtınaları ve karışıklıkları ile tanınmış bir muntıkada değişmez bir sulh ve emniyet binası kurduk. Hemen hemen bütün Balkanlar’ı kaplayan bir arazi ve altmış milyonluk bir nüfus kütleli, bugün, bütün dünyaya, son derece aynı benzerlikte ve son derece uyum içerisinde bir birlik manzarası arz etmektedir.”

Yine Türk-Yunan anlaşmalarının yanı sıra oluşturulan Balkan Antantı konusunda dünyaya karşı bir örnek teşkil edebileceği inancıyla sözlerine devam eden Bayar, Metaksas’ın Türkiye ziyaretini, iki ülke ilişkilerini bir adım daha öteye götüren bir vesile olarak şu sözleriyle addetmektedir:

“Bu muhteşem başarı, daha iyi bir istikbâl aramakta bulunan herkese bir örnek numunesi teşkil edebileceği gibi hüsnü niyet ve anlaşma zihniyetinin milletleri nerelere kadar götürebileceğini de gösteriyor. Bu örnek numunesi, iki millet arasında hüküm süren dostluğun başarısını ve hakikîliğini gösteren yeni bir ispat daha getirerek Türk ve Elen vatandaşlarını inandırabilir.

Bütün refah ve saadet unsurları arasında en katîsinin sulh olduğu fikri ile dolu bir halde, bu sulh ve anlaşma siyasetine azimle girmiş bulunuyoruz. Milletlerimizi birbirine bağlayan kırılmaz rabitaların inkişâfına otoritesinin ve heyecanının yardımını getirmekten hiç bir zaman hali kalmamış olan ve daha yakınlarda Türk matbuatı mümessillerine söylediği güzel sözlerle bu rabitaların mahiyetini tebarüz ettiren ekselansınız, Ankara’yı ziyaretleriyle, devamlı ve ahenk dar bir seyriyle ilerleyen bu dostluğun parlak bir safhasını açmıştır.

³⁹⁷ *Akşam*, 20 Ekim 1937; Celâl Bayar’ın bu nutkuna *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1937’de de yer verilmiştir.

Ekselansınızın bu ziyaretlerinin yarattığı bayram havası içinde ve kalplerimizi dolduran sevinçle, kadehimi itibar sahibi hükümdarların, majeste Elenler Kralının sıhhatine, dost ve müttefik Elen milletinin refahına ve bu akşam muhterem misafirlerimiz olan mümtaz hükümet reisi ile nazik refikalarının saadetlerine kaldırıyorum.”

Aynı samimî duygularla cevabî konuşmasını yapan Metaksas, Türkiye’ye yaptığı bu ziyaret esnasında gördüğü ilgiden duyduğu hoşnutluk duygusunu teşekkür ederek Balkan Antantı’na sarsılmaz bir bağla sadık kalacağına teminat verir nitelikte şunları kaydetmişti:

“Türkiye topraklarına ayak bastığımdan beri mazhar olduğum hararetle kabul ve hakkımda hiçbir sakınca duyulmaksızın vücuda getirilen muhabbet eserleri beni derin bir tarzda duygulandırmıştır. Ekselânsınızın bana hitap eden ve asil Türk milletinin memleketim hakkındaki dostluk hislerinin bir ifadesi olan samimî sözleri Yunanistan’da heyecanlı bir şekilde yansıyacak yer bulacaktır. Bu sözlere gerek şahsım namına, gerek Kraliyet Hükümeti ve dostluk ve ittifak paktımıza sadık olduklarını ve ona: sarsılmaz bir iman beslediklerini temin etmekle hissiyatlarına sadıkane tercüman olduğuma emin bulunduğum bütün vatandaşlarım namına hararetle teşekkür ederim.”

Metaksas, Türkiye’nin kurucusu Atatürk’e hayranlık duyduğunu bir kez daha söyleme fırsatı yakalamış ve Atatürk’ün önderliğinde küllerinden yeniden bir vatan kurulmasında Türk milletinin de bu muvaffakiyette çok büyük emeği olduğunu dile getirmiş ve bütün bunlardan kendisi gibi Yunan milletinin de sevinç duyduğunu şu ifadelerle aktarmıştı:

“Güzel memleketinizi ve onun modem hükümet merkezini ziyaret etmek fırsatını bulduğumdan dolayı bilhassa bahtiyarım. Çok kısa bir zaman içinde Türkiye’de elde edilen muazzam terakkileri bilmiyorum değilim. Fakat Türk milletinin muhterem bir şef olarak malik bulunmakla bahtiyar olduğu Büyük yaratıcısının ilham ettiği hamle sayesinde onun mümtaz arkadaşlarının yardımıyla yapılmakta olan harikulade eser karşısında duyduğum hayranlığı ifade için söz bulamıyorum. Yeni Türkiye’yi her ziyaret eden, kurucu bir işte bütün verimiyle çalışan kuvvetli ve kıymetli bir milletin arz ettiği bu cazip manzara karşısında meşhut kalır. Dürüst ve

sadık bir müttefik olan Yunanistan'ın dost Türkiye'nin bu çok güzel inkişâfından sevinç duymakta olduğunu söylemeye bilmem gerek var mıdır?"

General Metaksas, iki milletin de barışsever emellerle ve aynı millî menfaatler doğrultusunda geçmişi unutarak samimî dostluk duygularıyla işbirliği ortamına girme arzusunun, barışı ilke edinen diğer milletlere de örnek olabilecek güzel bir eser inşa ettiğini şu sözleriyle ifa etmişti:

"Kalplerinden mazinin kinlerini silerek onun yerine bir sulh ve kardeşlik ideali koyan milletlerimiz arasında kurulan entante cordiale (içten anlaşma) günden güne dayanıklılık göstermektedir. En eski ve en aziz arzularımdan birinin, Türk-Yunan mukarenetinin, canlı bir hakikate inkılâp ettiğini görmek benim için bir siyaset adamının duyabileceği en büyük mutluluklardan biri olmuştur. Müşterek tarihimizde katî bir merhale teşkil eden ittifakımız, harp sonrası devresinin en ziyade dikkâte şayan hadiselerinden biridir ve belki de sulhu kendilerine emel edinen milletlere bir misal olarak gösterilebilir. Günden güne daha sıkılaştıran teşriki mesaimizin bariz vasfı olan hulûs ve açık sözlülük bu sulh eserinin genişlemesine müsait havayı yaratmıştır. İttifakımızın bu suretle Balkan Antantı'nın müjdecisi olduğunu söyleyebiliriz. Menfaat birliği ve aynı sulh emelleriyle birleşmiş olan ve birliklerinin manevî kuvveti de işte bunda bulunan Balkan Antantı'nın dört milleti, eskiden daimî karışıklık ocağı addedilen Balkan yarımadasını Avrupa'nın en sulhçu ve emniyetli muntakalarından biri haline getirmiş olduklarından dolayı iftihar edebilirler. Milletlerimizin bundan ummuş oldukları şey tamamıyla gerçekleşmiştir. Beynelmilel sahada Balkan Antantı'nın dört devleti, müteakıl münasebetlerine hâkim olan itimattan doğan tek bir azim ile devnim gösteren bir kütle halinde gözüküyorlar."

İki milleti birbirine bağlayan bağların sağlamlığından bahseden Metaksas, bu bağların halkasına bir yenisini eklemek üzere her iki ülke reislerinin yadırganmayacak derecede çaba harcadığını da ifade ederek günden güne artan derin bir hissiyat ile bağların güçleneceğine olan inancını şu sözlerle vurgulamış ve iyi dilek temennileriyle nutkunu sonlandırmıştı:

"İki milletimizi birleştiren bağların ne kadar kuvvetli ve ölçülmez olduğunu bugün bir kere daha müşahede etmek benim için büyük memnuniyettir. Bütün

kuvvetimi bu bağların sıkılaştırmasına hasrediyorum ve muhterem hükümdarım Majeste Kral'ın bu işin başarılmasına olan derin alâkasını görmek benim için büyük bir haz oluyor. Ekselânsınızın ve mümtaz iş arkadaşlarının kıymetli müzaheretleriyle bu bağların her gün daha ziyade kuvvetleneceğine ve parlaklaşacağına eminim.

Bu duygularla mütehasıs olarak, Türkiye Cumhuriyeti reisi ekselans Büyük Atatürk'ün sıhhatine, dost ve müttefik Türk milletinin refahına, mümtaz hükümet reisinin ve nazik refikalarının saadetine kadehimi kaldırıyorum.”

Metaksas şerefine Ankara Palas'ta verilen akşam yemeği ziyafeti ve devamında gerçekleştirilen resmî kabulün ardından Yunan gazetecilere beyanatta bulunan Celâl Bayar, iki ülkenin dostluk ilişkilerinde yaşanan gelişmelerden dolayı duyduğu hoşnutluğu, kardeşçe yaşama arzusundan doğan bu dostluk münasebatında günden güne artan bağlarla kuvvet bulduğunu ve dostluk ilişkilerinin daimîliğinde iki ülke reislerinin çaba ve arzularıyla şekil aldığı kadar, her iki milletin de buna takdire şayan bir şekilde yaklaşımda bulunup mukabil davranışlarda bulunması, her iki memlekette itimadı sağlayan bir intiba yarattığını şu sözleriyle ifade etmişti:

“Dost ve müttefik memleketin hükümet reisini kabul etmek ve Başbakan Metaksas gibi güzide ve çok sempatik bir şahsiyeti tanımak fırsatını bulduğum bugünkü kutlu günün sonunda size şunu demek isterim ki, Türkiye ile Yunanistan'ı birbirine bağlayan dostluk tarife muhtaç olmadığı gibi herhangi bir teyide de ihtiyaç duymamaktadır. Sizin vasıtanızla bütün Yunanlılar'a gönderdiğim kardeşçe dostluk selâmları alâkayı celbetmesi icap eden uzunca izahâti yapmak gerektir. Filhakika şurasını kaydetmek icap eder ki, Türk-Yunan dostluğunun bariz vasfı onun dinamikliğinin içinde saklıdır. Münasebatımızın eriştiği seviyeye rağmen gün geçmiyor ki, bu feyizli iki memleketin yüksek menfaatleri yararına devamlı gösterdiği delillerle adı geçen münasebatın daha büyük bir sevincine doğru etkili olmasın. Yunanistan ile Türkiye arasındaki bu samimî itimada dayanan ve kardeşçe teşriki mesai siyasetinin harareti taraftarıyım ve bu hususta her şeyde olduğu gibi uzağı görmesini ve müşkülât içerisinde başarmasının bilen Büyük Şefimin çizdiği yolda yürüyorum. Türk-Yunan dostluğu bu tahakkuklardan biridir ve birbirine kardeşçe birleşen iki millet, yüksek anlayışları ve bilhassa menfaatlerinin birbirine denk düştüğü ve birbirine olan tabii eğilimleri sayesinde kurulabilen mükemmel eserden dolayı iftihar edebilirler. Başbakan Metaksas'ta çok nadir görülen genişlikte bir

devlet adamı buldum. Majeste Kral'ın kendisine dost memlekette işgal ettiği yüksek mevki bırakmış olmasını pek güzel anlıyorum. Yunan milletinin de kendisine hudutsuz bir itimat beslemesini keza anlıyorum. Dost ve müttefik Yunanistan'ın, muhterem hükümdarının dirayetli ve bu büyük vatanperverin marifetli idaresi altında daha büyük bir refah ve gündün güne artan bir kuvvet yolunda inkişâf edeceğine emin olabilirim. Başbakan Metaksas'ın tıpkı benim gibi Türk-Yunan dostluğu davasına sıkı sıkıya bağlı olduğunu bilirim ve bugünkü bakış açısı teatilerinden sonra bir kere daha bundan memnuniyet duydum³⁹⁸."

20 Ekim günü Metaksas, Ankara'da şehir gezisi yapmış ve bazı müesseseleri ziyaret etmişti. Saat 13.30'da Tevfik Rüştü Aras, misafirleri şerefine Çankaya Dışişleri Köşkü'nde bir öğle yemeği düzenlemişti. Öğleden sonra Celâl Bayar ile bir buçuk saat görüşen Metaksas, bulunduğu ilk fırsatta istirahatte bulunan İsmet İnönü'yü de evinde ziyaret etmişti. Saat 20.30'da Yunan elçisi ve eşi, Metaksas ve eşi onuruna Ankara Palas'ta akşam yemeği ziyafeti vermişti³⁹⁹. Yemekten sonra 22.30'da başlayan resmî kabul ile ilgili yayınlanan resmî tebliğ ise şu şekildeydi:

"İki dost ve müttefik memleketin devlet adamları, görüşmeleri esnasında, gerek beynelmilel meseleleri ve gerek memleketlerini doğrudan doğruya alâkadar eden meseleleri etraflıca tetkik etmişler ve dostane ve beynelmilel münasebetlerinin mesut inkişâfını büyük bir memnuniyetle yeniden müşahede fırsatını bulmuşlardır. Başbakan Metaksas, Başbakan Vekili Celâl Bayar ve Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'la birlikte Ankara istasyonundan çıkarılarken iki dost ve müttefik memleketin devlet adamları, inkişâfı umumî sulh eserine esaslı bir surette faydalı olduğunu göstermiş bulunan Balkan Antantı'na bağlılıklarını bir kere daha müşahede eyleyerek iki memleketin tarafından takip edilen ideal ve iki memleketin müşterek menfaatlerine her noktadan mutabık bulunan bu siyasete devamı kararlaştırmışlardır. İki dost ve müttefik memleket devlet adamları, Yunanistan ve Türkiye tarafından takip edilen beynelmilel siyaset arasında mevcut tam mutabakatı çok büyük bir memnuniyetle görmüşler ve iki memleketi birbirine bağlayan Entente

³⁹⁸ Akşam, 20 Ekim 1937.

³⁹⁹ Akşam, 21 Ekim 1937; Benzer içerikli haber Cumhuriyet, 21 Ekim 1937.

Cordiale Paktı'nın, aralarındaki samimî ve dostane münasebetlerin icaplarına tamamıyla tevafuk eylediğini bir kere daha müşahede etmişlerdir⁴⁰⁰."

Atina Ajansı'ndan öğrenildiğine göre Yunan gazeteleri, Ankara'da yayınlanan bu tebliğ hakkında yazılar yazmakta ve bu tebliğin, bekledikleri gibi bulduklarını tebarüz ettirmektedirler. Zira Başbakan Metaksas'ın bu ziyareti, kendisinin beyanatı vechiyle, iki memleket arasındaki dostane münasebetlerde herhangi bir değişiklik getirmeyi istihdaf eylemekte değildi. İki memleket arasındaki dostane münasebetler, iç ve dış siyasetin bütün sahalarında kendisini göstermiş ve Türk-Elen ittifakı için azami neticeleri vermişti⁴⁰¹.

Metaksas, Ankara ziyaretinin üçüncü gününde, öğleden önce eşi ile birlikte, Başbakan Vekili Celâl Bayar ve Millî Savunma Bakanı Kazım Özalp'in eşliğinde bazı müesseseleri, askerî fabrikaları ve Harp Akademisi'ni ziyaretlerinden oluşan kısa bir gezinti yapmıştı. Bu gezinin bitiminde Ankara Palas'a geçen Metaksas, Türk gazetecilerine verdiği bir beyanatta Türkiye'nin kurucusu Atatürk'e, Türk milletine olan hayranlığını yine bir kez daha dile getirmişti. Metaksas'ın bu konuda başlıca kullandığı ifadeler ise şöyleydi:

"Türk-Yunan mukarenet eserinde son derece büyük bir rol oynamış olan Türk matbuatının mümessillerine hitap edebildiğimden dolayı bahtiyarım. Türk matbuatı takdire şayan bir görüş genişliği ile iki millet arasında efkârı umumîye üzerinde hayırlı tesirler yaparak mütekebil anlaşmaya kuvvetli bir tarzda hadim olmuştur... Burada bahsettiğim ve beraberimde kıymetli bir emanet olarak götüreceğim bütün duygularımı size anlatabilmek için güçlüğü kelime bulabilirim. Evvelâ şunu söyleyeyim: Türk milletinin hakkında daima hudutsuz hayranlık duymuş olduğum Şanlı Şefini yakından tanımak saadetini elde ettim. En yüksek devlet adamlarına has olan siyasî görüşleri ve keza çok derin ve geniş vukuf ve ilmi beni meşhut bıraktı... Hayranlığım yalnız zimamdarlarınıza has değildir. Türk milletini müttehit, çalışkan, kanaatkâr ve onu terakki ve medeniyet yolunda kazandığı yeni zafere eriştiren bütün vasıflarla donanmış olarak yakından gördüm. Ziyaret edebildiğim her yerde Türk tekniğinin esaslı rolünü müşahede eyledim... Türk-Yunan

⁴⁰⁰ Akşam, 22 Ekim 1937; Cumhuriyet, 22 Ekim 1937.

⁴⁰¹ Akşam, 23 Ekim 1937.

ideali tamamen tahakkuk etmekle beraber, kültür, hissiyat, siyaset ve iktisat alanlarında yeni inkişâf yolları bulacağız⁴⁰².”

Saat 13,30 da Anadolu Kulübü'nde Genelkurmay başkanı Mareşâl Fevzi Çakmak ve eşi tarafından şahsiyetleri onuruna düzenlenen öğle yemeğine, saat 17.00'da da İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri B. Şükrü Kaya ve eşi tarafından Marmara Köşkü'nde verilen bir çay ziyafetine katılmışlardı⁴⁰³. Çay ziyafetinin ardından Romanya elçisini kabul ederek bir süre görüşmüştü. Saat 19.30'da Ankara'dan yine büyük bir askerî törenle alkışlar ve tezahüratlarla uğurlanan Metaksas ve Yunan heyetini uğurlayanlar arasında Başbakan İsmet İnönü de yer alıyordu⁴⁰⁴.

22 Ekim sabahı saat 09.20'de yanındaki zevatla birlikte dün sabah saat hususî trenle Ankara'dan İstanbul'a gelen Yunan Başbakan, Haydarpaşa Garı'nda İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ, İstanbul Kumandanı Vekili general Osman Tufan, Merkez Kumandanı General İhsan Ilgaz, Amirâl Şükrü Okan, Polis Müdürü Salih Kılıç, Yunan Büyükelçiliği erkânı, Averof Kruvazörü Kumandanı ve Kaptanı, daha bir çok zevat ve kalabalık halk tarafından karşılanmıştı. Büyük bir askerî merasimle karşılanan Metaksas, Haydarpaşa Limanı'dan Tophane Rıhtımı'na geçtikten sonra Pera Palas Oteli'ne gitmişti. Kısa bir istirahati müteakip Kapalı Çarşı'yı, Sultan Ahmet Camii'ni, Ayasofya Müzesi'ni gezmiş, saat 11.00'da vilâyete gelerek Vali'yi ziyaret etmişti. Öğleye doğru Taksim'deki Cumhuriyet Abidesi'ne çelenk sunan Metaksas, özel defteri de imzaladıktan sonra saat 13.00'da Vali Bey'in misafirleri şerefine Tokatlıyan Oteli'nde verdiği öğle yemeğine katılmıştı⁴⁰⁵.

Neşe içinde geçen yemek ziyafetinde, Türkiye'nin sadece otel, vagon, otomobil pencerelerinden görebildiği güzelliklere doyamadan Türk memleketinden ayrılacağı için hüzünlendiğinden bahsetmişti. Yemek sonrası kahve ikramı sırasında, Atatürk ile tanışma şerefine nail olduğu için ve Türk siyasî ricâli ile de yakın temaslarda bulunduğu için kendini bahtiyar hissettiğini de dile getiren Metaksas, Vali

⁴⁰² *Akşam*, 22 Ekim 1937; Benzer içerikli haber *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1937'de yer almıştır.

⁴⁰³ *Akşam*, 22 Ekim 1937; Benzer içerikli haber *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1937'de yer almıştır.

⁴⁰⁴ *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1937.

⁴⁰⁵ *Akşam*, 23 Ekim 1937; Benzer içerikli habere *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1937'de yer verilmiştir.

Muhittin Bey'in "yeniden bekleriz" ifadesiyle kendisini tekrar davet etmesi üzerine, Şubat'ta yeniden gelme arzusunda olduğunu söylemişti⁴⁰⁶.

General Metaksas, saat 16.00'da Tokatlıyan Oteli'nden ayrılarak Fener Rum Patrikhanesi'ni ziyaret etmişti. Metaksas'ın Patrikhane'yi ziyareti münasebetiyle bir konuşma yapan Patrik, şu konular üzerinden hitabesini gerçekleştirmişti:

"Büyük Şef Atatürk'ün idaresi altında Cumhuriyet Hükümeti'nin terakkilerini görmek üzere şanlı vatanımızı ve Ankara'yı ziyaretinizden sonra bütün Ortodoksların merkezi olan Fener Patrikhanesi'ni ziyaretinizden çok memnun olduk. Şahsınızda milletin iyiliği için çok çalışan Yunan Hükümeti'nin reisini selâmlar, muhabbet ve barışa istinat eden hatt-ı hareketinizi tasvipte sizi kutsar, Cenab-ı Hakk'tan daima muvaffakiyet dilerim⁴⁰⁷."

Metaksas da bu içten hitabeye karşı cevaben "Büyük Şef Atatürk'ü şahsen tanımak şerefine nail olduğum için ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki terakki eserlerini görmek fırsatım elde edebildiğimden fevkalâde memnunum. Bana karşı gösterdiğiniz teveccühten müteşekkirim, selâmlarınızı dost Elen milletine bildireceğim⁴⁰⁸" ifadelerini kullanmıştı.

Metaksas, Patrikhane ziyaretinden sonra Pera Palas'a geçmiş ve Patrik de kendisine iade-i ziyarete bulunmuştu. Otelde bir müddet dinlendikten sonra saat 17.30'da Yunan Konsoloslugu'na giderek İstanbul'daki Yunan kolonisini kabul etmişti. Buradaki Yunan kolonisine yaptığı bir konuşmada yine iki ülke münasebetlerindeki dostluk ve kardeşlik duygularından duyduğu memnuniyeti şu sözleriyle ifade etmişti:

"Sizin aranızda bulunduğuma çok memnunum. Türk kardeşleriniz arasında tam bir beraberlik ve kardeşlik hissiyatıyla yaşamakta olduğunuzdan ayrıca memnuniyet hissetmekteyim. Türk ve Yunan vatandaşları şimdi aralarında hiç bir anlaşmazlık olmayan iki kardeşirler⁴⁰⁹."

⁴⁰⁶ Akşam, 23 Ekim 1937; Benzer içerikli habere Cumhuriyet, 23 Ekim 1937'de yer verilmiştir.

⁴⁰⁷ Akşam, 23 Ekim 1937; Cumhuriyet, 23 Ekim 1937.

⁴⁰⁸ Akşam, 23 Ekim 1937; Cumhuriyet, 23 Ekim 1937.

⁴⁰⁹ Akşam, 23 Ekim 1937.

Yunan Başbakan General Metaksas, Pera Palas Oteli'nde gazetecilere verdiği bir beyanatta Türkiye ziyaretinde bulunduğu temaslar hakkındaki izlenimlerini şu şekilde özetlemişti:

“Türk-Yunan anlaşmasının her zamankinden daha kuvvetli bulunduğundan emin olarak ülkenizden ayrılıyorum. Biz, Türkiye ve Yunanistan, Balkan Misâkı'nın diğer devletleri Yugoslavya ve Romanya ile takviye edilmiş olarak Avrupa konularında ve gerçekleşmesi Balkan Misâkı'nın gayesi olan barış ideali üzerinden etkili olabilecek önemli bir güç oluşturmaktayız.

Türk milletinin Büyük Şefi Ekselans Atatürk'ün bana karşı göstermek lütfunda buldukları hüsnü kabulden mütehasşısım ve öyle kalacağım. Başbakan Vekili Celâl Bayar ve arkadaşlarından gördüğüm nezaketten de fevkalade mütehasşısım. Ordunuzun küçük bir kısmını gördüm, ancak bu bana Türk ordusunun büyük askerî kıymetini anlatmaya kâfi geldi. Türk muhriplerini de gördükten sonra buradan şu derin kanaatle ayrılıyorum ki birleşmiş Türk-Yunan orduları ile kendi bölgemizde, Balkan Misâkı'nın diğer üyelerinin orduları ile ortaklaşa Balkan Yarımadası'nda barışı tamamen güven altına alabiliriz. Balkanlar'da barış ve bolluk yolundaki ortak çalışmamıza, Misâk dışındaki devletlerin de katılmasını candan temenni eder, onları aramızda görmek isteriz⁴¹⁰.”

Türkiye'den ayrılmadan önce Türkiye Başbakanı Vekili Celâl Bayar'ı da ülkesine davet eden Metaksas, 22 Ekim günü gece saat 24.15'te Tophane Rıhtımı'nda düzenlenen merasimle Yunanistan'a uğurlanmıştı⁴¹¹.

Türk basını kadar Yunan basını da Metaksas'ın Türkiye ziyaretini yakından takip ediyor, hararetli yayınlar yapıyordu. Metaksas'ın Türk üst düzey yetkilileriyle bulunduğu fotoğraflarıyla birlikte Türk milletinin dostluk hissiyatını anlatan makalelere yer veren gazeteler, ayrıntılı ve uzun uzun açıklamalarda bulunuyorlardı. *Akşam* gazetesinin 21 Ekim 1937 tarihli yayınında bu konunun Yunan basınındaki yansımalarına da kısaca değinilmişti. Atina Ajansı'ndan öğrenildiğine göre *Kathimerini* gazetesi şöyle bir beyanatta bulunmuştu:

⁴¹⁰ *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1937.

⁴¹¹ *Akşam*, 23 Ekim 1937; *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1937.

“Türklerin gösterdiği samimîyetin sebeplerini, muahede metinlerinin dışında aramalıdır. Bu samimîyet, karşılıklı menfaatlerin iyi anlaşılmasından doğan candan havanın mahsulüdür. Bu hava, hızını, hissî sebeplerden olduğu kadar müspet fikirlerden de almaktadır. İki devlet, siyasî işbirliği ile yaptıkları sulh eserini böyle kuvvetli bir hakikat üzerine inşa ettirmişlerdir.

Bütün beynelmilel konferanslarda, Türkiye ve Yunanistan, daima, tek bir blok teşkil etmişler ve bu suretle iki milletin vicdanında müşterek ideal kavramını yaratmışlardır. Elen Başbakanı'na yapılan fevkalâde hüsnü kabulün başka bir sebebi de, Metaksas'ın şahsıyla ilgilidir. Zira Metaksas, Yunanistan'ı, her hangi bir parti adına değil, fakat bütün Elen milleti adına idare etmektedir. Metaksas, millî bir şeftir. Bundan dolayıdır ki Türk milleti, kendisine, Elen milletinin müşahhas timsali olarak fevkalâde tezahürat ve çok hürmet göstermektedir.”

Elefthero Vima gazetesi ise Türk-Yunan dostluğu için şöyle yazıyordu:

“Türk-Elen işbirliği, ilk ilhamını aldığı fikirlerden yeni bir hız almakta ve gittikçe daha müessir bir hale gelmektedir. İki devlet, coğrafi vaziyet, siyasî, askeri ve ekonomik menfaatlerin doğurduğu bir ittifâk ile mukadderatlarını birbirlerine bağlamıştır. Bu ittifak, iki devletin serbest ve müstakil kaldığı müddetçe devam edecektir.”

Proia gazetesi de, iki milletin dostluğunu asırlarca iç içe yaşamış olmasına bağlayan ifadelere yer vererek şunları ifşa ediyordu:

“Gayet tabii olan Türk-Elen dostluğu, iki milletin asırlarca yan yana yaşamış bulunmalarına dayanmaktadır. Bunun bir misalini, Yunanistan'dan gelen Türklerin Başbakan Metaksas'a hitaben söyledikleri bağlılık sözlerinde ve Türk ricâlerinden birinin Atina'dan geçişinde muhacir Rumlar tarafından Türk devlet adamlarına Türkçe olarak yapılan mümasil beyanatta görüyoruz. Bu bağlar, bugün Türk milletinin bu derece heyecanla kutladığı Türk-Elen dostluğunun aşınmak ve sarsılmak bilmez temelleridir.”

Atinaika Nea gazetesinin “Yunan Başbakan'ın ziyareti, Türk Hükümeti'nin ve Türk milletinin Yunanistan hakkında besledikleri samimî duyguların tezahürüne vesile olmuştur” şeklindeki ifadesine yer veren gazete, ayrıca *Vradini* gazetesinin

“Yunan milletinde olduğu gibi Türk milleti de iki memleket arasındaki çözülmez kardeşçe iş birliğine inancını göstermek için her fırsattan istifade ediyor” haberine de yer vermişti.

3.3.4. Türkiye Başbakanı Celâl Bayar’ın Atina Ziyareti

Metaksas, 1937 yılının Ekim ayındaki Türkiye ziyaretini tamamlamadan önce Başbakan Celâl Bayar’ı da ülkesinde görmekten bahtiyar olacağını söyleyerek Türkiye Başbakanı’na davette bulunmuştu. Bu söylem karşısında Celâl Bayar’ın Metaksas’ın resmî ziyaretini iade için Atina’ya yapacağı ziyaretin 1938 yılı Mayıs ayında gerçekleşeceği haberi yayılmıştı⁴¹². Ancak bu ziyaret Nisan ayı sonlarında gerçekleştirilmişti. Daha önce Maliye Bakanı sıfatıyla Yunanistan’ı ziyaret eden Bayar, bu kez Başbakan sıfatıyla Yunan Başbakan Metaksas’ın ziyaretini iade etmek ve Metaksas’ın Türkiye ziyareti sırasında kararlaştırılan Türkiye-Yunanistan Samimî Anlaşma Paktı’na ek içeriği genişletilmiş bir anlaşmayı kat’î surette imzalamak gibi iki amacı gerçekleştirme niyetiyle Yunanistan’a bir ziyarette bulunacaktı.

Celâl Bayar, Yunanistan’a hareketinden önce bu ziyaretinin amacını ve Yunanistan’la imzalanacak olan anlaşmayı, gazetecilere verdiği bir demeçte şöyle açıklamaktaydı:

“Pazartesi günü (25 Nisan) müttefik Yunanistan Hükümeti’nin güzide reisi Ekselans General Metaksas’ın dostane ziyaretini iade ve aynı zamanda Ankara’da parafe edilerek metni neşredilmiş olan yeni Türkiye-Yunanistan muahedesini kat’î olarak imza etmek üzere Dışişleri Bakanı arkadaşımınla birlikte Atina’ya hareket ediyoruz. Büyük Reiscumhurumuz Atatürk’ün Yunanlılar’ın haşmetli hükümdarına ve necip Yunan milletine selâm ve muhabbetlerini götürmekten ve Türkiye’nin Yunanistan’a samimî rabitalarını bizzat ifade fırsatını bulmaktan çok sevinç duymaktayım.

...İki memleket arasındaki ticaret münasebetlerini tanzim etmek için 1932 senesi içinde İktisat Bakanı olarak Atina’ya gitmiştim. Hükümet bu fırsattan istifade ederek beni daha o zaman Yunan Hükümeti ricâliyle antant kordial (samimî-içten

⁴¹² *Akşam*, 24 Ekim 1937.

anlaşma) muahedesi üzerinde teatii efkâra memur etmiş ve ben de bunu memnuniyetle üzerime almıştım. Müsterek hudutlarımızın garantisi formülünü Yunan Hükümeti'ne Türkiye Hükümeti namına teklif eden ben olmuştum. Bugün Türkiye ile Yunanistan arasında bir kat daha kuvvetli bir bağ teşkil edecek olan yeni muahedemiz Balkanlar'da artık bütün dünya için görünür ve arzuya değer bir hakikât olan sıkı dostluğu ikmâl etmekte ve sulh politikamızın çok açık bir eseri olarak tebarüz etmektedir.

...Bu muahede mevcut antant kordialin uygulama şekillerini tasrih eden yeni ve kıymetli bir vesika olacaktır. Balkan müttefiklerimiz yeni Türk-Yunan muahedesine ittila hâsıl ederek onu tasvip ve takdir etmişlerdir. İşte bütün bu sebepler ile Atina'yı ikinci defa olarak ziyarete giderken hep aynı siyasetin ifadesini görüyor, hep aynı sarsılmaz dostluğun habercisi olmak şeref ve saadetini duyuyorum⁴¹³."

Atina muhabirimizden telefonla alınan bilgiye göre Celâl Bayar ve beraberindeki heyet için hazırlanan program şu şekildeydi:

27 Nisan Çarşamba günü, saat 10.00'da Türkiye Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Atina'ya ulaşacaklardır. 11.00'da Kralı ziyaretin ardından saat 11.30'da Dışişleri Bakanlığı'ni ziyaret gerçekleştireceklerdir. 12.30'da Başbakan Metaksas'ın iade-i ziyaretini yapmasının ardından 13.30'da Türk Elçiliği'nde öğle yemeği verilecektir. 16 ile 17 arasında Dışişleri Bakanlığı'nda yeni Türk-Elen Misâkı'nın imza töreni gerçekleştirilecektir. Saat 20.30'da Büyük Britanya Oteli'nde Yunan Hükümeti tarafından resmî ziyafet ve eğlence düzenlenecektir.

28 Nisan Perşembe günü, saat 11.00'da meçhul asker abidesine çelenk sunulacaktır. Öğle vakti Kral'ın Türkiye Başbakanı'yla Dışişleri Bakanı şerefine öğle ziyafeti vermesi muhtemeldir. Saat 18.00'da Maraton gölünde çay ziyafeti verilecek olup 20.30'da bizim elçiliğimizde ziyafet ve eğlencede hazır bulunulacaktır.

29 Nisan Cuma günü, 11.00'da Sunyon Burnu'nda ziyafet verilecektir.(Burası bir mesire alanı ve antik eserlerin bulunduğu bir yerdir.)

⁴¹³ Akşam, 25 Nisan 1938; Başbakanın bu beyanatı Cumhuriyet, 25 Nisan 1938'de yer almıştır.

Öğleden sonra müzeler gezilecektir. Türk heyeti akşam yemeğini serbest değerlendirecektir. Saat 22.30'da Kral tiyatrosunda temsil izlenecektir.

30 Nisan Cumartesi günü, öğleden önce heyet, zamanını serbest değerlendirecektir. 13.30'da Başbakan Metaksas'ın hususî ikâmetgâhında öğle ziyafeti verilecek olup saat 15.00'da Atina'dan İstanbul'a hareket edilecektir.

**Avdette Başbakan Celâl Bayar'la Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras üç saat kadar Selânik'te kalarak Büyük Önder Atatürk'ün evini ziyaret edeceklerdir⁴¹⁴.*

Başbakan Celâl Bayar, 25 Nisan akşamı saat 11.30'da özel bir trenle Sirkeci Garı'ndan İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ, İstanbul Kumandanı General Halis Bıyıktay, Merkez Kumandanı General İhsan Ilgaz, Belediye ve parti erkânı, İngiliz ve Yunan Büyükelçileri, Balkan Antantı'na dâhil memleketler konsolosları, yerli ve yabancı gazetecilerle İstanbul'daki resmî daireler müdürleri tarafından uğurlanmıştı. Başbakan Celâl Bayar'a Yunanistan ziyaretinde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi B. Rafael de refakât etmişti. Büyükelçi B. Rafael, Yunanistan'a hareketlerinden önce yaptığı bir açıklamada, *"Muhterem Başbakanınız Anadolu Ajansı'na vaki beyanatında bu seyahatin manâsını en güzel şekilde anlatmış bulunuyor. Bu mesut hadise, Celâl Bayar'ın Atina'yı ziyareti, Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı dostluğunu tezahüre bir kere daha vesile teşkil edecektir. Bütün Yunanistan O'nu büyük bir meftuniyetle bekliyor"* şeklindeki ifadelerle yer vererek bu ziyaretin iki ülke dostluğunu bir kez gün yüzüne çıkaran bir gelişme olacağından bahsetmiş oluyordu⁴¹⁵.

Başbakan Celâl Bayar ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 26 Nisan günü saat 23.15'te Selânik'e varmıştı⁴¹⁶. Burada etrafını saran Yunan gazetecilerine beyanatta bulunan Başbakan Celâl Bayar, Türk-Yunan dostluğuna ve imzalanacak olan anlaşmaya dair hislerini şu sözleriyle ifade etmişti:

"Dost ve müttefik Yunanistan'ın topraklarında bulunduğumdan ve Büyük Şefim Atatürk'ün majeste Yunan Kralı II. George'a selâmlarını, Türk milletinin asîl

⁴¹⁴ *Akşam*, 26 Nisan 1938.

⁴¹⁵ *Akşam*, 26 Nisan 1938; Benzer içerikli habere *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1937'de de yer verilmiştir.

⁴¹⁶ *Akşam*, 27 Nisan 1938.

Yunan milletine karşı olan büyük kardeşlik hislerini iletmeye memur edilişimden dolayı çok bahtiyarım. Bu bahtiyarlık aziz meslektaşım Başbakan Metaksas'la beraber özdeşleşen Türk-Yunan Misâkı altına imzamızı koyduğumuz zaman bir kat daha artacaktır. Başbakan Metaksas'ın elini kendi memleketinde sıkmak ve bize yaptığı ziyareti iade etmek fırsatına nail olduğumdan ve hududu geçtiğimiz dakikadan itibaren Yunan milletinden gördüğümüz emsalsiz tezahüratlardan dolayı çok müteşekkirim⁴¹⁷.”

Başbakan Bayar, yolculuğu sırasında büyük bir tezahüratla Yunan halkı tarafından hüsnü kabul görmüştü⁴¹⁸.

Sufli'de göze çarpan “*Hoş geldiniz*” yazılı muazzam bir tak vardı ve civarda bulunan halk, Başbakan Celâl Bayâr'ı ve onun şahsında Türk milletini alkışlayarak selâmlıyorlardı. Dedeâğaç'ta bir kat daha artan tezahürat karşısında trenden inen Bayar, kendisine selâm resmini ifa eden askeri teftiş ettikten sonra yolculuğuna devam etmişti. Gümülcine'de yapılan istikbâl fevkalâde heyecanlı geçmiş, binlerce kişiden oluşan halk, istasyonu baştanbaşa doldurmuştu. Sufli, Dedeâğaç, Gümülcine Belediye Başkanları Celâl Bayar şahsında Türk milleti ve Türk dostluğu namına çok mühim nutuklarla sarsılmaz samimî dostluk hissiyatlarını ifade etmişler, Celâl Bayar da bu dostluk tezahüratlarına teşekkürle mukabelede bulunmuştu⁴¹⁹.

Drama Belediye Başkanı'nın ve Avukat Yanko İkonomidi'nin Celâl Bayar ve Türk dostluğuna hitaben yaptığı konuşmalara da yer veren 27 Nisan tarihli *Akşam* gazetesi, özellikle Türkçe olarak söylenen “*Yaşasın Türk milleti!*”, “*Yaşasın Büyük Kemal Atatürk!*”, “*Yaşasın Türkiye Başbakanı Bayar!*” sözlerine vurgu yapmaktadır. Türkiye'nin hususî surette gönderdiği muhabirden telefonla öğrenildiğine göre, bütün Yunan gazeteleri Başbakan Celâl Bayar ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşü Aras'ı, Türk-Yunan dostluğunun ve teşriki mesaisinin en kuvvetli taraftarları olarak selâmlamaktadırlar. Gazeteler bu sevinçli ziyarete tahsis ettikleri baş makalelerinde Balkan Antantı çerçevesi dâhilinde yeni Türk-Elen anlaşmasının büyük ehemmiyetini tebarüz ettirmekte ve bu anlaşmanın iki memleket arasındaki samimî

⁴¹⁷ *Akşam*, 27 Nisan 1938.

⁴¹⁸ *Akşam*, 28 Nisan 1938; *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1938.

⁴¹⁹ *Akşam*, 27 Nisan 1938.

teşriki mesaiyi bir kat daha kuvvetlendireceğini ve yeni anlaşmanın Balkan ve Avrupa sulhunda çok mühim bir âmil olacağını kaydederek Balkan Antantı'nın dünyayı saran ehemmiyetini meydana koymaktadırlar.

27 Nisan günü saat 11.00'da Atina İstasyonu'na varan Bayar'ı karşılayanlar arasında Yunan Başbakan Metaksas, Hükümet Azası, Kral'ın Yaverleri, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Başkanları, Balkan Antantı memleketlerinin elçileriyle Sovyet Elçisi ve diğer askerî ve mülkî erkân mevcut bulunuyordu. Büyük bir coşku ve tezahüratlarla karşılanan Türk Başbakan, istasyondan Büyük Britanya Otel'i'ne geçmiş, Saray'a giderek özel defteri imzalamıştı. Metaksas ile ziyaret teatilerinde bulunulmuştu⁴²⁰.

Aynı gün saat 17.00'da Dışişleri Bakanlığı'na gelen Celâl Bayar ve Tevfik Rüştü Aras ile Metaksas arasında kısa bir görüşme yapıldıktan sonra, 1930 Dostluk Antlaşması ve 1933 Samimî Antlaşma Paktı'nın içeriği genişletilmiş bir şekilde bu anlaşmalara ek tamamlayıcı nitelikte *Türk-Yunan Dostluk, Bitarafılık, Uzlaşma ve Hakem Muahedenamesi ile Samimî Anlaşma Misâkı'na Munzam Muahedename* isimli bir antlaşma daha imza edilmişti⁴²¹. Beş maddeden oluşan bu antlaşmaya göre, iki ülkenin birbirleri arasındaki dayanışma daha da artacak, herhangi bir üçüncü devletin saldırısına karşı tarafsızlıklarını koruyacak ve siyasal anlamda birbirlerine destek verecekti. Antlaşmanın maddeleri ise sırasıyla şu şekildeydi:

Madde 1: “İki yüksek âkit taraflardan biri, bir veya birkaç devlet tarafından sebebiyet verilmeyen bir taarruza uğradığı takdirde diğer yüksek akit taraf, az evvel adı anılan devlet veya devletlerin askerlerini, silâhlarını, harp mühimmatlarını geçirmek veya erzak, hayvanat vesaire tedarik etmek ve nihayet bozguna uğramış halindeki ordularını geçirmek veyahut askerî keşiflerde bulunmak üzere topraklarından istifade etmesine icabında silâhla engelleyerek bitaraflığını muhafaza etmeyi taahhüt eder” maddesi, her iki ülkenin sınırlarını koruyup kollamasını gerektirir.

⁴²⁰ *Akşam*, 28 Nisan 1938; Benzer içerikli haber *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1938.

⁴²¹ *Akşam*, 28 Nisan 1938; Benzer içerikli haber *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1938.

Madde 2: “İki yüksek âkit taraftan biri üçüncü bir veya birkaç devlet tarafından hasmane bir harekete uğradığı takdirde diğer âkit taraf vaziyete çare bulmak üzere bütün gayretlerini sarf edecektir. Bu gayretlere rağmen muharebe bir emrivaki olacak olursa, her iki âkit taraf, kendi yüksek menfaatlerine uygun bir hal suretine vasıl olmak maksadıyla vaziyeti hayırsever bir zihniyet ve itina ile tekrar tetkik etmeyi taahhüt ederler” maddesiyle her iki devlet de millî menfaatlerini en önde tutmaktadır.

Madde 3: “İki yüksek âkit taraf, kendi toprakları üzerinde diğer memleketin huzur ve emniyetini bozmak veya hükümetini değiştirmek maksadını güden teşekkül ve yığılmaların vücut bulmasına ve ikâmetine ve yine diğer memlekete karşı propaganda veyahut herhangi başka vasıta ile mücadele hayalinde bulunan şahıs veya birikmelerin ikâmetine asla meydan vermemeyi taahhüt ederler” hükmüyle, deyimi yerindeyse her iki devlet provokatif eylemlere asla meydan vermeyecekti.

Madde 4: “Yüksek âkit taraflar karşılıklı, iki veya birçok taraflı olmak üzere akdettikleri halen geçerli taahhütlerinin işbu muahedename hükümlerinden ayrı olarak tesirlerini tamamıyla icraya devam edeceğini kararlaştırmışlardır” esasıyla, iki ülkenin de imzası bulunan bütün antlaşma ve sözleşmeler, işbu antlaşma haricinde tutularak icrasına devam edecekti.

Madde 5: “Tasdiknamelerin teatisi tarihinden itibaren yürürlüğe girecek olan işbu muahedename, on sene müddetle akd olunmuştur. Anlaşma süresinin dolmasına bir sene yüksek âkit taraflardan biri tarafından feshedilmediği takdirde aynı müddetle yürürlükte kalacak ve hep bu suretle devam edecektir⁴²²” hükmüyle antlaşmanın süresi garanti altına alınmış oluyordu.

Celâl Bayar, Munzam Antlaşma'nın akdinden sonra Yunan basınına yaptığı açıklamada, antlaşmanın çok kıymetli bir vesika olduğunu dile getirmiş, Türk-Yunan dostluğunun ebedî surette daimîlik arz edeceğine olan inancını da sözlerine ekleyerek Yunanistan Kralı'na, Başbakan Metaksas ve asıl Yunan milletine şükranlarını sunmuştu. Bayar, devam sözlerinde de “Yaşasın bu büyük dostluğumuz!” şeklinde

⁴²² Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. II, (Belge No: 94) , s. 615-616; Akşam, 27 Nisan 1938.

iki kardeş ülkenin dostluğu yönündeki adımlarını takdir ederek içtenliğini arz etmiş ve antlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Metaksas'a söylediği şu sözleri yinelemiştir:

“Tebrik ederim, her iki memlekete gerçekten büyük hizmet edilmiştir. Birbirimizi tebrik etmeye lâyığız. İmzaladığımız bu muahede Balkanlar’da esasen teessüs etmiş olan sulhun, emniyetin, büyük dostluğun ve ittifakın yeni bir tezahürü olduktan başka bu hududu da aşarak umumî sulha de hizmet edecektir. İşte bu fikir ve zihniyetle, ellerinizi hürmet ve muhabbetle sıkıyorum⁴²³.”

Antlaşma imzalandıktan sonra Metaksas’ın Türk gazetecilerine hitaben söyledikleri de yine iki ülke dostluğu açısından önem arz etmektedir. Metaksas, bir kez daha Atatürk’ün ismini andığı konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Aramızda kendinizi evinizde hissetmenizi ve memleketinize döndüğünüz zaman da Türk milletine Yunan halkının hararetli hissiyatını bildirmenizi isterim. Milletinizin kuvvetlerini dâhiyane bir şekilde tanzim eden Türkiye’nin Büyük Şefi Kemal Atatürk’e hürmetkâr tazimlerimi, sizin aracılığınızla bildirmek isterim. O hükümet reisi iki milletinizi, yüksek mukadderatına götürmek yolunda azimkâr ve akıllıca bir elle idare etmekte ve eski ve mümtaz dostum Bakan Aras gibi şayanı takdir mesai arkadaşlarına malik bulunmaktadır. Vasıtanızla, Türkiye’nin Büyük Şefi Kemal Atatürk’e tazimlerimi arz etmek de isterim. O Büyük adam ki, dâhiyane bir surette, milletin canlı kuvvetlerini tanzim etmiş ve Türkiye’de esaslı bir medeniyet ocağı meydana çıkarmıştır⁴²⁴.”

27 Nisan 1938’de imzalanan bu antlaşmanın akabinde Türkiye Başbakanı Celâl Bayar ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras şerefine verilen akşam yemeğinin ardından gerçekleştirilen resmî kabulün sonlarına doğru konuşma yapan Yunan Hükümeti Başkanı Metaksas, şunları dile getirmişti:

“...Mesut bir surette kat edilmiş ve zengin başarılarla bezenmiş bir yola atfi nazar etmek kadar memnuniyet verici pek az şey mevcut bulunduğu kanaatindeyim. Biz Elenler ve Türkler, menfaat ve hissiyattan mürekkep çifte temel üzerine sağlam

⁴²³ Akşam, 29 Nisan 1938; Cumhuriyet, 28 Nisan 1938.

⁴²⁴ Akşam, 29 Nisan 1938; Cumhuriyet, 29 Nisan 1938.

surette tesis edilmiş müşterek eserimizi iftiharla seyredebiliriz. Dostluğumuz, sekiz senelik hayatı esnasında durmadan fazlalaşan kuvvetin emreylediği ve hikmet ve siyasetin olgunlaştırdığı müteakip merhaleler kat etmiştir. Başlangıç teşkil eden 1930 paktı, 1933 paktı ile genişletilmiş ve imzalanan, Elen-Türk Entente Cordial'i (Samimî Antlaşma) bugün yarımadamızı hayırlı gölgesi ile kaplayan muhteşem binanın, Balkan Antantı'nın temellerindeki en mühim unsurlardan biri olmuştur. Yunanistan, Romanya, Türkiye ve Yugoslavya bu tarihten beri, aynı sulh ve terakki azmi ile mütehassıs bulunan ve tam ve müessir bir ahenk gösteren sıkı ve kuvvetli bir blok teşkil etmektedir⁴²⁵.”

General Metaksas, en son imzalanan anlaşma için ise düşündüklerini şu şekilde dile getiriyordu:

“...Elen-Türk Birliği yolunda mühim bir adım daha atmış bulunuyoruz. Memleketlerimiz arasında, 1930 ve 1933 muahedelerine mesut bir surette ilave olunan yeni bir muahede daha akdedilmiştir... Bu muahede, birliğimizin bariz vasfı olan sulh azmiyle ve geçenlerde müttefik devletlerarasında -ki bu muahede o esnada parafe edilmişti- teyit olunan nokta-i nazar teatilerinden doğan şuurlu zihniyetle tasarlanmıştır. Şurasını kuvvetle ve tam bir hulûs ile kaydetmek isterim ki, bu metnin tehdit edici hiçbir hedefi yoktur. Hiçbir kimse aleyhine müteveccih değildir. Hedefi yoktur. Balkanlar'ın nazımı olan muslihane anlaşmalar serisinde diğer bir vesikadan ibarettir. Ancak bu muahedenin, sulhun muhafazası hususundaki ehemmiyeti yanında yüksek manevi bir şümülü de vardır. Bu muahede, Yunanistan ile Türkiye arasındaki bağların ne kadar derin ve sıkı ve iki memleketin, birbirlerini her zaman daha ziyade sıkılaştırmak arzularının ne kadar büyük olduğunu bir kere daha ispat eder... Hele şarkî Akdeniz hususunda, Yunanistan ve Türkiye bu muntıkada sulhun resânet buluşunu daima sevinçle karşılarlar. Çünkü bu sulh havası içinde Elen-Türk Birliği daha süratli ve daha tamam bir semere verir... Memleketimizde nasıl ebedîyen payidar olacaksa, sulhun dünyada da katî olarak hüküm sürmesini hararetle dileyerek, Türk Milleti'nin büyük şefi Atatürk'ün sıhhatine, dost ve müttefik Türkiye'nin itilâ ve refahına, sizin ve nazik zevcenizin

⁴²⁵ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C.II, (Belge No: 74) , s. 377; Akşam, 28 Nisan 1938; Cumhuriyet, 28 Nisan 1938.

saadetlerine, Türkiye Hariciye Vekilinin ve bütün misafirlerimizin saadetine kadehimi kaldırım⁴²⁶.”

Metaksas'ın bu iyi niyetli konuşmasının ardından konuşmasını yapmak üzere söz sırası kendisine gelen Celâl Bayar da, aynı hislerle mukabelede bulunarak iki memleketin birbirine duyduğu yakınlıktan ve samimîyetten mevzu bahisle, Balkan Antantı'nın üye devletler arasında sağlamış olduğu barış ve dayanışmaya da vurgu yapmıştı. İki ülke arasında henüz akdedilmiş olan Entente Cordiale'i iki memleketin dostluğunun yeni bir aşaması olarak değerlendirmiş ve sözlerine şu şekilde devam etmişti:

“...Çok kara bulutların kıtamız üzerinde sık sık yıkıcı kasırga tehditleri doğurduğu zamanlarda, dört memleketin bütün müteyakkız ve yapıcı gayretlerini bundan böyle ebedî müşterek eserleri olan Balkan Antantı'na sarf etmelerinden daha ziyade muhteşem bir manzara tasavvur olunabilir mi? ...Memleketlerimiz ve aynı zamanda enternasyonal sulh için çok hayırlı bir büyük eser doğmuştur: Balkan Antantı, ittifakları dört memleketi tek tek birbirine bağlayan rabitaların belîğ bir sembolünü teşkil eden Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Türkiye'yi bundan böyle çelik kanatları altında toplamaktadır.

Böyle bir hava içinde Türk-Elen Entente Cordiale'i, memleketlerimizi birbirine çeken bu derece yakınlık ve benzerliklerin tesiri altında tabî inkişâfını takip etmekten başka bir şey yapamazdı. Pek güzel ifade buyurduğunuz gibi Türk-Elen Birliği yolunda bir yeni mühim merhale daha teşkil eden bugün imzaladığımız muahedeyi, bu düşünce ile ve bu aynı sulh ideali ile hareket ederek akdeylemiş bulunuyoruz.

...Hak ettikleri refah ve saadeti milletlerine cidden temin edebilecek yegâne âmilin sulh olduğuna kani buldukları için ancak sulhu isteyen iki memleketin bu hararetli azminden, bu şerait dâhilinde, 1930 ve 1933 vesikalarına ilave edilmekle kalmayan ve Entente Cordiale muahedemizin bizzat ruhunu da tamamlayan ve genişleten bu muahede doğabilirdi. O Entente Cordiale muahedesi ki yalnız ismi muhteviyatının ruhunu göstermeye kâfidir: Türk-Elen kardeş birliği.

⁴²⁶ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, (Belge No: 71) , s. 377-378; Akşam, 28 Nisan 1938; Cumhuriyet, 28 Nisan 1938.

...Kadehimi, Elenler Kralı Majeste İkinci George'un sıhhatine, dost ve müttefik Yunanistan'ın refah ve itilâsına kaldırır ve ekselansınızın ve sevimli Bayan Metaksas'ın şahsi saadetlerine içirim⁴²⁷."

Celâl Bayar ve Tefvik Rüştü Aras, 28 Nisan günü saat 11.00'da Ruşen Eşref Ünaydın'la birlikte meçhul asker anıtına çelenk koymuşlardı. Saat 12.00'da önce Celâl Bayar'ı, daha sonra Tefvik Rüştü Bey'i kabul eden Yunan Kralı öğle yemeği vaktinde de Türk misafirlerini ağırlamıştı. Saat 15.00'da Saray'dan ayrılan Türk heyeti 17.00'da Metaksas'ın tertiplemediği çay ziyafetine katılmıştı⁴²⁸.

Celâl Bayar'ın Atina ziyaretini ve imzalanan Türk-Yunan Munzam Antlaşması'nı uzun uzun tüm detaylarıyla aktaran Yunan basını, özellikle Celâl Bayar'ın "*Türk-Yunan dostluğu ebedidir, ebedi kalacaktır*" cümlesine dikkâtleri çekmişti. Uluslararası alanda her iki ülkenin birbirlerine yaptıkları yardımları hatırlatan Yunan basını, birlik kelimesinin gelişigüzel sarf edilmiş olmadığını, barış yolundaki ortak gayretleri ile tek bir devlet gibi hareket ettiklerini yazmıştı. *Akşam* gazetesinin 29 Nisan tarihli yayınında, Yunan basınının konuyla ilgili aktarımlarına yer verilmişti. Bu aktarımlardan bazıları sırasıyla şu şekilde aktarılmaktadır:

Elefthero Vima gazetesi: "*Halkın yeni pakta karşı gösterdiği heyecanlı hüsnü kabul ve Türk vekillerine yapılan tezahüratlar, iki memleket arasındaki iş birliği lüzumunun, iki hükümetin şuurlarına girmeden evvel, iki milletin ruhunda hissedilmiş bulunduğunu göstermektedir. Dün imzalanan pakt, Elen-Türk iş birliğinin hayatiyeti ve dinamizminin ve aynı zamanda iki millet ve iki hükümet arasındaki dostluk önünde açılan yeni düşünüşlerin mütemadi genişlemesinin bir burhanıdır. Yunanistan ve Türkiye, yalnız barışmış ve bir daha çarpışmamayı taahhüt etmiş iki millet değil, fakat lüzumu takdirinde mülkî tamamîyetlerini ve istiklâllerini müşterek surette müdafaa için kuvvetlerini birlikte hareket ettirecek iki müttefik devlettir.*"

Kathimerini gazetesinden alıntıyla: "*Bu pakt, faal Elen-Türk dostluğunu silinmez mühürlerle teyit etmekle kalmamış, fakat aynı zamanda samimî ve heyecanlı yeni beyanatlara da bir vesile teşkil eylemiştir. Elen milleti, müttefikân,*

⁴²⁷ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, (Belge No: 71) , s. 379-380; *Akşam*, 29 Nisan 1938.

⁴²⁸ *Akşam*, 29 Nisan 1938; *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1938.

Celâl Bayar'ın "Dostluğumuz ebedîdir ve ebedî kalacaktır" cümlesini alkışlamaktadır. Bu dostluğum bozulmaz mahiyetini kaydetmek için iki Başbakan, "Birlik" kelimesini kullanmışlardır. Filhakika, enternasyonal sahada iki müttefik devletin birbirlerine yaptığı karşılıklı yardımlar hatırlardadır. "Birlik" kelimesi, görülüyor ki, gelişigüzel sarf edilmiş değildir. Zira her yerde ve her zaman, Yunanistan ve Türkiye, bir tek devlet gibi, katî bir surette sulh idealine kendisini vermiş iki azmin birleşmesinden hâsıl olan bir kuvvet gibi kendilerini göstermişlerdir."

Proia diyor ki: *"Dün akşam söylenen nutuklarda her hangi bir protokol nutku mahiyeti mevcut değildir. Bu nutuklar, aralarında muallâkta kalmış eski meselelerin tasfiyesinden sonra birbirlerini hiçbir şeyin ayırmadığını değil fakat Akdeniz'in Şark havzasında müşterek menfaatleri için her şeyin kendilerini samimî bir birliğe sevk ettiğini gören iki milletin hissiyatına tam tercüman olmaktadır. Bu zihniyet dâhilinde, Türk-Yunan Munzam Paktı ferah verici bir ruhla ve yeni bir ileri hareket için bidayet noktası teşkil etmektedir."*

Ellinikon Mellon diyor ki: *"Bu paktın imzası, sulhun bir zaferidir."*

29 Nisan günü akşam üzeri Atina'ya dönmek üzere, Başbakan Celâl Bayar ve eşi, Yunan Başbakan Metaksas ve eşi, Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Bey, saat 11.00'da otomobillerle Sonyon'a kadar bir gezinti yapmışlar, öğle vakti turizm cemiyeti tarafından şereflerine verilen ziyafete katılmışlardı. Yolları dolduran halk çok dostane tezahüratlarda bulunmuştu. Başbakan ve refakâtindeki zevat akşam yemeğini otelde hususî surette yemişler, gece Kral tiyatrosunda bulunmuşlardı. Temsilden sonra şereflerine gece yemeği verilmişti⁴²⁹.

30 Nisan günü, sabah saatlerinde Arkeolojik yerleri ve müzeleri gezen Bayar ve Aras, Metaksas'ın verdiği öğle yemeğine katılmışlardı. Saat 17.00'da eski Ekonomi ve Malîye Bakanı Pesmazoğlu'nun Kilikya'daki köşkünde ağırlandı. Celâl Bayar ve Türk heyeti 30 Nisan 1938 akşamı saat 21.00'da Atina istasyonunda yapılan uğurlama töreninde Metaksas ve eşi, Yugoslav Büyükelçisi ve Yunan generaller de bulunuyordu. Türk ve Yunan bayrakları ile donatılan istasyonda

⁴²⁹ Akşam, 30 Nisan 1938.

kalabalık bir halk kütlesi sevgi gösterileriyle ve alkışlarla Türk heyetini Atina'dan yolcu etmişlerdi⁴³⁰. Başbakan Celâl Bayar, Atina'dan ayrılmadan önce Türk ve Yunan gazetecilerini kabul ederek Atina ziyaretini özetleyen ve Türk-Yunan dostluğuna dair bir açıklamada bulunmuştu. Bu açıklamada ziyaretinin amacının Türk-Yunan Munzam Antlaşması'nı imzalamak ve General Metaksas'ın Türkiye ziyaretini iade etmek olduğunu hatırlatarak, ziyaret süresince kendi şahsında Yunan milletinin Türk milletine göstermiş olduğu dostluk duygularının tıpkı Türk milletinin Yunan milletine duyduğu samimî duygularıyla aynı olmasından oldukça etkilendiğini dile getirmişti. Yunanistan'ı refaha ermiş kavramıyla tasvir eden Bayar, görmüş olduğu misafirperverlikten duyduğu minnet duygusunu da sözlerine eklemişti. Yunan gazetecileri de Türkiye'ye davet ederek beyanatını tamamlamıştı⁴³¹.

1 Mayıs 1938 günü saat 11.00'da Selânik'e ulaşan Celâl Bayar, burada Makedonya Valisi Krimis, Kolordu Komutanı, Belediye Başkanı, hükümet görevlileri, Türk, Rumen ve Yugoslav konsoloslarının bulunduğu, binlerce insanın alkış tuttuğu, bayram tadında büyük bir merasimle karşılanmıştı. Atatürk'ün doğduğu evi ziyaret eden Celâl Bayar, Yunan yetkililerinin ve halkının samimî sevgi gösterileriyle karşılanmıştı. Müze haline getirilmesi planlanan evi bir müddet gezmiş ve incelemelerde bulunmuştu⁴³². Selânik Belediye Başkanı bu ziyaret sırasında Celâl Bayar'a, *"Atatürk'ün evini en iyi şekilde muhafaza etmek Selânik için bir şeref meselesidir. Biz evin planını evin tamirinden sonra alacağı şekle göre tanzim etmek istiyoruz. Lazım gelirse etrafında meydanlar açacağız. Onun için evin yeni şekli hakkında tanzim edilecek planın bize de gönderilmesini rica ederim"*⁴³³ şeklinde bir ricada bulunmuştu.

Celâl Bayar gösterilen büyük ilgiden dolayı teşekkür ettikten sonra Türk Konsoloslukuna gitmek üzere yola çıkmıştı. Konsolosluk ziyaretinin ardından Kral I. George'un mezarına çelenk koyan Bayar⁴³⁴, Ayadimitri Kilisesi'ni de ziyaret

⁴³⁰ *Akşam*, 1 Mayıs 1938; *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1938.

⁴³¹ *Akşam*, 1 Mayıs 1938.

⁴³² *Akşam*, 2 Mayıs 1938; *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1938.

⁴³³ *Akşam*, 2 Mayıs 1938; *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1938.

⁴³⁴ *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1938.

ederek kilisenin yapısı hakkında malumat almıştı. Burada Başrahiple aralarında çok samimî bir mülakât geçmişti. Başrahip, *“Ulu Tanrı, iki memleketi idare eden ricâli, her iki millet tarafından temenni edilmekte bulunan birleşmeye ermeleri için sarf ettikleri gayretlerde kendi ilhamına mazhar etsin. Ve onları bu doğru yolda kutsasın”* diyerek kalbinden geçenleri titrek sesiyle bu şekilde ifade etmişti. Rahibin bu sözlerinden duygulanan Başbakan Bayar, anılan Türk-Yunan dostluğu konusunda her iki ülke ricâlinin tüm gayretleriyle çalıştığını belirtmiş, bu uğurda her iki memleketin milletlerinin güveninden ve yardımından da kani olduğunu dile getirmişti⁴³⁵.

Celâl Bayar 2 Mayıs günü saat 11.05 civarında Sirkeci Garı’na ulaşmış ve beraberindeki heyet ile Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ, Bayan Üstündağ, İstanbul Kumandanı General Halis, Merkez Kumandanı General İhsan Ilgaz, Polis Müdürü Salih Kılıç, Üniversite Rektörü ve profesörlerinden bazıları, bando takımı, bir bölük asker, bir polis müfrezesi, kız ve erkek lise talebelerinden oluşan bir izci grubunun katıldığı büyük bir törenle karşılanmıştı. Ayrıca Celâl Bayar’ı karşılayanlar arasında Avukat Theologos Gülbaloğlu da bulunuyordu. Bayar’a eski Türk sanatkârlarının el emeği yapımı değerli bir fotoğraf çerçevesi takdim ettikten sonra, Türk-Yunan dostluğundan bahseden şu konuşmasını yapmıştı:

“Sevgili Başbakanımız, hoş geldiniz. Başınızda altın çiçeklerle örülmüş, sulh çelengi olduğu halde Yunan yarımadasından dönüyorsunuz. Dostlarına emin ve emniyet, düşmanlarına korku ve heyecan veren Türk milleti, tarihten istiklâl isteyerek kan dökmüş ve bin bir fedakârlığa katlanarak, bet medeni millet gibi, kayıtsız ve şartsız olarak, hâkimiyet ve istiklâlini kazandıktan sonra, Yunan milleti tarafından uzatılan samimî eli sıkıştır. Yakın bir mazide Türk ve Yunan milletleri, aynı düşüncülerinin, aynı yürüyüşlerinin, aynı çalışışlarının acılarını pek elim denemelerle duymuşlar, bilâkis birbirine bağlı bir tek külçe olmanın, kırılmaz gücünü, son sekiz yıl içinde en müspet neticelerle tatmışlardır. Bugün garbın en büyük milletleri, tam bir kargaşalık, tam bir dağınıklık içinde çırpınıp durmaktalar iken, Türk ve Yunan milletlerinin anlaşıp birleşmesi, sulh ülküsünün bu acunda en canlı ifadesi, bütün insanıyet için, sükûn ve huzur içinde yaşamanın en parlak

⁴³⁵ Akşam, 2 Mayıs 1938; Cumhuriyet, 2 Mayıs 1938.

numunesidir. İşte Büyük Başbakanımız, muhterem mesai arkadaşlarınız Rüştü Aras'la komşu devlete yaptığınız bu ziyaret, yalnız Türk ve Yunan tarihinde, yalnız bugünkü beşeriyet tarihinde, altın harflerle yazılı şanlı ve nurlu sahifeler teşkil edecek değildir. Bu ziyaret, bütün gelecek nesiller için de, Türk isminin, karanlık gecelerde gökyüzünde parlayan bir yıldız gibi, etrafına, bunalmış beşeriyete, ziya dalgasında ümit ve hayat ifade eden bir lâfzı kavramış olduğunu bildirecektir. Yaşasın Türk milleti, Yaşasın Ulu Önder, Yaşasın Başbakanımız⁴³⁶!”

Celâl Bayar Türkiye'ye avdetindeki ilk açıklamasında; Yunanistan'da gördükleri kardeşçe kabulden son derece duygulanmış vaziyette olduklarını ifade ederken iki ülke arasındaki dostluğun barışa hizmet edeceğini şu sözleriyle dile getirmişti:

“Yunanistan'da çok samimî karşılandık. Arkadaşım Aras'la dost ve müttefik memleket payitahtında ve geçtiğimiz bütün merkezlerde bize karşı gösterilen dikkâtin büyüklüğünü, Türk - Elen dostluğunun tamamen geniş halk yığınlarına intikal etmiş olduğunu gördük. Refaha doğru yürüyen ve millî ahengini kurmuş bulunan Yunanistan'dan çok iyi hatıralarla avdet ettik, iki millet arasındaki anlaşmanın ve dostluğun gittikçe kuvvetlenmemesi için ortada hiç bir engel yoktur. Milletlerimiz bu güzel yolda müşterek bir emniyetle ilerleyecekler ve daima refah ve varlık içinde olacaklardır. Aradaki dostluk genişleye genişleye halkın malı olmuş ve iki millet aynı samimî duyguları karşılıklı olarak benimsemişlerdir. Memleketimize, Yunanistan'da Elen milletinin milletimize karşı çok samimî duygularıyla karşılaşmış olarak ve bu duyguları üzerimizde taşıyarak dönüyoruz⁴³⁷.”

Celâl Bayar'ın Atina ziyareti sırasında Yunanistan ile imzalanan Türk-Yunan Munzam Antlaşma, Türk-Yunan ilişkilerinde dostluk mesajlarının tekrar tekrar yinlendiği ve karşılıklı olarak dostluk hislerinin kuvvet bulduğu yeni bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunacak bir antlaşma özelliği taşıyordu. 1 Haziran 1938'de TBMM tarafından oybirliğiyle kabul edilen antlaşma⁴³⁸, 14 Haziran günü resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmişti⁴³⁹.

⁴³⁶ *Akşam*, 3 Mayıs 1938.

⁴³⁷ *Akşam*, 3 Mayıs 1938; *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1938.

⁴³⁸ *Akşam*, 2 Haziran 1938; *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1938.

⁴³⁹ *T.C. Resmî Gazete*, 14 Haziran 1938, S. 3933, s. 10031-10032.

Türkiye, 1938 yılı Kasım ayı başında Türkiye'nin ve Cumhuriyeti'nin kurucusu, Orta Doğu ve Balkanlar barışının büyük emekçisi ulu önder Atatürk'ü kaybetmişti⁴⁴⁰. Cenaze törenine dünyanın pek çok yerinden devlet adamları katılmış, bazı memleketler ise tören kıtası göndermişti. Bunlardan en düşüncelisi ise Yunan Başbakan Metaksas idi. Atatürk ile bir yıl önce Çankaya Köşkü'nde bir araya geldiklerinde kendisine söylediği sözleri hatırlamıştı. Metaksas, belleğindeki Atatürk'ün sözlerini, İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'ndan da işitince, düşündükleri konusunda yanılmadığı anlamış ve bundan büyük güvence duymuştu. Metaksas, duyduğu bu güvenceyi yurda dönünce yaptığı bir açıklamayla şöyle ifade etmişti: *"İki devlet arasındaki ilişkilerin çok iyi olduğunu temin ederim. İçtenlikle ve birbirlerine ayrılmaz bir biçimde bağlı iki millet tarihî yollarına beraberce devam ediyorlar"*⁴⁴¹. Metaksas, bu açıklamasıyla Türk-Yunan dostluğunun ebediyen yaşayacağına olan inancını dile getirmişti.

Görülen oydu ki, Balkanlar'da teşekkül eden yeni ve olumsuz dengelerde Avrupa'nın payı oldukça büyüktü. Yaşanan olumsuz gelişmeler sebebiyle Balkan Antantı da beklenmedik ölçüde önemini yitirmişti, ancak antant azalarından Türkiye ve Yunanistan aralarındaki bağları daha da samimî bir şekilde sağlamlaştırma yolunda emin adımlarla yürümekteydi. 1935'te İtalya'nın Habeşistan işgaliyle esmeye başlayan savaş rüzgârları, 1 Eylül 1939'a gelindiğinde tüm dünyayı etkisi altına alacak şekilde iyice şiddetlenmeye başlayacaktı. 1939-1945 yılları arasında cereyan etmiş olan İkinci Dünya Savaşı dünyanın en kanlı savaşı olarak anılmaktadır⁴⁴². Ancak bu muharebe döneminde, savaş öncesi Türk-Yunan dostluğuna dair akdedilen tüm belgeler, tarih arşivlerinde yerini almış olacaktı.

⁴⁴⁰ "Büyük millî matemimiz" manşetiyle *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1938; "Türk milleti! Kurtarıcını ve en büyük evladını kaybettin. Sen sağ ol!" manşetiyle *Akşam*, 11 Kasım 1938; "Babamızı kaybettik. Büyük şefimiz Atatürk dün sabah hayata gözlerini yumdu." manşetiyle *Tan*, 11 Kasım 1938.

⁴⁴¹ A. Suat Bilge, *a.g.e.*, s. 179-180.

⁴⁴² *Türk Dış Politikası...*, (Ed. Haydar Çakmak), s. 250; İkinci Dünya Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz. : Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 443-511.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın izleri silinmeden yeniden bir mücadele döneminin başlaması Balkanlar bölgesindeki iki komşu ülkenin ilişkilerini olumsuz etkilemişti. Yunanistan'ın Megali İdea adı altında benimsemiş oldukları yayılmacı politika sebebiyle 1919 yılında Anadolu'ya başlattıkları sefer, 1922 yılında hezimetle sonuçlanmış ve barış yolundaki atılımlar bu tarihten itibaren kendini göstermeye başlamıştı. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinde Türkiye ve Yunanistan temsilcileri İsmet İnönü ve Venizelos'un yakın temasları sonucu iki ülke arasında cereyan eden sınırlar, savaş tutsakları ile tazminatı, mübadele ve patrikhane gibi sorunlardan bazıları sonuca bağlanmıştı. Barış görüşmeleri esnasında Ocak 1923'te imzalanan Mübadele Sözleşmesi her ne kadar mübadele konusunda ilk adımı oluşturmuş olsa da, nihaî bir sonuç vermeyince ve mübadeleden kaynaklı bir takım sorunların da beraberinde gün yüzüne çıkması, epey bir süre ikili ilişkilerin gündeminde yer tutmuş ve gerginlik yaratmıştı. Bu gergin ortam, Venizelos'un Ağustos 1928 seçimlerinde iktidara gelmesiyle birlikte bir nebze yumuşama eğilimi göstermişti. Yunanistan'da dört yıl sürecek olan siyasî istikrarı sağlayan Venizelos, Türkiye'nin dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün dış siyasetine paralellik gösteren politikayı benimsemesiyle bundan böyle barış yolunda ilerleyeceklerdi. Nihayetinde Haziran 1930'da iki ülke arasında Ahali Mübadele Antlaşması imza edilmiş ve mübadele sorunu ile mübadeleden kaynaklı diğer sorunlar da çözüme kavuşmuş oldu.

Mübadele sorununun topyekûn çözümlenmesiyle iki ülke arasında bundan böyle dostluk dönemi başlamış ve her iki ülkenin siyasîleri de bunu karşılıklı üst düzey ziyaretlerle ve imzaladıkları müzakerelerle taçlandırarak hem Balkanlar'da bölgesel olarak hem de dünya milletleri arasında örnek olacak barış yanlısı adımlar atmaya başlamışlardı. Bunlardan ilki Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Ekim 1930'da Türkiye'ye yaptığı resmî ziyaret olmuştu. Bu ziyaret sırasında imzalanan Dostluk, Tarafsızlık ve Hakemlik Antlaşması, İkâmet, Ticaret ve Seyr-i Sefâin Antlaşması ve Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol ile yaşanan bütün olumsuzluklar bir kenara bırakılmış ve iki ülke arasında güven duygusu

oluşturulmaya çalışılmıştı. Bu antlaşmalar, bölgesel barış ve işbirliği ortamını sağlayabilmek amacıyla oluşturulacak Balkan Antantı'nın temelini oluşturmuştu.

Gayr-ı resmî olarak ilk kez 1926 yılında Romanya'nın Türk diplomatı Hüseyin Râgıp Bey'in Rumen Dışişleri Bakanı Duca'ya bahsetmesiyle ortaya çıkan Balkan Birliği fikri, resmî anlamda ise ilk kez Ekim 1929'da Atina'da düzenlenen 27. Evrensel Barış Kongresi'nde Yunanistan eski Başbakanlarından Aleksander Papanastasiu tarafından ortaya atılmıştı. Bu sebeple ilki 1930 yılında altı Balkan ülkesinin katılımıyla gerçekleştirilen Balkan Konferansı, her bakımdan farklı milletlerin aynı masaya oturarak istişare edebilme açısından önemliydi.

Balkan Antantı'nın imzalanmasından önce, Türkiye ve Yunanistan arasında iki ülkenin dostluğunu pekiştiren birçok gelişme de yaşanmıştı. Maliye Bakanı Celâl Bayar'ın 1933 yılında Yunanistan'ı ziyareti sırasında iki ülke arasındaki ticarî ilişkilere yön verecek bir ticaret antlaşması imzalanmıştı. Ayrıca, dönemin Yunanistan Başbakanı Tsaldaris'in aynı yılın Eylül ayında Türkiye'yi ziyaret gerçekleştirdiği sırada 14 Eylül 1933 tarihinde bir de Samimî Antlaşma Paketi imzalanmıştı. Bu antlaşma Türkiye ve Yunanistan'ı birbirine daha da yaklaştıran bir vesika olarak kayıtlara geçmişti. Dahası bu antlaşma ile Balkan Antantı'nın oluşumu hız kazanmış ve diğer Balkan ülkelerine de örnek teşkil ederek aynı mahiyetteki antlaşmalar diğer Balkan devletleriyle de imzalanmıştı. Paktın imzasından 11 gün sonra muhalefet lideri olarak İstanbul'a resmî olmayan bir ziyarette bulunan Venizelos'un Atatürk ile bir araya gelerek Balkan Antantı sürecini hızlandıran bir diğer yaklaşım olmuştu. Bu süreçte Türk-Yunan ilişkilerini olumlu etkileyen bir gelişme de 12 Ocak 1934 tarihinde Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstererek jestte bulunması olmuştu. Balkan Antantı'na uzanan bu süreçte çeşitli iddialar ileri sürerek Bulgaristan ve Arnavutluk'un karşı görüşler yansıtması sebebiyle bu antant Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'nın imzasıyla dört Balkan devleti ile 9 Şubat 1934'te oluşturulmuştu. Balkan Antantı oluşumundan itibaren bir takım olaylarla karşı karşıya gelmişti, ancak antant azası devletler, anlaşma hükümlerine uyumluluk göstererek bu birliği korumayı başarmıştı. Bu

olaylardan bazıları, Venizelos'un 1 Mart 1935'te başlattığı isyan hareketi ve Yugoslav Kralı Aleksander'in bir grup Nazi tarafından suikaste kurban gitmesiydi.

İtalya'nın 3 Ekim 1935'te Habeşistan'ı işgale başlamasıyla Milletler Cemiyeti tarafından İtalya aleyhinde zecrî tedbirler kararı uygulanmaya konmuştu. Cemiyetin üyesi olan Türkiye ve Yunanistan, bu karara uyararak milletler arası meselelerde de yan yana olmayı sürdürmüşlerdi. Milletler arası meselelerde Türkiye ve Yunanistan'ın yan yana olup bölgesel işbirliğine katkı sağladıkları bir gelişme de, 1935 Aralık-1936 Ocak aylarında İngiltere'nin teklifiyle İtalya'nın Habeşistan işgalinden kaynaklı olabilecek herhangi bir tehdide karşı İspanya hariç, Akdeniz devletlerinden (Fransa, Yugoslavya, Türkiye, Yunanistan) oluşan bir karşılıklı yardım paktına katılmaları olmuştu. Ayrıca, Yunanistan 1936 yılında toplanan Montrö Boğazlar Konferansı'nda Türk görüşünü destekler davranışlarda bulunarak da iki ülke dostluğunun gereklerini yerine getirmişti.

Resmî ziyaretlerin sürüp gittiği bu yıllarda 1937 yılına gelindiğinde İsmet İnönü ve Mareşâl Fevzi Çakmak'ın Atina'yı ziyaretleri, siyasî ve askerî temaslarla ilişkileri güçlendirme yolunda atılan adımlar olmuştu. Diğer yandan yine aynı yılın Ekim ayında Yunanistan Başbakanı Metaksas'ın Ankara'yı ziyaret etmesi ise iki ülke dostluğunu bir üst seviyeye ulaşmasına vesile olmuştu. Metaksas, Ankara ziyaretinde Atatürk ile birlikte, Türk-Yunan dostluğunu perçinleyen Samimî Antlaşma Paktı'nın içeriğinin genişletilerek on yıl süreyle daha uzatılması kararını almışlardı. Bu kararın hayata geçirilmesi ise çok sürmeden Türkiye Başbakanı Celâl Bayar'ın 26-30 Nisan 1938 tarihleri arasında Atina'ya ziyarette bulunduğu sırada 27 Nisan günü gerçekleştirilmişti. İmzalanan bu Munzam Antlaşma, iki ülke dostluğuyla başlayan işbirliğini tamamlayan ve bütünleştiren bir muahede niteliğindedeydi.

Atatürk ve Venizelos'la başlatılan Türk-Yunan dostluğu, 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatının ardından da aynı şekilde devam edeceği açıktı. Her iki ülkenin yöneticileri de bu dostluğun devamına teminat verici açıklamalarda bulunuyorlardı.

İki ülke arasında, Lozan Barış Konferansı'nda çözüme kavuşturulamayan sorunların ve bu sebeple yaşanan sıkıntıların halledildiği 1930'lu yıllar, gerçekten de

Türkiye ve Yunanistan arasında iyi ilişkilerin kurulduğu bir dönem olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün gerçekçi, ilkeli, barış yanlısı ve milli menfaatler doğrultusunda izlediği dış politika ile Yunan yöneticilerin de buna mukabil dış politika yöntemi izlemesi sayesinde, Türk-Yunan ilişkileri eskisinden çok başka bir yöne eğilim kazanmış ve iki dünya savaşı arasında üst seviyeye ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

AKIN, Nurgül; *Celâl Bayar'ın Başbakanlığı Döneminde Türk Dış Politikası*, Tarih ve Gelecek Dergisi, C. 2, S. 1, Nisan 2016, ss. 129-154.

AKSU, Fuat; *Türk-Yunan İlişkileri: İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi (SAEMK) Araştırma Projeleri Dizisi 2/2001, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2001.

AKŞİN, Aptülahat; *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

AKŞİN, Sina; *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 22. Basım, İstanbul, 2017.

AKYOL, Gürkan; *Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 Sonrası)*, Süleyman DEMİREL Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2007.

AL, Arzu; *Türk Dış Politikası 1918-1980*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2014.

ALEXANDRİS, Alexis; *The Greek Minority Of Istanbul And Greek-Turkish Relations (1918-1974)*, Center for Asia Minor Studies, Athens 2000.

ALTUĞ, Yılmaz; *Bir Yunan Diplomatına Göre Yunanistan'ın Anadolu Macerası*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. IX, S. 27, Ankara, Temmuz-Kasım 1993, ss. 493-511.

ARAS, Tefik Rüştü; *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.

ARI, Kemal; *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

ARMAOĞLU, Fahir; *Türk Siyasî Tarihi*, 3. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul, 2018.

_____ ; 19. *Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)* , 6. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010.

_____ ; 20. *Yüzyıl Siyasî Tarihi*, 18. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2012.

ATABAY, Mithat; *İmparatorluktan Ulus Devletlere: Türkiye ve Balkanlar*, Paradigma Kitabevi Yayınları, Edirne, 2012.

ATALAY, Bülent; *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)* , Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 2001.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923; C. II, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; C. I,III, 4. Basım, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri; Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. IV, Ankara 1991.

AYDEMİR, Nurulay Funda; *Balkanlarda İttifak Arayışı ve Türkiye, Birinci Balkan İttifakı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.

AYDIN, Mustafa; *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*, (Ed. Baskın ORAN) , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, 19. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 399-476.

BALKAYA, İhsan Sabri; *Basınımıza Yansıdığı Şekliyle Balkan Antantı Sürecinde Türkiye ve Bulgaristan*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XX, S. 60, Ankara, Kasım 2004, ss. 759-783.

BARLAS, Dilek; *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası-Makaleler*, Berna TÜRKDOĞAN (Haz.) , Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, ss. 275-280.

BEKCAN, Umut; *Sovyetler Birliği'nin Savaş Öncesi Döneme Bakışı (1933-1939) : Nazilerin Avrupa'ya İşgalinin Sorumlusu Kim?* , Uluslararası İlişkiler Dergisi, C. 13, S. 50, 2016, ss. 101-118.

BİLGE, A. Suat; *Büyük Düş: Türk-Yunan Siyasi İlişkileri 1919-2000*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.

BİLGİÇ, Bestami. S. ; *Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri 1923-1938*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXXI, S. 91, Bahar 2015, ss. 1-27.

CLOGG, Richard; *Modern Yunanistan Tarihi*, Dilek ŞENDİL (Çev.) , İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

ÇELEBİ, Mevlüt; *Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXXI, S. 91, ss. 93-131.

ÇOKER, Fahri; *Türk Parlamento Tarihi-TBMM IV. Dönem (1931-1935)* , C. 1, TBMM Vakfı Yayınları No: 11.

DEĞERLİ SARIKOYUNCU, Esra; *Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları: Balkan Paktı*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 9(2) , ss. 115-134.

_____ ; *Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 15, Ağustos 2006, ss. 239-261.

DEMİRÖZÜ, Damla; *Savaştan Barışa Giden Yol: Atatürk-Venizelos Dönemi Türk-Yunan İlişkileri*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

DİLAN, H. Berke; *Siyasî Tarih 1914-1939*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.

ΔΟΡΔΑΝΑΣ, Στράτος Ν. ; *Βαλκανικά Σύμφωνα Φιλίας, Βαλκάνια 1912-1941: Εκατό Χρόνια θύελλες Και Χίμαιρες*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2012, ss. 119-126.

ERDAL, İbrahim; *Batı Avrupa (İngiltere-Fransa) ile Yugoslavya, Makedonya ve Macaristan Kamuoyunda Balkan Antantı*, History Studies, S. 2, Mart 2010, ss. 147-159.

_____ ; *Mübadele-Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923-1930)* , İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018.

_____ ; *Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 33-34, Ankara, Mayıs-Kasım 2004, ss. 33-49.

_____ ; *Yunanistan Kamuoyunun Bakış Açısından Balkan Antantı*, Tarih Araştırmaları Dergisi, C. XXX, S. 50, s. 105-118.

ERDEM, Nilüfer; *Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), S. 23, Güz 2009,ss. 93-128.

ERDEN, Ömer; *Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye'yi Ziyaret Eden Devlet Başkanları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.

ERİM, Nihat; *Milletlerarası Daimî Adalet Divanı ve Türkiye, Rum ve Türk Ahali Mübadelesi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 1, Ankara, 1944, ss. 62-72.

EROĞLU, Hamza, *Türk İnkılâp Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1982.

ESMER, A. Şükrü; *Siyasî Tarih 1919-1939*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 30-12, Ankara, 1953.

FIRAT, Melek; *Yunanistan'la İlişkiler*, Baskın Oran (Ed.) , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, 19. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 325-356.

GAZİ Mustafa Kemal; *Nutuk*, C. I, 5. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.

GOLOĞLU, Mahmut; *Türkiye Cumhuriyeti-1923*, Ankara, 1973.

ΓΙΟΛΤΖΟΓΛΟΥ, Σταύρος; *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)* , Αριστοτέλειο Παναπιστήμιο Θεσσαλονίκης Φιλοσοφική Σχολή Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2007, s. 456-460.

GÖNLÜBOL Mehmet - SAR Cem; *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)* , Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013.

GRIFFIN, Roger; *Faşizmin Doğası*, (Çev. Ali Selman) , İletişim Yayınları, İstanbul 2014, ss. 103-145.

GÜREL, Ahmet; *Türk-Yunan İlişkilerinin Dünyü ve Bugünü*, Hukuk Gündemi-Atatürk Özel Sayısı, 2013, s. 121.

GÜREL, Şükrü S. ; *Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)* , Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993.

GÜVEN, Cemâl; *Misâk-ı Millî: Türkiye'nin İstiklâl ve İstikbâl Esasları*, Tarih'in Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.20, 2018, ss. 117-138.

HATİPOĞLU, M. Murat; *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan: 1923-1954*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.

_____ ; *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)* , Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1933-1938) ; TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 98, Ankara 2003.

İsmet İnönü'nün Hatıraları-Cumhuriyetin İlk Yılları (1923-1938) ; Birinci Sürüm, Bz Yayın, Yayın yeri belirtilmemiş-2014.

KALELİOĞLU, Oğuz; *Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 41, Mayıs 2008, ss. 105-123.

KAMEL, Ayhan; *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2014.

KIRLI NTOKME, Outkou; *Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 46, Güz 2010,ss. 401-424.

ΚΛΑΨΗΣ, Αντώνης; *Η Ελληνοτουρκική Προσέγγιση Στη Δεκαετία Του 1930*, Αίνος Μνήμης Καθηγητού Ηλία Κρίσπη, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2015, s. 436-446.

ΚΛΑΨΗΣ, Αντώνιος; *Στον Απόηχο Της Ελληνοτουρκικής Προσέγγισης: Η Τουρκική Μεσολάβηση Για Τη Διευθέτηση Των Ελληνοβουλγαρικών Εκκρεμοτήτων (1930–1932)* , ΚΗ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο (21-25 Μαΐου 2007), Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη 2008, s. 239-258.

Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar, Belgeler; 8 Cilt, Seha L. MERAY (Çev.) , Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1969,2001.

Lozan (1922-1923) : Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara, 1973.

ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Δημήτρη; *Ο Μεταξάς και η 4^η Αυγούστου-Ιδεολογία και Επιτεύγματα*, Εγδ. Ελευθέρος Κόσμος, Αθήνα 2013.

Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995; 10. Baskı, Mehmet GÖNLÜBOL - Cem SAR (vd.) , Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.

ORAN, Baskın; *Lozan Barış Antlaşması*, (Ed. Baskın ORAN) , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, 19. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 215-238.

_____ ; *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Geliştirilmiş 2. Basım, Bilgi Kitabevi, Ankara, 1991.

ÖRS, H. Birsen; *Faşizm: Modernite'nin Karanlık Yüzü, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, H. Birsen Örs (Ed.) , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

ÖZERSAY, Kudret; *Montreux Boğazlar Sözleşmesi*, Baskın ORAN (Ed.) , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, 19. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 370-384.

ÖZGÜR SELÇUK, Pınar; *Yunanistan İç Savaşı ve Dış Güçlerin Rolü*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 57, Ankara, Güz 2015, ss. 101-129.

ÖZSÜER, Esra; *I. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın Tarafsızlığına Karşı Venizelos - "Entente Cordiale" İşbirliği ve Propaganda Çalışmaları*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 63, Güz 2018, ss. 241-274.

ÖZÜÇETİN, Yaşar-YILDIZ, Sıddık; *Mussolini İtalya'sının 1936 Yılına Kadar Sahip Olduğu Dış Politikası ve Bu Bağlamda Muhtelif Türk Büyükelçilikleri Tarafından Ortaya Koyulan İzlenim ve İntibalar*, The Journal of Academic Social Science Studies, S. 68, ss. 257-277.

PALLİS, Aleksander A. ; *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)* , Orhan AZİZOĞLU (Çev.) , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

PAPANDREU, G. Andreas; *Namlunun Ucundaki Demokrasi*, Semih KORAY-Mehmet Emin YILDIRIM (Çev.) , Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.

PAZARCI, Hüseyin; *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 1. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara 1998,

PEKER, Bayram; *İsmet İnönü'nün Başbakanlık Dönemi (1931-1937)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı T.C. Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2005.

RENÇBERLER, Özgür; *Küçük Asya Felâketi'nin Yunan Siyasetine Etkisi (1919-1922)* , Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

SANDER, Oral; *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)* , Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.

_____; *Siyasî Tarih (1918-1994)* , 28. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2018.

_____; *Türkiye'nin Dış Politikası*, 4. Baskı, Melek FIRAT (Der.) , İmge Kitabevi, Ankara, 2013.

ΣΦΕΤΑΣ, Σπυρίδων; *Βαλκανικά Σύμφωνα Φιλίας, Βαλκάνια 1913-2011: Εκατό Χρόνια Θύελλες Και Χίμαιρες*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2012, s. 103-117.

SMITH, Michael Llewellyn; *Yunanistan'ın Anadolu Hayali 1919-1922*, Nilgün ENGİN (Çev.) , Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017.

SONYEL, R. Salahi; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973.

ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Κωνσταντίνος; *Κοινοβουλευτισμός και Μεγάλη Ιδέα, Πολιτικοί Προσανατολισμοί Του Νέου Ελληνισμού, Ίδρυμα Της Βουλής Των Ελλήνων*, Αθήνα 2012, s. 65-74.

Στα Χρόνια Του βενιζέλου, Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Παιδείας, Χανιά-Αθήνα 2010.

ŞAHİN, İsmail; *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası I*, 2. Baskı, İdeal Kültür ve Yayıncılık, İstanbul, 2018.

ŞİMŞEK, Halil; *İkâmet, Ticaret ve SeyriSefain Mukavelesnamesi'nin Feshi ve Yunan Uyruklu Rumların Sınır dışı Edilmeleri (1964)*, Yönetim Bilimleri Dergisi, S. 5: 1, 2007, s. 237-260.

ŞİMŞİR, Bilâl N. ; *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.

_____ ; *Musul Sorunu ve Türkiye-İngiltere-İrak İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXI, S. 63, Kasım 2005, ss. 859-916.

TAĞMAT, Çağla Derya; *Yunan Başvekili Metaksas'ın Anılarında Türkiye Cumhuriyeti ve Mustafa Kemal Atatürk*, Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 2, Kış 2015, ss. 147-164.

Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945) ; C. I, İsmail SOYSAL (Haz.) , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 25, 12 Şubat 1931.

_____, Devre: 4, Cilt: 20, 6 Mart 1934.

_____, Devre: 4, Cilt: 23, 5 Temmuz 1934.

_____, Devre: 5, Cilt: 12, 31 Temmuz 1936.

TULÇA, Enis; *Atatürk, Venizelos ve Bir Diplomat: Enis Bey*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2003.

TUNCER, Hüner; *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) : İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

_____ ; *Türk Dış Politikası (1789-1920)*, C. I, Kaynak Yayınları, Ankara, 2017.

_____ ; *Türk Dış Politikası (1920-2002)*, C. II, Kaynak Yayınları, Ankara, 2017.

TÜRK, Hikmet Sami; *Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih*, <https://www.anayasa.gov.tr/media/4602/turk.pdf> (31 Temmuz 2019)

Türk Dış Politikası (1919-2012) ; (Ed. Haydar Çakmak) , 2. Baskı, Barış Kitap, Ankara 2012.

Türkiye ile Yunanistan Arasında İmzalanan İkili Anlaşmalar, Önemli Belgeler ve Bildiriler; (Haz. Hulusi KILIÇ) , T.C. Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1992.

UÇAROL, Rifat; *Siyasî Tarih (1789-2001)* , Der Yayınları, İstanbul 2006,

ULUSAN, Şayan; *Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi-Öncesi ve Sonrası-* , Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, S. 16-17, Bahar-Güz 2008, ss. 237-258.

UYSAL, Mehmet; *1930-1938 Türk-Yunan İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

UZMAN, Nasrullah; *Balkan Paktı ve Basındaki Yansımaları*, Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi, 17-22 Kasım 2011, Üsküp, Manastır, Makedonya-Bildiriler, Orhan NEÇARE (Haz.) , Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, ss. 1257-1303.

ÜÇÖK, Coşkun; *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 396, Ankara, 1975.

_____ ; *Siyasi Tarih Dersleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1951.

ΒΕΡΕΜΗΣ, Θάνος; *Ιστορία Των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, Εκδ. Σιδεράς, Αθήνα 1998.

YELLİCE, Gürhan; *İtalyan- Bulgar Revizyonist Politikaları Karşısında Türkiye'nin Balkan Antantı'nı 'Ayakta Tutma' Çabası ve Türk-Yunan İttifak Arayışı*, Manisa Celâl BAYAR Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 16, S. 1, Mart 2018, ss. 537-578.

YILDIRMAZ, Sinan; *İç Savaş Öncesi ve Sonrasında İspanya'da Devlet ve Sınıflar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 3, S. 1, İstanbul, Yaz 2018, ss. 1-20.

YÜRÜR, Pınar; *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası(1923-1938)*, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını (*Cumhuriyetin Kuruluşunun 75. Yıl Armağanı*), No: 3, Ankara, 1998, ss. 171-203.

Gazeteler:

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyeti Millîye

Ulus

Zaman

İnternet Kaynakları:

www.akmb.gov.tr

www.anayasa.gov.tr

www.atam.gov.tr

www.resmigazete.gov.tr

www.tbmm.gov.tr

www.ttk.gov.tr

www.yok.gov.tr